

KNJIŽNICA ZA UČITELJE
KNJIGA XL.

ŠKOLSKA STEGA.

NAPISAO

J. B Ö H M.

PREVEO

SIMEON KONČAR,

UČITELJ VIŠE PUČKE ŠKOLE U OTOČCU I DOP. ČLAN HRV. PEDAGOŠKO-
KNJIŽEVNOGA ZBORA U ZAGREBU.

ZAGREB.

NAKLADA HRV. PEDAGOGIJSKO-KNJIŽEVNOGA ZBORA.
1902.

KNJIŽNICA ZA UČITELJE.

IZDAJE

HRVATSKI PEDAGOGIJSKO-KNJIŽEVNI ZBOR.

KNJIGA XL.

ŠKOLSKA STEGA.

ZAGREB.

KNJIGOTISKARA C. ALBRECHTA (JOS. WITTASEK).

1902.

ŠKOLSKA STEGA.

NAPISAO

J. B Ö H M.

PREVEO

SIMEON KONČAR,

UČITELJ VIŠE PUČKE ŠKOLE U OTOČCU I DOP. ČLAN HRV. PEDAGOŠKO-
KNJIŽEVNOGA ZBORA U ZAGREBU.

ZAGREB.

NAKLADA HRV. PEDAGOGIJSKO-KNJIŽEVNOGA ZBORA.

1902.

Pristup.

Položaj školske stege u uzgoju.

§. 1. Potrebnost i sposobnost čovjekova za uzgajanje.

Čovjek dolazi na svijet jako nemoćan. On treba duže i više pomoći i njege nego li ista životinja, koja mu je od svih prirodnih stvorova najbliža. Životinja postiže gotovo sve svojim sretnim instinktom. Čovjeku pak mora tuđa ruka pomagati dotle, dok ne mogne da bude svoj vlastiti vođ i uzgajatelj drugih.

Čovjeku je dakle potreban uzgoj, a on je za nj i sposoban. On je najsavršeniji stvor na zemlji, kruna stvorenja. Nijedan zemaljski stvor nema takvih tjelesnih i duševnih preimućstva, kakvih ima čovjek. Na spoljašnje i nutrašnje stvaranje čovjeka utječu istina mnoge stvari, prilike i odnošaji (priroda, društvo, udes i mnogo toga, što je nepoznato), ali sve to djeluje manje više nehotice, nesvjesno, slučajno. Ako ćemo da čovjek dostigne svoje određenje, onda se njegovo razviće mora temeljiti na namjeri, cilju i osnovi. Samo svjesno i namjerno utjecanjè udešeno po osnovi, a osnovano na prirodnomu razvijanju

može osposobiti čovjeka, da zadovolji zadaći svoga života, da dostigne svoje određenje.

§. 2. Pojam, cilj i zadaća uzgoja.

Pojam uzgoja isto je toliko raznovrsno označivan, koliko se raznovrsno shvaćalo određenje čovjekovo, jer pojam uzgoja zavisi o određenju čovjeka.

Ako se određenje čovjeka označi Hristovom riječi: „Budite savršeni, kao što je savršen otac vaš na nebesima“, onda uzgajanje sačinjavaju sve one radnje i sva ona sredstva, kojima se nastoji, da se još nerazvijen čovjek hotimično i po osnovi osposobi, da s punom samosviješću teži za što većim savršenstvom.

Prema tomu nije svrha uzgoju ništa drugo, van da se čovjeku pomogne, da dođe do svoga određenja.

Zadaća uzgoja sastoji se onda u tom, da se čovjek toliko razvije, kako bi s punom sviješću, t. j. spoznajom onoga, što jo savršeno, vazda težio za istinom, ljepotom i dobrotom. A težiti za tim, znači to i raditi i htjeti, a to je vrlina ili krepost. A vrlina je prvi stupanj savršenstva. Istina, da se ova idejalna zadaća ne može nigda potpuno postići, ali se za riješenjem njenim mora vazda težiti. Radi toga ne smije biti bez idejala ni uzgajatelj ni uzgajnik. Prvi je drugomu najbliži idejal. Hrist je obojici najveći idejal.

§. 3. Sredstva uzgoja.

Uzgajateljjev duh najopćenije je i najznatnije sredstvo uzgoja. On rukovodi onim radnjama, koje vrijede kao osobita sredstva uzgoja.

A to su ova:

1. Njegovanje, pod kojim se razumijevaju oni uzgojni utjecaji, koji unapređuju tjelesni život, a za duševno su razviće u toliko znatni, u koliko se duševno razviće osniva na tjelesnom. Ali i dušu treba njegovati. Njezino zdravlje postiže se raznolikošću okoline, izmjenom posla i počinka, i t. d.

2. Obuka treba da nadopunjuje iskustvo i drugovanje, da dovodi uzgajnika do spoznaje njegova određenja, da u njemu razvija razboritost, kojom će doći do toga, da bude htio ono, što je dobro.

3. Stega treba da moralnom privikom proizvede takvu volju i rad, koji će biti u suglasju s pravom spoznajom (razboritošću).

Kad se upotrebljavaju sva ova sredstva, onda je to uzgoj u širem smislu.

Dijeli li se u teoriji, tada se govori obično o:

1. Uzgoju u užem smislu, i pod tim se razumijeva više utjecanje stega na volju (moralna i društvena privika) i tjelesna njega (fizična privika), koja se ne smije pustiti iz vida.

2. Obuci, koja ima ponajviše posla sa spoznajom.

Herbartu su uzgojna sredstva obuka, upravljanje (Zucht) i stega (Regierung). Pod stegom razumijeva sve spoljašnje odredbe, koje su obuci i upravljanju potrebni kao preduvjeti i pomoćna sredstva. Stoy naziva upravljanje vođenjem, a spoljašnje odredbe, da se uspostavi i uzdrži red, policijom.

Rein u svojim „Pedagoškim studijama“ podaje o tom ovu prijedlednu sliku: Pedagogija se dijeli na A.) Teleologiju (nauka o svrsi uzgoja), B.) Metodologiju (nauka o metodama uzgoja), koja se dijeli na: 1. obuku, 2. vođenje i stegu.

§. 4. Zavodi i vrste uzgoja.

Najopćeniji zavod za uzgajanje jeste život. S njim se počinje i završuje uzgoj. U životu uzgaja sve, što utječe na čovjeka (§. 1.). Uzgaja jelo i piće, udes s veseljem i tugom, koju donosi; uzgajaju ljiljani poljski i ptice nebeske; uzgajaju narodi i vremena, trgovina i zanat, nebo i zemlja, u kratko: priroda, udes, društvo, životni odnošaji

Ali ti uzgajatelji ne mogu potpuno uzgojiti čovjeka. Njemu je potreban uzgajatelj njegova roda i plemena, koji je sam moralan i poznaje cilj čovječjega određenja.

Čovjek postaje čovjekom samo među ljudima, a ljudi su voljni uzgajati ga, dok dođe na svijet.

Ponajprije je roditeljima urođen nagon i u sree urezana dužnost, da svoju djecu njeguju i obrazuju. I s toga je roditeljska kuća, obitelj, najprvo i najprirodnije uzgajalište, a otac i mati najprvi su i najprirodniji uzgajatelji. To je domaći, roditeljski ili obiteljski uzgoj, koji se vrši negom i stegom.

No iskustvo uči, da većina roditelja ne može potpuno udovoljiti toj zadaći, naročito ne mogu pravilno i uspješno obučavati, s toga treba sve udesiti, da bude moralnih, praktično valjanih i za najviše ciljeve čovječanstva oduševljenih osoba, koje bi voljne bile, da od roditelja preuzmu neki dio uzgajanja, t. j. koje bi obiteljsko uzgajanje popunile i proširile. To čini škola. Uzgajatelj je učitelj; a njegova radnja u školi naziva se školsko uzgajanje.

Obitelj i škola dva su uzgajališta, koji uzgajaju podmladak namjerno i po osnovi. Oni su glavni faktori uzgoja. No ipak dobar ili loš uzgoj nije proizvod samo kućnoga i školskog uzgoja; jer pri tom sudjeluju najrazličiji utjecaji.

Djeca su ili će biti članovi i dvaju udruženja, u kojima se uzgaja čovječanstvo. Crkva i država ta su uzgajališta, koja primaju čovjeka, svaka na svoj način, te ga prva više s idejalnoga, a druga više sa stanovišta realnoga uzgaja, a oboje teže, da ga toliko razviju, kako bi postigao metu, koju one žele, i koju traži opća svrha uzgoja. (Crkveni; državni uzgoj.)

Crkva i država kao uzgajališta razlikuju se od kuće i škole naročito tim, što djeca nijesu u njima tako blizu i tijesno udružena. A uzgoj njihov proteže se i na odrasle. To im ništa ne smeta, da ulože svoj punopravni utjecaj, da uzgoju mladeži i u kući i u školi dadu takav pravac, koji je u skladu s njihovim namjerama.

§. 5. Pojam, cilj, zadaća i sredstva školskoga uzgoja.

Budući da škola uzgaja, govori se o školskom uzgoju (§. 4.).

Školski uzgoj obuhvata sve one radnje škole, koje (uz veću ili manju pomoć domaćega uzgoja) treba da u učenika pokrenu samosvjesnu težnju za sve to jačim usavršenjem u dobru, da svaki učenik postigne i svrhu škole i svrhu uzgoja u opće što moguće sigurnije i u što moguće većem opsegu.

Prema tomu svrha je školskomu uzgoju, da pomogne učeniku, da se što bolje usavrši. Školski je uzgoj kao i svaki drugi vrlo ograničen. Škola može samo poticati, a ne može stvarati; ona ne daje, i ne stvara svojstva i sposobnosti, nego ih može samo razvijati i rukovoditi, ako i dijete od svoje strane na tom radi. Za nauku, za pozitivnu spoznaju mora učenik imati sposobnosti i talenta, ali i neposrednoga interesa; za vrlinu mora pokazivati sopstvenu voljnu odluku, unutrašnje poticalo, pokušaj i

vježbanje. Učenje bez nagona otupljuje, nasilna poslušnost oslabljava. Slobodna samo radnja i dobrovoljno priznavanje uzgojnoga zakona glavno je pravilo i svrha moralnoga uzgoja. Nije zadaća školskomu uzgoju, da djeca budu pametna i mudra, dobra i pobožna, nego da ih potiče i upućuje, da sama sebi pribave razboritost, mudrost i vještinu, vrlinu i blaženstvo, — ili da se obodre, da sopstvenom snagom pribave sebi znanja i vještine, koje će im trebati sada i u budućem životu, da se u svima položajima svoga života dobrovoljno sklanjaju k dobru, da svoju volju uvijek dovede u suglasje s voljom božjom, — ili da od svoje volje, t. j. u potpunoj spoznaji sada i u budućem životu neprestano teže k savršenstvu, istini, ljepoti i dobroti. Teška je to zadaća. Škola može postaviti samo temelj, može samo klicu zasaditi, samo posijati na nadanje. Ako što i ne naraste i ne procvjeta odmah, niknut će, cvjetati i donijeti plod poznije.

Škola ne smije baš s toga ništa previdjeti, nego mora vazda na novo saditi i zaljevati, mora dobra načela utvrđivati u učenicima, njihov razum i sree, čustvo i volju oduševljivati za istinu, ljepotu i dobrotu, pa ako se i okrivi, da je malo učinila za umno i moralno obrazivanje, neka bude potpuno utješena i uvjerena, da će joj radnja ipak biti blagoslovena.

A koja sredstva treba školski uzgoj, da udovolji toj teškoj zadaći? Ona ista, koja i uzgoj u opće; njegu, obuku i stegu. (§. 3.)

§. 6. Potreba i znamenitost školskoga uzgoja.

Već smo spomenuli (§. 4.), da roditelji, makar da je na njima prvima poziv i dužnost, ponajviše nijesu vrsni da sami dovedu svoju djecu do njihova određenja.

Poslovi zvanja, položaj i odnošaji, u kojima se nalaze, nestašica potrebne za to intelektualne ili moralne obrazovanosti i t. d. sprečavaju im jako put; nestaje li im uz to još i volje, ljubavi ili vještine za uzgajanje, tada nema ni govora o ispunjavanju roditeljskih dužnosti. Naročito nije većina roditelja sposobna, da valjano i uzgojno obučava.

Takvi uzroci i prilike mogu u mnogih roditelja izbrisati prirođenu sklonost prema uzgojnomu pozivu, a i želju, da mu se udovolji; šta više mnogi i zanemare uzgajanje svoje djece. Takvi roditelji imaju punu svijest o svojim uzgajateljskim dužnostima, ali se upleću ponajviše samo onda, kad misle, da moraju otkloniti zle posljedice kakve mladenačke nepodopštine. Oni djeluju dakle poglavito negativno, otklanjaju, čuvaju, brane.

Takav uzgojni rad, kojim se samo otklanja zlo, nije međutim sam sobom dostatan za moralno usavršenje mladeži. Kud i kamo li je pak gore ondje, gdje roditelji, a takvih imade na tisuće, nijesu voljni na svoju djecu ni ovako pripaziti. S toga je posve potreban školski uzgoj, komu je zadaća, da po osnovi i na prikladan način utječe na uzgoj mladeži ne samo negativno, nego i pozitivno, svestrano i opsežno.

Školski uzgoj treba nadalje da djecu uzgoji za razborite i moralno valjane članove školske zajednice (koja je kao raširena obitelj), i da ih time pripravi za prijelaz u život.

Tim je od česti dokazana znamenitost školskoga uzgoja. Ne gledajući na to, da je zajednička školska obuka jevtinija i plodonosnija od one, što je kuća sama ili privatno preko drugoga podaje, valja imati na umu temeljno pedagoško načelo, koje traži, da obuka bude u središtu uzgajanja, jer ona pribavlja spoznaju istine, ljepote i dobrote, bez koje ne mogu djeca svijesno i samosvojno raditi.

I upravo u školskoj zajedničkoj obuci najljepša je zgoda za takav rad. Uzgojna obuka može biti samo u uređenom zajedničkom životu, a ovaj zahtijeva, da se učenik privikne na društvene vrline, da se vježba u svladanju sama sebe, da sopstvene ugodnosti podređuje dobru cjeline. Spoznaja, koja je stečena obukom, prelazi na taj način u djelo, proizvodi se plemeniti duh zajedništva, u kom se razvijaju lijepe klice idućih djela

Školski uzgoj prema tomu ne samo da čuva od mnogih mana i nedostataka obiteljskoga uzgoja, ne samo da dopunja obiteljski uzgoj, nego ga čini naprednijim i uspješnijim.

Za obiteljski je dakle uzgoj školski uzgoj od velike znamenitosti, makar da ga ne može naknaditi. Od iste je znamenitosti škola i za ostale životne krugove (općinu, crkvu, državu), u koje treba da uvede djecu, i to tim većma, što ona imade u sebi klice za te velike životne krugove.

Učitelj je u školi upravitelj i predstojnik, a djeca su poslušni članovi. Škola je dakle malena općina, a budući da je općina prasluka (prototip) države, škola je i malena država, kojom vlada učitelj, a čiji su građani učenici. Učitelj je u njoj kralj, najviši autoritet; njegov je volja zakon, prema komu se dijete mora vladati, upravo onako, kao što će se kao budući građanin (uza svu ostalu slobodu) morati pokoravati autoritetu zakona i ustanovljenoga reda. Ali učenici sačinjavaju i religijsku zajednicu, malu, pobožnu, pravu obitelj; jer školski uzgoj mora uzvisiti dječju duševnost, uputiti u pobožnost i srca oduševiti zajedničkom molitvom. Školski uzgoj idući za samosvojnim ciljem škole pretvara školski život u moralan organizam, i stvara, a da ne upada u jednostranu ovisnost, velike one oblike čovječjega udruženoga života, te duh i duševnost mladeži tako oploduje, da se ona osposobljava, kako će se umjeti snaći u općenom redu života.

Razumijeva se, da je i crkva i država dužna potpomagati školu u njenom uzgojnom radu. Što su one svjesnije svoje velike zadaće, i školski će uzgoj dobivati to jaču pomoć.

§. 7. Ograničenost školskoga uzgoja.

Uza svu potrebnost i veliku znamenitost školskoga uzgoja za obitelj i za ostale krugove života, ipak je njegova djelatnost ograničena (kao i vaskolikoga uzgoja). On može samo poticati, a ne i stvarati, može samo razvijati sposobnosti, koje su tu, i rukovoditi radnje volje (§. 5).

Ograničen je i na drugoj strani. S obzirom na svoj konačni cilj zabavljen je uzgoj najviše ocjenjivanjem vrijednosti i pravcima volje, što su u rukama, koje u velike raspoložu i pravim uvjetima spoljašnjega života. To su roditelji, koji trajnom ljubavlju i živom požrtvovnošću vežu djecu za sebe, za kojima se djeca rado povode, čije riječi željno prisluškuju, čiji govor, mišljenje i osjećanje neprijetno prisvajaju. Roditelji, koji mahom od početka paze i staraju se za djecu, uz koju su ponajviše, koji vode glavnu brigu za njihovu prehranu, odijelo, rod, budući poziv, i t. d.; oni mogu svoje uzgajanje jače koncentrovati, njihov uzgoj može imati dublji utjecaj nego uzgoj škole, kojoj uz to nedostaju mnoge pretpostavke, kao što su: isto podrijetlo, osjećanje najbliže srodnosti, točno poznavanje djetinje prirode stečeno trajnim promatranjem, i t. d. I u javnom životu ima pojava, „koje školi vrlo često i živo nasuprot rade, školsku njivu od iskona manje više neplodnom čine, ili bar nasade njezine uništuju kao mraz i kukci“. Uzgojna djelatnost škole ima dakle svoje međe. Koliko ona može uzgajati, zavisi ponajviše od obuke, što je daje, koja proishodi iz nje ili se priljubljuje uz nju.

§. 8. Različnost pojmova: školski uzgoj, školska disciplina, školska stega.

Školski uzgoj uzimlje se u širem i u užem smislu (§. 3.).

U širem smislu obuhvata sve, čim škola uzgaja, a to je obuka, stega i njega (§. 5.).

Stavi li se međutim školski uzgoj usporedno sa školskom obukom, onda se uzimlje u užem smislu. Školski je uzgoj onda stega i njega, pa ima posla poglavito s čuvstvima i voljom, teži da obrazuje srce i duševnost, nastoji da razvije dobro mišljenje i pitomost, da položi osnov i pokaže put za razviće značaja i da njeguje tijelo.

Obuci je glavna stvar spoznaja, razviće inteligencije.

To je lučenje, kao što je već rečeno (§. 3.), samo teorijsko. U istini su to dijelovi cjeline, koji neprestano jedan u drugi zahvata, zbog čega i kaže Herbart: „Priznajem, da ne znam za uzgoj bez obuke, kao što obrnuto ne priznajem obuke, koja ne bi uzgajala“.

Sa školskim uzgojem u užem smislu drži se kadšto istovetnom školska disciplina ili školska stega. Ali se uzimlje, da su to različni pojmovi, te se pod školskim uzgojem razumijevaju one radnje, koje utječu na unutrašnje mišljenje (uzgoj u strahu božjem, uzgoj poslušnosti, ljubavi blišnjega i t. d.), a školska disciplina (školska stega) obuhvata „sve utjecaje, kojima učitelj teži, da uzdrži i unaprijedi spoljašnje uvjete uspješne obuke u školi“ (Zeller), ili: obuhvata uredbe i utjecaje, kojima učitelj uspostavlja i uzdržava dobru spoljašnju stegu među svojim učenicima, kao tišinu, mir, druževnost i t. d. Govori li se u tom smislu o dobroj ili lošoj disciplini (stezi), onda se misli na dobar ili loš spoljašnji red u školi.

Različna shvaćanja uzgoja i školske stege predočujemo ovom šemom :

Školski uzgoj u širem smislu.

A. Školska nastava.	B. Školski uzgoj u užem smislu (Školska disciplina = školska stega).	
	a) Škol. disciplina (spoljašnje)	b) Školski uzgoj (unutrašnje)
1.		
ili 2.	a) Niža sfera (spoljašnje)	b) Viša sfera (unutrašnje)
ili 3.	a) Stega	b) Upravljanje
(po Herbartu)*	(spoljašnje)	(unutrašnje)
ili 4.	a) Policija	b) Vođenje
(po Stoyu)	(spoljašnje)	(unutrašnje).

Kao što se iz ove šeme vidi, uzimljem, da je školska stega istovetna sa školskim uzgojem u užem smislu, a pod tim razumijevam sve uzgojne utjecaje, koji se odnose i na unutrašnjost i na spoljašnost.

Idući paragrafi točnije će označiti pojam školske stege.

§. 9. Teorija i praksa.

Teško je doista održati dobru stegu, koja s uzgojem obuhvata i upravljanje. No to je i lako, ako je učitelj čovjek na svome mjestu, koji umije da ujedini različne često suprotne interese i snage za postignuće konačnoga cilja. Teško je održati dobru stegu samo onda, ako to učitelj ne umije, ako nije na svome mjestu. Budući da početnik ne može biti takav, jer mu manje više nedostaju potrebna svojstva, vještina i iskustvo, od koristi mu je, šta više potrebno mu je uputstvo za držanje dobre stege, makar da se to teško uči kao i mnoge druge stvari.

Istina je, da ima i da je bilo ljudi, koji su, a da nijesu ništa znali o stezi, ipak postizali dobre uspjehe.

* Vidi §. 3. str. 7.

Vrlo su rijetki takvi sretnici, koje je priroda izobilno nadarila, ili su izvrsno uzgojeni, te im sjećanje na njihovo uzgajanje daje najljepše upute. I najdarovitijemu, rođenom uzgajatelju lakša je praksa, ako izučava teoriju školske stege.

Kao što ga nauka o uzgajanju upoznava s načelima, ciljevima, sredstvima i putovima uzgoja, uvodi ga dakle u pedagošku znanost, upoznava ga i uputstvo za držanje dobre školske stege sa svrhom njezinom i sa zaprekama, koje su joj na putu, s najznatnijima sredstvima i s pravom porabom tih sredstava (metoda).

Nauka o školskoj sferi ima zadaću da početnika što više sačuva od velikih pogrješaka i teških posljedica. Tko nasumce bez ikakva uputstva, bez stručnoga savjeta otpočinje posao disciplinovanja, isto će tako lutati u tami kao i onaj, koji hoće da se nauči obučavati nesigurnim i sumnjivim eksperimentovanjem, a ne će da poslušati i upotrebi pravila, koja su pronađena psihološkim istraživanjem, a prokušana iskustvom znamenitih pedagoga.

Istina teorijsko uputstvo ne daje još dobre prakse; ona mora ići uporedo s teorijom. Budući učitelj treba ponajprije da sasluša i razumije savjete za održanje dobre stege, a tada tekar da se i sam okuša i vježba u toj umjetnosti. Zbog toga moraju se učiteljskim pripravnicima davati ne samo napuci za obučavanje, nego i za držanje discipline, a pratiti ih moraju i vježbanja u učiteljskoj školi.

Teorijsko-praktična uputstva u učiteljskoj školi od tolike su koristi, da učitelj, kad nastupa svoje zvanje, ima putevođa, koji mu kazuje, šta hoće i šta može, i tako ga čuva od stranputica i pogrješaka. Nije dakle nezatna dobra teorija, nego je pače vrlo praktična, šta više najpraktičnija od svega, što može biti. Dakako da početnik ne će biti još dugo vješt u tom; on je tek učenik i mora težiti, da postane majstorom.

To će postići, ako je ne samo marljiv i neumoran, nego i ako se obrazuje izučavanjem, iskustvom i druženjem. Ako dakle svoj način disciplinovanja strogo rešeta, ako svoj sud izoštrava izučavanjem spisa, koji o tom raspravljaju, ako često pohađa druge škole, da poređenjem, koje se samo nameće, pronalazi znatna otkrića u ovoj stvari. Nigda ne smije zanemariti, da sam sebe strogo disciplinuje i na moralnoj uzdi drži, jer to jako povećava disciplinsku silu (dobar primjer) i daje divotan plod. „Stege ne može držati, tko sam ne stoji pod stegom“ (Palmer).

Prvi odsjek.

Bitnost i svrha školske stega.

A. Školska stega prema svrsi škole.

§, 10. Pojam, svrha i zadaća školske stega; njezin odnošaj i znamenitost napram školskoj obuci.

Školski uzgoj u užem smislu često se zamjenjuje sa školskom stegom (disciplinom). To ćemo i mi redovito činiti. „Latinska riječ disciplina znači uputstvo, pouku a i nauku a za tim i uređenje vladanja, moralno navikavanje, stegu. Tom jezgrovitom riječi već se nagovješćuje, da i sama obuka može i treba da bude sredstvo za održanje stega. Šta više, moramo je držati najznatnijim sredstvom stega u svima, a osobito u narodnim školama“ (Dittes). Diesterweg postavlja obuku središtem školskoga uzgoja, kad kaže: „Školska disciplina nije nešto zasebno, samostalno, nego je istovetna s obukom. Pravi didaktičar u isto je vrijeme i disciplinator; tko dobro uči, dobro i disciplinuje; tko se dobro razumije u obuci, taj se razumije i u disciplini. Predmeti obuke zovu se još od starine discipline, samo se to češće gubi iz vida“.

Prema tomu moglo bi se pričiniti, da je suvišno govoriti o školskoj stezi kao o nečem zasebnom, nego da treba imati na umu jedino obuku, koja sama sobom obuhvata i disciplinu (uzgoj u užem smislu). No ako stvar točnije promotrimo, moramo je ovako shvatiti: Istina pučka škola osnovana je ponajprije i naročito za obučavanje, i obuka čini u neku ruku središte školskoga uzgoja, jer mu je glavna svrha, da razbudi živi mar, da daje trajnu spoznaju, koja pobuđuje težnju za savršenstvom. a time potpomaže i unapređuje moralnu čistoću u mišljenju i radu dječjem. Prema tomu nije konačna svrha školske obuke (ovdje imamo na umu uzgojnu obuku) nikoja druga do uzgoj. No ona je, makar i najznatnije sredstvo, ipak samo sredstvo školskoga uzgoja, koje kao i uzgoj u opće ne može biti bez stega ni njege.

Obuka ne može potpuno ispuniti svoju zadaću, ako se stegom ne suzbija osjetilno nagnuće dječje, koje mu potamnjuje razum. Životna snaga dječje spoznaje često je još tako slaba, da dobrota nema maha da izbije na površinu. Zato je potrebno vladanje samim sobom, koje zakračuje i ugodnost, a tomu ne može da privede dijete sama obuka. Radnji obuke, koja pobuđuje mar i razjašnjuje pojmove i ideje, koja vodi i sređuje dječje mišljenje, teženje i htijenje, mora se pridružiti vježbanje u ostvarenju mišljenja, volje i rada, t. j. obuci mora pomagati moralna privika. Taj konkretni utjecaj na volju jeste manifestacija obuke, njena konkretna pojava. „Obuka vodi k mudrosti, a stega uči čovjeka mudro, t. j. kreposno živjeti. Moramo imati ne samo mudrosti, nego i srca, da je izvedemo ili obistinimo“.

Školska stega nije samo za jednoga, nego za sve učenike. Oni moraju da čine ono dobro, koje su spoznali u obuci. „Naročita je dužnost škole, da pojedinca

uzgoji za zajednicu, da dijete ne čini, što hoće, nego što mora. Kao što država ima zakone, pod kojima stoje svi državljani bez obzira na ličnost, tako ima i škola svoje zakone kao država u malom“ (Kehr). Treba li, da se učenik poslušnošću spram školskih zakona priuči svoju samovolju žrtvovati zajedinstvu, da se privikne na zajednički duh i društvene vrline, tada su potrebne točne uredbe i poradi same obuke, jer trajna privika na dobar red najbolje je sredstvo, da se pobudi i održi pažnja, marljivost i volja za učenje. „Jer je Bog mudrost združio s krepošću“ (Pestalozzi), zato se mora školska stega starati, da dobrim redom unese u učenike istinsko raspoloženje za obuku, i da ga učini trajnim. Uz moralnu priviku potrebna je dakle i društvena privika za zajednički život kao i za obuku.

Budući da svaki individuj ima posebna tjelesna svojstva, i budući da način življenja u velike utječe na tjelesno zdravlje, a ovo opet na mišljenje i rad, mora se školska disciplina obazirati i na tjelesni uzgoj, te fizičnom privikom njegovati zdravlje učenika.

Školska je stega prema tomu skup sviju uredaba, radnja i odredaba, sredstava, zakona i ustanova, kojima je svrha fizična, društvena i moralna privika, da djeca steku moralne ideje, da im se poda osnov moralnomu karakteru; jednom riječi ona je školski uzgoj u užem smislu.

Svrha školske stege jeste privikavanje učenika pravomu življenju, prije nego umije sam sobom vladati. Bliža joj se svrha tiče samo škole, a ta je, da neprestano obazirući se na tjelesno zdravlje djece propisuje i podržava moralno življenje, u kom napreduje i obuka i karakter. (Taj utvrđeni red kao i sama radnja zove se stega). — Njezina dalja i viša svrha jeste, da potpomaže uzgoj ostalih životnih krugova (naročito obitelji), da ga popravlja i dopunja, te da pripravlja djecu za vlastiti uzgoj i za ple-

menit zajednički život. Tim se školska stega promeće u sredstvo za višu svrhu.

Prema tomu zadaća je školske stege u prvom redu uspostaviti i uzdržavati spoljašnji i unutrašnji red u školi; u drugom redu s pomoću sviju dobro promišljenih uzgojnih utjecaja izvesti uzgajanika na put moralne slobode, i tako dugo mu pomagati, dok sam ne mogne ići pravim putem.

A sad da se osvrnemo na odnošaj školske stege prema školskoj obuci.

Trostruki pravac školske stege (fizična, društvena i moralna privika) ne da se nikako rastaviti od obuke. S njom sačinjava cjelinu kao duša s tijelom; nijedno za se nema života, pa zato pravo veli Diesterweg: „Disciplina je istovetna s obukom“. Ali drugojačije je u istini; drugojačije u praksi, nego u teoriji. U teoriji ne ustručavamo se govoriti o samoj obuci. Upravo je tako pravo i korisno govoriti zasebno i o stezi. Ovako teorijski može se lučiti jedno od drugoga, praktično pak ne; jer jedno bez drugoga ne može biti. Govori li se dakle o obuci kao nečem samostalnom, onda joj je disciplina (stega i njega) narazdruživa čest. Govori li se u istom smislu o disciplini, onda je isto s obukom

Jedna druga dopunja u životu i jedna s drugom čini jedincatu zajedničku radnju. Ako stega u toliko prethodi obuci, što uspostavlja spoljašnji red, da može započeti obuka, onda to još ni izdaleka nije dostatno; ona se mora s obukom najuže spojiti, pa makar obuka (prividno) i štetovala. Šta više, u nižim razredima pučke škole, gdje dječji razum slabo može utjecati na volju, mora stega bezuvjetno prevladivati, a u višim razredima prevlađuje obuka, jer može razviti svoju vlastitu disciplinsku snagu.

Školska stega i školska obuka ne mogu nigda jedna bez druge biti. Stega pomaže obuci ne samo tim, što

spoljašnjim odredbama, nego i privikom proizvodi volju koja se slaže s razborom, što no se malo po malo razvio obukom. Obuka potpomaže stegu, šta više najznatnije je njezino sredstvo, jer razvija razbor i ideje, koje treba da nagone na dobra djela. Zbog te uzajamnosti stega i obuke mora se nastojati, da se nauka i život najuže spoje, i da se ustanovi takav obučni sustav, po kome bi učenici postali ne samo mudriji, nego bi se naučili i mudro raditi.

Ovim je dovoljno pokazana opsežna i blagoslovna radnja učiteljeva i njezina velika znamenitost za školu. Napomenuti mi je ipak, da će i lošiji učitelj u školi mnogo uraditi, ako su učenici naučeni na mir, red, pažljivost i poslušnost, i da ni najučeniji čovjek ne će mnogo učiniti, ako toga kod djece nema. Razumnomu učitelju ništa nije preče, nego li da snažnom mišicom ukloni sve zapreke, koje mu na put stavlja neuređeni život i razuzdanost dječja. Ne učini li to, tad mu obuka nema pravoga utjecaja, niti škola može imati značaj moralne zajednice. O tom dakle, kakva je stega u školi, ovisi ne samo uspjeh obuke, nego i svrha vaskolikoga uzgoja školskog, ovisi veselost i učitelja i učenika, ugled učitelja, dobar glas škole i t. d. Želi li dakle učitelj djecu istinski uzgajati, mora ponajprije uspostaviti dobru stegu.

Ako je stega loša, škola je neuređena gomila djece, gdje jedno drugomu uvijek smeta, gdje jedno drugo u poslu buni i u prava mu zadire. Dobra škola ne može se ni zamisliti uz lošu stegu. „Škola bez stega vodenica je bez vode“ (Komenski).

Naprotiv dobra stega potpomaže obuku, pod njom živo radi uzgojna snaga obuke, pretvara školu u dobro uređenu radionicu, u kojoj vlada radost i veselje, gdje je vrijednomu radniku osigurana bogata žetva, gdje se razvija

čustvo zajedništva i sve društvene vrline, gdje se pospješuje razviće značaja.

Valjanom stegom postiže se dakle ne samo bliža svrha škole, nego se dijete pripravlja i za to, da uzgaja samo sebe, a tim i za to, da može postići svrhu života.

U iduća dva paragrafa još će se bliže označiti pojam i svrha školske stege.

§. 11. Niže područje školske stege (policija).

Prema ovomu, što je kazano, mora školska stega tako urediti spoljašnje vladanje učenika, da obuka može započeti i neprekidno teći. Nužne za to mjere manje se udešavaju prema ličnosti, individualnoj osebnosti i težnjama dječjim, nego više prema spoljašnjoj potrebi. Kad bi dijete zadovoljilo svaku svoju požudu, kad bi pribavilo sebi svaku nasladu, postalo bi rob svojih požuda. A jer mora da dobro čini, ali ne može još poradi svoje slabe razboritosti, zato je potrebno, da ga vodi viši razbor uzgajatelj. t. j. da se bezuvjetno pokorava njegovoj volji. U školi je to potrebno s još jednoga uzroka. Učenik nije u školi sam, nego pripada zajednici. Obuka i školsko uređenje ne dopuštaju, da svako dijete udovoljava svojim požudama, da jedno viče, drugo jede, treće udara po prozoru, a četvrto skače po klupama i t. d. To se ne smije dopustiti ne samo s toga, što se tim smeta obuci i narušava red školske zajednice, nego i zbog toga, što popuštanje poslije škodi samomu djetetu. Učenik se dakle mora pokoravati društvenomu redu i povoditi se za učiteljevom voljom i potrebama cjeline. Narušati mir ne zabranjuje se samo zato, što bi tim štetovala moralnost, nego što bi štetovalo školsko društvo.

Djeca ne smiju narušavati ni svoje tjelesne snage,

ni svoga zdravlja, i to ne samo zato, što to zabranjuje moralni i božanski zakon, nego i zato što roditelji i društvo, kojima je mladež korisna glavica, od zdrava djeteta imaju korist, a od bolesna samo štetu. Zato mora uzgajatelj neprestano obazirući se na dječje zdravlje nadzirati ih, nalagati im i zabranjivati, zabaviti ih onim, što misli, da je za njih dobro, pa i kazniti ih, ako vidi, da ne dotječe njegov ugled i njegova ljubav.

Ova učiteljeva radnja, koja se prividno tiče sadašnjosti, koja svojoj volji podvrgava djela učenikova, koja ga na korist njegova tjelesnoga zdravlja, obuke i školskoga društva privikava, da čuva svoje zdravlje, da se drži reda, da čuva mir, da je bezuvjetno pokorno, koja teži, da ukloni svaku smetnju, jeste niže područje školske stege, koju Herbart zove vladanje (Regirung), a Stoy policija.

Može li se ta radnja nazvati uzgojnom, kad se njom ne razvija krug misli, iz koga bi mogla postati čuvstva i težnje potrebne za moralnu značajnost? Makar da je najbliža svrha tomu nižem području školske stege u sadašnjosti, ipak joj je konačna svrha razvitak duševnosti dječje; makar da uređuje samo spoljašnji život učenikov, ipak pripravlja tim i unutrašnji. Ona dakle dotle posredno uzgaja, dok moralno htijenje ne bude povodom slobodnomu činu; osnovna joj je namisao ista, koju ima i uzgoj; to je dakle prava uzgojna radnja. Ma da joj ona tek niže područje stege, ipak je priprava za uzgoj, bez koje se poslije ne bi mogla razviti krepost. Ali je valja ublažiti, a mora i prestati, kad učenik može sam pogoditi, što je pravo i pristojno; jer na kraju konca treba da je samostalan u moralnoj radnji. Kad uspostavi red i prokrči put obuci, mora sve više uzmicati, jer dok obuka razbudi u učenika mnogostručnost mara, može on sam savladivati zapreke.

§. 12. Više područje školske stege (vođenje).

Nije dosta postaviti prepone navalama osjetilnosti, skršiti volju uzgajanikovu i pokoriti je volji uzgajateljvoj. Uzgajanikova volja treba da bude slobodna, t. j. on treba da ima takvu volju, kojom će moralne ideje trajno upravljati, u kratko: uzgajanik mora da bude moralan značaj.

Razlikuje se subjektivan i objektivan značaj.

Subjektivan značaj izvire iz čovjekova mišljenja. Ovo opet (t. j. dovijanje, mišljenje i težnje), ne gledajući na individualnu sposobnost, životne prilike i t. d., odvisi poglavito o obući. Obuka treba da uništi krive nazore i predrasude, treba da stvara istinite predodžbe, pojmove i poglede, da čustvo vodi onomu, što je pravo i dobro, da uzgajanika intelektualno i etično toliko razvije, da može sama sebe promatrati i prosuđivati. Što su predodžbe sređenije, što je njihova sveza svesrdnija, to je veća njihova prevlast nad pojedinim predodžbama, to jače izbija htijenje ili nećkanje, koje je izjava vascijele ličnosti. Takvo svijesno htijenje, koje se osniva na načelima, jest subjektivni dio značaja.

Objektivni je značaj nesvijesna posljedica određenoga oblika volje, koji je čovjeku urođen, te se usavršuje vježbanjem tako, da se moralno htijenje i moralna radnja obavlja čisto na osnovu pamćenja i privike. Otuda izlaze moralne privike, koje djetetu kazuju, što mu valja trpjeti, što činiti i raditi. Takve privike mogu nastati samo u čvrstim životnim prilikama (kući i školi), koje utječu na dijete tako, da određuju njegovu volju.

U kakvima sve prilikama ne rastu školska djeca? Što li se sve ne mora stegom u školi uklanjati, sprečavati, unapređivati, proizvoditi! Učenik još nema čvrsta, određena kruga misli, pa i ako ga ima, opet mu je misao

više okrenuta zlu. Obuka priskače sada u pomoć, da razjašnjuje, podučava i nove nazore razvija.

Ako obuci i pođe za rukom ukloniti krive nazore i sudove, ipak nijesu nove istinite predodžbe toliko jake, da mahom potlače stare, u koje su se djeca već uživjela. Utjecaj obuke same momentan je, prolazan i djeca padaju ponovno u svoju staru mlitavost. Posrednomu utjecaju obuke mora s toga pritjecati u pomoć neposredni utjecaj, koji molbom, opomenom, privikom, vježbanjem, nagradom, kaznom, i t. d. nagoni učenika, da ono, što je upoznao kao dobro, neprestano dotle čini, dok to ne počne raditi iz načela. Dobre riječi, mudre pouke moraju se izvršivati, a ne samo čuti.

Kad se kod učenika razviju načela, onda on sluša više ona, koja su jača. Ali ne valja da mu radnjom upravljaju načela osjetilnoga uživanja, štete ili koristi, nego moralno htijenje, komu je jezgrom savjest. Ako su mu pak načela moralna, nadojena religijskijskim mišljenjem, koje ga neprestano nagoni, da teži za božanskom savršenošću, tada mu je značaj moralan; on je moralno slobodan, a to je, kao što je u uvodu spomenuto, svrha uzgoju.

I konačna svrha školske stege jeste moralan značaj. A ona radnja učiteljeva, koja živo i ozbiljno primjerom, molbom, opomenom, nagradom, kaznom i t. d. odvraća učenika od nevaljala htijenja, koja ih osposobljava, da osjećaju negodovanje prema učinjenoj nepravdi, a radost o učinjenom dobru, koja teži, da ih oduševi za dobro i plemenitost, koja nastoji, da steku energično i trajno moralno htijenje osnovano na jakoj razboritosti, koja pripravlja za moralnu radnju iz načela i za moralan značaj, jeste više područje školske stege, koje se po Herbartu može nazvati upravljanjem; a po Stoyu vođenjem. Ova radnja učiteljeva, koja očevidno ima u vidu buduću sreću

učenikovu, mnogo je teža od one u nižem području školske stega, jer treba da uzgoji za hotimičnu poslušnost, da prokrči put moralnomu razviću značaja, dok ona u nižem području zahtijeva momentanu, sadašnju bezuvjetnu poslušnost. No budući da i niže područje (posredno) ide istoj svrsi, ne rastavljamo ta dva područja, kao što to Herbart čini, nego govorimo samo o nižem i višem području ili tendenciji školske stega.

Iz ovoga, što je kazano, jasno je, da stega ne može biti bez obuke, da obuka ide zajedno s vladanjem (policijom) i poslije njega, ali prije upravljanja (vođenja), koje uvijek pratiti mora. Pa i kad vođenje prestane, može obuka da djeluje. Što se tiče ostalih sredstava i mjera vođenja, nijesu oni u bitnosti nimalo različni od onih vladanja (policije). Tjelesno jačanje i potpuno k tomu moralno zadovoljavanje prirodnih nagona, pa jednostavan određen život odredbe su i vođenja (višega područja stega) i vladanja (nižega područja stega). Nadzor, ugled učiteljev, ljubav djece, ukor i kazna utječu i ovdje kao i tamo. Tek je različna namisao i duh njihova upotrebljavanja.

Ljubav i autoritet učiteljev hoće u nižem području školske stega da učenika neposredno vode putem pravim, i da ga prisile, da se pokorava jačemu. U višem se području svaka pohvala, svaka opomena, pa i sama kazna shvaća kao izljev ljubavi, dok primjer i jača moć (autoritet) učiteljeva treba da budu mjerilo za suđenje učenikovo.

U nižem području školske stega zadaća je nadzora, da dozna, vlada li se učenik prema zakonu; u višem pak području radi se o tom, da se sazna njegovo mišljenje, kako bi se znalo, gdje i kako treba pomoći. Njega kod vladanja uklanja sve, što smeta tjelesnomu razviću, a namiče sve, što ga unapređuje. Vođenje se usuprot stara, da se učenik sam nauči čuvati svoje zdravlje. Kazna vla-

danja (policije) treba da zastraši, a vođenja moralno da razvije. Vladanje obećaje nagradu, da potakne na dobro, vođenje hoće učenika da osokoli, da se uvijek drži dobra. Niže i više područje stega (vladanje i vođenje) potpomognute obukom moraju uzajamno djelovati. Istina da dolaze jedna za drugom, ali taj red nije takav, da se vođenje počinje, kad vladanje sasvim prestane, nego vladanju pomaže ponajprije obuka i čini mu usluge sve dotle, i ako sve slabije, dok ga sasvim ne zamjeni vođenje, koje pripravlja i prati opet obuka.

§. 13. Teškoće u držanju školske stega.

Velike su teškoće u pravilnom držanju školske stega (§. 9.). Razlog je tomu ili u učitelju, ili u učeniku, ili u spoljašnjim prilikama. Stega traži od učitelja uz priroduu obdarenost opsežno znanje, pažljivost, razmišljanje, vladanje samim sobom, naročito da pozna ljudske sposobnosti i potrebe, traži nadalje vježbanje i iskustvo u izboru, pripravljanju i upotrebljavanju disciplinskih sredstava. Ti mnogi zahtjevi uzrokom su, što neki učitelji napuštaju stegu, pa više pažnje posvećuju obuci. I makar da umiju obukom obuhvatiti sav mar učenika, ipak to ne može uvijek trajati. A treba imati na umu i to, da se samim intelektualnim obrazivanjem ne postiže moralnost, da sâmo mišljenje, koje je djetetu potpuno jasno, rijetko kad može okrenuti njegovu ćud.

Kako će se n. pr. skloniti lakoumno dijete, koje se do sada bez koristi opominjalo, da se drage volje pokorava zakonu? Kako će se udesiti, da radnja djeteta bude slobodna uzprkos ograda, što ih postavlja stega? Kad treba da se započne neposredno upravljanje volje, kad obuka, kad vođenje i kako, da zlo iščupa, da pripravi put htijenju

dobra, i da ga preobrati u radnju onoga, što je istinito, lijepo i pravo? Udovoljiti tim i sličnim pitanjima u praksi je uvijek vrlo teško. Što više to je nemoguće, ako učitelj ne pozna individualnosti pojedinih učenika, ili na njih ne pazi, ako s punom ljubavlju i oštrim okom ne istražuje loša svojstva njihova, ako ne može saznati za njihova tjelesna i duševna svojstva, pa da prokrči put njihovoj budućoj sreći, i da otkloni sve, što tomu smeta.

Hoće se i snage i vladanja nad sobom, da se prizna tuđa narav, te ne ubijaju njezine osobitosti, a da se ona pri tom ipak upućuje na dobro. Gdje školskoj stezi nedostaje takve ljubavi i snage, tu se učitelj izmeće u despotu, koji nepromišljeno i oštro vlada, a stega prelazi u dresuru, koja ne postiže moralnosti ni slobode.

Poštivati se mora i individualnost cjeline, te njome upravljati prema njezinim osobitostima i potrebama. Gdje je mnogo djece zajedno, tu se lakše pojavljuju lošija svojstva (brbljavost, nestalnost, nesmotrenost, i t. d.), koja leže više na površini, a povlače se bolja svojstva (veselost, ljubav k slobodi, istinitosti, i t. d.), koja prevladaju u tišini obiteljskoga života.* Razmišljati o tim osobitostima i potrebama mnoštva, te im, ako je moguće i korisno, gledati kroz prste, ili ih suzbijati, druga je teškoća školske stege.

Samo onda, kad pojedini učenik spozna, da je n. pr. lijenost sramota, da mu danguba zbog lijenosti donosi ne samo spoljašnju štetu, nego da tim i svakim nedjelom pada unutrašnja vrijednost njegovu, pa da gubi poštovanje dobrih ljudi, da se njegovim vladanjem u školi i izvan nje podiže ili pada čast cijele škole; samo onda, kad se neprestano

* Iskusni uzgajatelji ne dopuštaju s toga svojim uzgajanicima, da se druže s nedisciplinovanom „dječjom ruljom“, u kojoj se razbalaće i najmirnija djeca, te najbolje uzgojena brzo se pokvare.

pridržiava na zakonito vladanje, dok mu ne prijede u naviku; samo kad takova razboritost, takve dobre navike i bolje težnje postanu opće svojstvo cijele škole; samo tada može se postići viša moralna svrha. Samo tako i nikako drugojačije mogu se djeca uzgojiti za moralno-religijske ljude, za valjane članove zajednice, koja će imati obilježje moralnosti.

Velike teškoće mogu nastati i zbog spoljašnjih prilika. Da spomenemo samo, koliko kuća može smetati školi; koliko li smeta proučavanju individualnosti dječje i jedinstvu uzgoja, kad je više učitelja na školi. Mnogo smeta i pretrpanost škole.

Kao što se vidi, teška je zadaća školake stege. Gdje kad je neuspjehu kriv više učitelj, nego li sama teškoća stege. Ima još uvijek učitelja, koji nemaju pojma o dobroj stezi u školi i u kući. Sami odrasli u slaboj stezi, nemaju smisla za red, čistoću, točnost; nedostaje im pače, i ako rjeđe, intelektualne ili ča moralne obrazovanosti; a često nijesu ni dovoljno spremni za svoje zvanje. Gdje je tolika nestašica disciplinske snage, tu se ne mogu djeca dobro ni disciplinovati. Ima i takvih učitelja, koji se preplaše nepovoljnih spoljašnjih prilika, makar da upravo one zahtijevaju, da se poveća moralna moć stege. Kad bi kuća i radila protivno dobromu uzgoju, ne bi škola smjela klonuti duhom, nego bi morala jačom snagom i udvojenom ustrajnošću plemeniti djecu. O tom u idućem članku.

B. Školska stega prema ostalim uzgojnim faktorima i prema općoj svrsi života.

§. 14. Uzajamne dužnosti škole i kuće u pogledu stege.

Ako je školska stega sredstvo za postignuće više svrhe, onda treba da potpomaže i uzgojni rad onih usta-

nova uzgojnih, koje su van njezina domašaja (§. 10.), i da prlpravlja za plemeniti zajednički život.

Ovdje ćemo ponajprije govoriti o kući i njenom uzgoju; jer ona treba skupa sa školom i školskom stegom da obrazuje i uzgaja djecu.

Obitelji pripada u prvom redu dužnost uzgajanja. No budući da ona to s razliĉnih razloga ne može potpuno izvesti (§. 6.), pa ni onda, kad bi se mogla brinuti za obuku i uzgojem potpuno upravljati, od potrebe je da kućnu stegu dopunja i raširuje školska stega, jer njeni utjecaji nadilaze obiteljski život time, što se uĉenik u školi druži s najrazliĉnijim liĉnostima iz raznovrsnih staleža, i što živi u uređenoj zajednici. Ćim dijete pođe u školu, postaje ĉlan dviju zajednica; ono poĉinje živjeti u drugom društvu, u kom kao samostalnom organizmu vladaju drugojaĉiji zakoni. Radi opće svrhe uzgoja vrlo je nužno, da dvostrukomu tom društvenom životu pokraj razliĉnosti životnih krugova, u kom se razvija, ne uzmanjka više jedinstvo. Toga jedinstva međutim uvijek nema. Makar da je školi i kući predmet uzgoja (t. j. dijete) isti, makar da istim sredstvima idu za istom svrhom, ipak se ĉesto razlikuju ili u osnovama, ili u cilju, ili u radnji. Da to dokažemo, promotrit ćemo ova tri događaja.

a) Uzmimo da je obiteljski život i obiteljski uzgoj dobar, tada obitelj u nekoliko pripravlja dijete za život u školi. Jer osniva li se život u kući kao i život u školi na pravoj osnovi, teži li za istim etičkim ciljevima, izviru li im odredbe i sredstva iz jednake pedagoške spoznaje; tada je škola šira obitelj, tada ovom dvostrukom životu ne manjka jedinstva usprkos razliĉnostima i osebjunostima, koje se nalaze u većoj zajednici škole.

Dobri i razumni roditelji s pravom oĉekuju i nadaju se, da će uĉitelj ne samo obučavati njihovu djecu, nego

da će ih isto tako čuvati i odvrćati od zla, da će suzbijati njihova nevaljala djela, da će ih opominjati i privikavati dobru, jednom riječi da će ih očinski uzgajati; da se uzgoj, koji su oni započeli, i koji udilj traje, ne prekida, nego da se nastavlja i raširuje. Gdje je takva harmonijska radnja škole i kuće, tu će učenici malo po malo doći do spoznaje, da su samo tada dobri i moralni ljudi, kad iskrenim sudjelovanjem i točnim vršenjem dužnosti potpomažu dobrobit obiju zajednica. Da preobrati tu spoznaju u trajno htijenje i rad, to je zadaća školske stega.

b) Ako je kućna stega nedovoljna ili nepotpuna, t. j. obitelj, makar da su joj namjere čiste, ipak nema dovoljne inteligencije, ili eneržije, ili uzgojne vještine, tada je zadaća školske stega nerazmjerno teža. Tada mora stega tim življe nastojati, da učenik sudjeluje u zajedničkom životu škole, da u njemu razbudi čustvo zajedništva i da ga privikava poslušnosti, da u školi i školskim životom dobije sklonost i volju, da učini, što može u korist cjeline. To povoljno utječe na nedovoljnu kućnu stegu, jer se takvom školskom stegom mogu i moraju ispuniti njezini nedostaci.

Jedinstvo kućne i školske stega jest u ovom događaju u jednakoj namjeri uzgoja, a razlika u nedostatnoj radnji kuće.

c) Mnogo teže i mnogo gore je za školsku stegu, kad kućna stega ima drugojačiju osnovu, i ide za drugim ciljevima, no što ih ima školska stega, ili kad roditelji bez ikakvih načela i ciljeva zanemaruju svoju djecu, kad je dakle kućni uzgoj pogrješan i loš

Kad kuća zabranjuje, što škola nalaže; kad je kući dobro ono, što škola proglašuje zlim; kad kuća ne spoznaje moralnih nedostataka ni zloća, tada prijeti velika opasnost razviću značaja i učitelju predstoji dužnost, da valjanom i energičnom školskom stegom paralizuje posljedice loše i zapuštene kućne stega.

Potrebno je dakle, da se djeci, koju je zapustila kuća, dadu određena moralna načela, koja će im biti putevođi u svim prilikama života. U koliko je to nužno i korisno za svu djecu, u toliko je to nužnije, kad se nazori i putovi škole i kuće ukrštaju. „Tada se moraju u školi, kadgod se tomu zgoda ukaže, iznositi pred oči istine, koje se tiču zajedničkoga života, te s njima udruživati pravila za moralni i religijski život. Tim pravilima mora se u školskom životu pribaviti bezuvjetno priznanje. Najsvetija je zadaća škole nastojati, da se učenici u njima praktično vježbaju i dosljedno ih izvršuju. Škola ne smije zaboraviti, da u djeci razbudi i oživi čuvstva zahvalnosti i ljubavi prema roditeljima (makar bili i nedostojni toga); djeca se moraju naučiti pojmiti, da im je unutrašnja obaveza sudjelovati u tom, da u obitelji nastane mir i duševna dobrobit; školskim životom moraju steći plemenitije shvaćanje života i sklonost, da ga oživotvoravaju.

U jednom samo razredu sastala su se djeca iz najrazličnijih obitelji, iz najrazličnijih uzgojnih prilika, dakle iz onih, u kojima je dobra kućna stega, kako i iz onih, u kojima je nedostatna ili loša. Želi li učitelj, kao što i mora, da potpomažući, pripravljavajući i paralizujući utječe na kućnu stegu, tada mora prije svega upoznati kuću, njezina uzgojna načela i ostale prilike. Radi toga mora biti u živom doticaju s kućom. Tu nijesu dovoljna pisma, opomene i svjedodžbe, nego učitelj treba da dolazi u kuću, gdje će upoznati obiteljski život, zanimanje, nadziranje, postupanje s djecom, nagrađivanje i kažnjavanje djece, i t. d., moći će se porazgovoriti s roditeljima o sposobnostima, napretku, budućem pozivu i položaju djece i t. d., i tako će jedinstvo između škole i kuće pripremiti, postići i utvrditi, ako ga nije bilo. Zaista je potrebno, da se kuća i škola još više približe jedna drugoj.

Druge su prilike u gradu, druge na selu. Tamo ima više mara za obrazivanje, ali je teža izmjena misli između škole i doma. Ovdje je zgodnija prilika za lični utjecaj, ali manje razumijevanja i mara. U gradu ima manje djece, na koju ne bi bio utjecao aktivan uzgoj; ali za to češće imaju zgrade gledati nemoralnost odraslih. Na selu je uzgoj često slab i djeca su zbog primitivnih prilika, u kojima odrastu često kao divlja, ali u obitelji, koja se drži starih običaja, ne čuju ni ružnih riječi, niti vide ružnih djela i t. d.

Iz dužnosti učitelja, o kojima smo govorili, proizlaze i dužnosti roditelja. Oni moraju živo potpomagati vaskoliku radnju učiteljevu. To biva

a) kad mare za ono, što škola radi za njihovu djecu :

b) kad dobro paze, što će pred djecom govoriti o školi i učitelju :

c) kad sami sa svom zbiljom drže djecu u pravoj stezi, kojoj je osnova moralna strogost, a cilj razviće značaja.

U vlastitom je interesu roditelja, ako rade složno sa školom. Ta škola želi, da dopuni, popravi i proširi uzgoj kuće, da dakle u prvom redu koristi obitelji i onda, kad mora paralizovati loš domaći uzgoj.

Očevidno je, da je učitelj samo sijač, a da roditelji i učenici beru zrele plodove njegove sjetve. Što roditelji više potpomažu učitelja, to je bolja i obilnija žetva. Gdje kuća i škola složno rade, tu prelazi sreća i na iduća pokoljenja.

Danas se, žalibože s pravom, mnogo više na surovost i prostotu djece, pa se zato uvijek krivi labava školska stega.* Istina je, da je zbog prevelikih humanitarnih težnja zakon u mnogim državama ograničio strogost školske stega, i

* S tim se usporedo dižu i tužbe, da škola jednostrano razvija inteligenciju, i da s toga pada moralnost. Znanstvena pak pedagogija traži, da je obuka uzgojna, i da se obuka i stega uzajamno potpomažu. Surovost mladeži nije posljedica obuke, nego različitih uzroka, naročito leži u tom, što kuća i škola skladno i uzajamno ne rade.

da mnogi učitelji radije napuštaju tjelesnu kaznu, nego da budu zakonom kažnjeni zbog nekoliko modrica. No školska stega je ipak još uvijek oštrija, energičnija i konzekventnija nego li kućna. Često je nevjerovatno, što roditelji danas dopuštaju svojoj djeci. Ako učenici na ulici načine kakvu sablazan ili kakvu surovost, tada se roditelji smiju, ako je po njihovu mnenju bilo tu štogod dosjetljivosti ili se pak srde, ali u svojoj srditosti oštro osuđuju školu, makar da su oni glavni krivci, koji su zanemarili svoje uzgojne dužnosti.

Zanimaju li se roditelji živo i ozbiljno za uzgoj svoje djece, vidi se najbolje otuda, kakav mar pokazuju prema školskomu uzgoju. Koliko je roditelja, koji učitelja raspituju o marljivosti i vladanju svoje djece? Koliko ih je, koji nadgledaju domaće radnje dječje? A mnogi rado slušaju, kad se djeca tuže na učitelja i na školu, te im još sami pomažu. Ima ih na žalost, koji još utvrđuju djecu u njihovu nevaljalstvu, što ga učitelj hoće da iskorijeni. Mnogi roditelji navalice ne dadu djeci u školu. Koliko ih je, koji su toliko jaki, da suzbiju pohlepnost djece za uživanjem i nasladom? Kako će dakle razviti u svoje djece jaku i trajnu volju i mišljenje, koje će moći nadvladati najniže želje i požude? Školska stega može griješiti, ali doklegod domaća stega ne bude oštrija, doklegod kuća ne bude složno radila sa školom, sve dotle ćemo se tužiti na surovost i prostotu djece, koja će sve više rasti. Ni najbolja školska stega ne može toga suzbiti; jer što škola s velikim trudom sagradi, to kuća brzo razori.

§. 15. **Uzajamne dužnosti škole i ostalih uzgojnih faktora u pogledu stega.**

Slab je uzgoj djece, kad kuća i škola ne rade složno, a složna radnja njihova donosi najljepše plodove. I ostali

uzgojni faktori treba da složno rade sa školom, jer je to i njima od koristi. To su općina, crkva i država. Budući da je već kazano (§. 6.), da je škola u malom, što su oni u velikom, ne treba o tome mnogo govoriti.

Konačni cilj školske stege (školskoga uzgoja u užem smislu) jeste dobre volje slušati zakone, savjesno ispunjavati dužnosti i veselo ići za zajedničkom svrhom. Tako konzekventno uzgojena djeca, u kojoj se razvilo čustvo zajedništva i vladanja nad sobom, bit će danas sutra dobri građani, moralno jaki, religiozni i odvažni ljudi i žene, koje će se oduševljavati za sve, što je veliko, lijepo i dobro, te općinskoj, crkvenoj i državnoj zajednici posredno i neposredno činiti znatne usluge. Dužnost je dakle sviju tih faktora, da solidarno potpomažu školsku stegu i čuvaju autoritet učiteljev, i da su im naređenja takova, da svojim utjecajem idu u susret školskoj disciplini. To biva, kad općinska policija staje na put neredu i surovosti djece po ulicama, kad crkvene oblasti utječu i na roditelje i na djecu, da vrše svoje dužnosti, kad država izdaje naredbe takove, koje se slažu s načelima razumne pedagogije, i koje označuju prave međe školske stege (§. 16.).

„Ne trebaju samo djeca obrane protiv strastvenih učitelja, nego i učitelje i školske interese treba štititi od pakosne djece, koju još potpomažu i draže njihovi roditelji“ (Dittes). Država mora i posebnim odredbama ići na ruku školskoj stezi, n. pr. tim, da kažnjava školske izostatke, zabranjuje, da školska mladež ide u krčme, na plesove, na kuglane, u pozorište i t. d.

Budu li roditelji i svi drugi uzgojni faktori jednaku pažnju obraćali školskoj stezi, tada će ona svoj teški posao lakše obavljati, a nestajat će i morat će napokon prestati vika na lošu stegu djece.

§. 16. **Granice disciplinske i kaznene vlasti školine.**

U držanju školske stege, a naročito težeći da se potpomognu i ostali uzgojni faktori u njihovoj radnji, lako se može prekoračiti granica. S toga nastaje pitanje: Dokle seže i dokle treba da seže disciplinska vlast škole? Na to pitanje različno se odgovaralo. Prije svega napominjemo, da se ovdje govori o uzgoju u školi. Disciplinska vlast škole proteže se dakle ponajprije na vladanje i prestupke učenika za obuke i na polazak škole. Svoju vlast ne bi smjela škola potezati dalje, nego dokle seže odnošaj učenika prema učitelju i školi. Prestupci, koji nemaju veze s tim odnošajem, ne pripadaju pred sudište učiteljevo. I ne gledajući na to, da se škola sama ne može učiniti odgovornom za vladanje i prestupke, što ih učine učenici izvan škole, valja imati i to na umu, da učitelj ne može toliko učenika ni na selu, a kamo li u gradu po svuda nadzirati, niti ih može za sve te prestupke kažnjavati, van ako će školu pretvoriti u kaznionicu.

Prema tome škola je vlasna kazniti:

1. Takove prestupke učenika izvan škole, kojima se gazi izvjesna točka disciplinskoga zakona. N pr. Polazak krčama, naročito bez nadzora roditelja ili njihovih zamjenika, nadalje polazak plesova i pozorišta bez dopuštenja učiteljeva, pušenje, igranje za novac ili stvari, i t. d.

2. Nepriročno vladanje, nered, objest, ako se događa u crkvi, na procesijama, sprovodima i drugim mjestima ili prigodama, gdje je škola pozvana i dužna da nadzire mladež.

3. Protureligijske ili besramne govore i čine, zavodjenje drugova, druženje s osobama, koje su opasne po vjeru i moral, ili inače štetno utječu na djecu, neuljudnost i nepoštivanje uglednih i starijih osoba, surovo vladanje na ulici, rvanje, vikanje, bacanje kamenjem, grudama i t. d.

prodavanje knjiga, robe i drugih stvari bez znanja roditelja. Tu se ipak treba obazirati na kazneno pravo roditelja, kojima u tom pripada prva riječ, pa i na eventualno sudjelovanje policije. Svakako je potrebno, da se tih prestupaka učitelj čuva, da nepozvan ne upotrebljava svoga prava. Policijske prestupke kažnjavati policijskim sredstvima često je, naročito kod djece, koja polaze svaki-dašnju školu, više od štete nego li od koristi.

Kaznena vlast škole ima svoje određene granice i u pogledu kaznenih mjera. Makar da su one označene čisto pedagoškim i čovječanskim obzirima (§. 22. točka 6.), ipak su školske oblasti vazda morale označiti točnu među kaznenomu pravu učiteljevu. Kad učitelj u tjelesnoj kazni i upotrebljavanjem zabranjenih kazna prekorači mjeru, poziva ga u prvom redu na odgovornost njegova školska oblast. A ako učitelj dijete tjelesno ozlijedi, tada potpada pod sud, pri čem ipak treba imati na umu ne samo koristi školske stege i javne obuke, nego i da se živo suzbije strastveno i surovo prekoračenje kaznenoga prava.

Drugi odsjek.

Sredstva školske stega.

§. 17. A. Opća sredstva školske stega.

Uzgojem treba da u čovjeku duh zadobije vlast nad prirodom. I školska stega ima po svojoj višoj tendenciji istu svrhu, da naime moralnomu duhu pomogne do gospodstva, da se dijete privikne razumno i moralnu životu. Najviši cilj uzgoja i stega može se postići samo duhovnim sredstvom; jer samo isto sjeme može dati isti plod. Pravo uzgojno sredstvo, kojim stega u istinu pedagoški obrazivati može, jeste dakle duh uzgajateljjev. Uzgajatelj zahtijeva koješta od uzgajanika, a to se daje najodređenije iskazati riječima. Ali čovječanski duh može utjecati i bez toga ličnom pojavom uzgajateljjevom, njegovim ugledom, primjerom, Primjer je prvo i najopćenije sredstvo školske stega. Samo onaj, koji je dobro uzgojen, koji neprestano teži za višim ciljevima života, sposoban je za učitelja i disciplinatora, jer samo on može da bude uzoran primjer djeci, može ih dovoljno nadgledati i upravljati, može imati autoriteta i steći ljubav, a obuka mu zaista donosi pravi plod. Hoćemo li dakle, da govorimo o općim preduvjetima, bez kojih ništa ne vrijede posebna sredstva stega, tada moramo govoriti:

- a) o primjeru učiteljevu
 - 1. u opće, a zatim
 - 2. o posebnim vrlinama učitelja, koje su od prijeko potrebe za držanje školske stege;
- b) o autoritetu i ljubavi učiteljevoj, i
- c) o utjecaju obuke na stegu.

§. 18. a) O primjeru učiteljevu.

1. U opće.

Da primjer može imati čudnovatu moć, priznali su već pedagozi najstarijih kulturnih naroda. Perzijski dječaci učili su se umjerenosti tim, što su to svaki dan gledali od svojih starijih. Špartanski dječak učio se savladanju sama sebe od slobodnoga građanina, dok je trebao da se gadi od pića, komu su se odavali prezreni heloti. Rimljani su vodili djecu na gozbe, da u njihovoj prisutnosti mognu biti umjereni i uredni, jer oni pred djecom nijesu smjeli ružno govoriti ili činiti. Kod Židova bio je primjer znatan uzgojni faktor. A u kršćanskoj pedagogiji po kojoj je nasljedovanje Isusa Hrista najviša svrha uzgoja, primjer je prvo uzgojno sredstvo.

Moć primjera osniva se na jačini nagona za podražavanje i častoljublja. Primjer je zorna slika onoga, što i kako treba dijete da radi. Primjer oca, matere i učitelja potiče dijete, da radi isto onako, kao što i oni, koji su mu uzor na moralnom i duhovnom polju*. Dijete teži, da

* Svemoć primjera daje uzgoju trostruku nenaknadivu korist: 1. dobro u primjeru mora biti uzor moralnomu shvaćanju dječjem, da ga može kopirati; 2. mora svu svoju ljepotu iznijeti pred dijete, da ga želi kopirati; i 3. mora biti uzvišeno i jače od samoljublja dječjega, da ga zaista kopira. Sailer, Über Erziehung für Erzieher, str. 344.

dostigne uzor, i u toj težnji raste mu ujedno i samočuvstvo. Sve dakle stoji do toga, da vazda gleda dobro, i ono, čemu treba da podražava. Iz početka nema za dijete ni dobra ni zla primjera. Ono podražava onomu, što na njega utječe najjače i najpovoljnije. Suditi može tekar, kad mu se razvije moralno suđenje. Primjer dakle utječe ponajviše pozitivno. Negativni utjecaj zla primjera zbunjuje; njega treba vrlo rijetko upotrebljavati.

Zbog svega toga mora se zahtijevati, da učitelj kao uzgajatelj pazi na sebe što može više.

Kakav učitelj, takva i škola. Želi li učitelj, da u školi zavede dobar red, mora se sam držati reda; želi li da u svojih učenika razvije karakter, mora sam da bude karakter; on mora biti ono, što učenici treba da postanu. On mora imati vrline, koje njegovi učenici treba da steku. Kakav učitelj, takvi i učenici, kakvo vrelo, takav i potok, kakva slika, takva i prilika (Kehr). Ako je učitelj prijatan i uslužan, bit će takvi i njegovi učenici; ako je sumoran i opor, bit će mu i učenici prkošljivi i surovi; ako je točan i uredan, ne će učenici zakašnjavati; ako je čisto i pristojno odjeven, bit će mu zaista i učenici, ako je marljiv i predan svomu zvanju, bit će mu i učenici pažljivi i marljivi.

Nije lako biti uzor u svem, u veselom ispunjavanju svih dužnosti. S toga treba, kao što je kazano, strogo na sebe paziti i ništa samu sebi ne opraštati, te uzrok svima prestupcima dječjim tražiti u sebi samom (Salzmann). Budite bolji, pa će vam i djeca bolja biti (Sailer).

Dosta je znamenit i primjer starijih učenika, kojima mlađi u dobru kao i u zlu rado podražavaju. Ako učitelj ne da, da ružni običaji preotmu mah u školi, onda će u njoj lako vladati jednom odomaćeni dobar duh. Ako je obitelj podavala dobar primjer u svakom pogledu, ako

su djeca u njenoj moralnoj atmosferi udisala samo zdrav uzduh, tada će od osobitoga utjecaja biti i dobar primjer učitelja i učenika. Što je nasuprot obitelji zanemarila, toga ne može škola nigda potpuno nadoknaditi ni popraviti.

2. Posebne vrline učiteljeve.

Kad učitelj mora biti dobar primjer, tad se moraju u njegovoj ličnosti ujediniti sve moralne vrline. Učitelj ne smije biti rastresen, lijen ni besposlen, neodlučan ni strašiv, srdit ni pristran, zaboravan ni zanesen, dokon, natmuren i t. d., nego mora biti pobožan; strpljiv, jer ne će nigda prijeći mjere; dosljedan i jak, da dobro promišljenu riječ ne opozivlje i jednom ustanovljeni plan svaki čas ne mijenja; obziran, da bistrim okom može gledati oko sebe; miran, da se nigda ne žuri; radljiv, da nigda ne stoji; jasan u obuci, istinit u govoru i činima i pravedan kao neumolan sudac. Napokon mora biti praktičan; jer iskustvo čini čovjeka mudrim.

Učitelj može takav biti samo onda, ako je gospodar nad sobom; ako vazda ugušuje samoživost, a vježba se u tom, da umije svladati sama sebe, a to opet pretpostavlja onu gvozdenu snagu volje, koja mu je potrebna, da uništuje korov u svom i u dječjem srcu. Takvu snagu volje može da crpe iz najuzvišenijega primjera Isusa Hrista, koji ga vuče za sobom, i koji cijelom njegovom ličnosti zasvjedočava viši svijet i plemenitiji život.

Učitelju su potrebne osobito četiri glavne vrline: budnost, mudrost, pravednost i jakost volje, bez kojih nikako ne može dobro disciplinovati učenike.

U starih Perzijanaca uzgajala su četiri uzgajatelja kraljevske sinove, najmudriji, najpravedniji, najistinitiji i najsrčaniji čovjek u državi; jer se mislilo, da jedan čovjek

ne može imati sviju tih vrlina. Curtmann (Schule und Leben) i Kehr (Praxis der Volksschule) zahtijevaju također četiri glavne vrline: budnost, smisao za red, dosljednost i pravednost.

α) Učiteljeva budnost.

Budnost treba da otkloni sve, što je zlo, a da uzdrži sve, što je dobro.

Budnost se proteže na učitelja, učenike i sve prilike, t j. učitelj mora paziti sam na sebe, na učenike, na sve uzroke i prilike, koje mogu smetati školskomu redu.

1. Učitelj mora paziti sam na sebe, na svoju spoljašnost, na svoje govore i čine. Neka dakle ne zanemari svoju spoljašnost, nego neka najbrižljivije pazi na svoje tijelo, na odijelo, na držanje, na izraz lica, i t. d., kako to propisuje estetično i moralno čuvstvo, jer kako on govori i radi, tako će za njim drugi govoriti. Nitko nije izložen većoj opasnosti, da postane karikatura od učitelja. Želi li dakle, da mu ličnost utječe disciplinarno, valja mu se pomnjivo čuvati smiješnosti. — Učitelj se mora čuvati, da mu se u srce ne useli bljutava kakva misao, i da mu iz usta ne izlijeću kaljave i nemoralne riječi. Najviše mora paziti na svoje vladanje. „Teško učiteljima, koji se divljom strasti ponizuju pred svojim uenicima, koji kažnjavajući samo sebe svete, i o kojima se po kućama u selu govori otresujući glavom. Jer trostruko je nesretan i proklet odnošaj između obuke i uzgoja, kad se kod djece rađa sumnja o učiteljevoj moralnoj vrijednosti.“ (Kellner, Pädagogische Aphorismen).

Učitelj je idejal dječji. Ona prenose i utjelovljuju u njemu sve savršenosti. „Ako lažu i varaju svi, moj učitelj toga ne čini; ako je i moj otac pijanica, učitelj mora da bude trijezan; ako mi roditelji i ne živu u slozi, moj je

učitelj miroljubiv; tako misli dijete i jedva vjeruje, da i on jede i pije kao ostali smrtni ljudi.“ (Kellner). Neka se dakle učitelj dobro čuva, da ne sablažnjava djecu. Učitelju je u djeci povjerena buduća općina, i od njega zavisi ne samo njegova vlastita nego i sreća idućih generacija. A pošto djeca imaju vrlo fino čuvstvo da prosude, što učitelju dolikuje, a što ne, neka dobro pazi na sebe, te bude dobar primjer.

Dobar glas za svakoga, a naročito za učitelja vrlo je dragocjena stvar, a ljubav i poštovanje, mržnja i preziranje, kojom javni i domaći život obasiplje učitelja, živo utječe na duh i disciplinu škole. Učitelj mora biti prijatelj naroda, te će se radovati pravoj popularnosti, koja se osniva na poštovanju, i koja se s toga ne plaši, da udara na uzgojne pogriješke vremena i da ih suzbija. Ali ne treba da teži za popularnosti, koja usvaja krive nazore i običaje vremena i ljudi.

Učitelj treba da ima vazda pred očima i svoj obučni rad; zato treba da se savjesno pripravlja za obuku, da mu je uvijek jasno, što će, koliko i kako obučavati, kako će na staro nadovezati novo, kako će predočiti nepoznato, a naučeno utvrditi.

2. Učitelj mora paziti na djecu. Ponajprije mora paziti na njihovo spoljašnje vladanje. On mora gledati i slušati, što govore i rade. Njegovo oko mora sve vidjeti, njegovo uho sve čuti; u isti mah mora i vidjeti i čuti, dali djeca pristojno idu, stoje, sjede, paze, dali kako treba pišu, govore, i t. d. Stojeći na jednome mjestu, treba da svu djecu ima na očima. „Oko je najjači i najtiši policajni brzozjav, koji munjevitom brzinom i bez buke opominje i kazni, hvali i sokoli“ (Kehr). Kad učitelj oštro nadgleda učenike, tada im se pričinja povudan, tada im je živa savjest, koja ih neprekidno opominje na dužnosti,

pa i onda, kad mu nijesu na očima. — Učitelj mora gledati i u srce dječje, da vidi, što čute; mora zavirivati u dušu im, da im unutrašnjost zadobije za duhovni rad i za moralno usavršenje.

3. Učitelj mora paziti na sve uzroke i prilike u školi i izvan škole, koji mogu da smetaju pravilnomu redu. Učitelj mora promotriti, dali loša učila, jako svjetlo, velika vrućina, domaće prilike i t. d. ne smetaju djecu u radu, mora brzo saznati, što smeta ili što podiže pažnju i poslušnost. Ako učitelj sve to budnim okom ne prati, te ne opazi brzo takovih zapreka i svojih vlastitih pogrješaka, tada raste samovolja dječja, a on samo gleda, otkud dolazi vjetar i oluja. I kazna začini sve. Ako se često i čuje načelo: „Treba samo zažmiriti, pa lupati“, učitelj mora okrenuti to načelo, pa „otvoriti oči, da lupanje postane suvišnim“.

Neka učitelj bude budan, ali neka ne gleda samo „okom zakona“, nego i „okom ljubavi i strpljivosti“. Ne treba dakle da ostavljajući na stranu očinski elemenat sputa učenika u okove, i da ga ruži za svaku malenkost. Time bi stega postala hladna, ukočena i strašna, a učitelj ne bi mogao liječiti. Takav pedantan nadzor morao bi škoditi uzgoju, jer bi ugušio slobodno kretanje, a proizveo bi otpor i varanje. Neka se dakle učitelj čuva vrebanja, prislušivanja, nadmudrivanja i t. d.; jer ga to samo omražava. Učenicima mora nešto i vjerovati, a da ih ne pušta iz vida, mora im gdjekad i kroz prste gledati. Ljubav učiteljeva mora se naročito poduhvatiti, da sve odstrani, što bi kvarilo red, što bi bilo na štetu moralnomu čuvstvu otešćavalo učeniku, da se vlada, kako zahtijevaju propisi i školski red.

Budnost je prema tomu vrlo vrijedna i znamenita vrlina učiteljeva; jer kad se njome pogrješka staje na

put, otklanjaju se kazne i kažnjivi čini, dobroti se otvaraju vrata, obuci krči put, tada se i valjanoj školskoj stezi i moralnomu razviću čine najveće usluge (§. 22. tačka 1.).

β) Učiteljeva mudrost.

Učitelj je mudar, kad je dobro uočio cilj uzgoja, zadaću stege (i obuke), i uvijek ih ima na pameti, te za njih upotrebljava prava sredstva i ide pravim putem. Školski zakoni i školske uredbe moraju izvirati iz učiteljeve mudrosti. A ova nalaže ono, što potpomaže konačnu svrhu uzgoja, što dopušta ili zahtijeva vrijeme i prilike, što je u naročitim prilikama upravo moguće ili potrebno. Ne radi li se tako, ne razmišlja li se o prikladnosti odredaba i o mogućnosti izvršenja, tada učitelj nije pravo mudar.

Teško je zaista uvijek i svagdje pogoditi ono, što je pravo, a od početnika se to ne može ni zahtijevati. Ali budući da iskustvo omudri, neka sluša savjete prekaljenih ljudi (školnika), neka mirno razmišlja, kad bira i upotrebljava sredstva stege, i neka se uči strpljivosti. Neka najprije misli, a onda govori i radi; neka smotreno radi.

γ) Učiteljeva pravednost.

Pravedan učitelj zahtijeva od učenika samo ono, što može uraditi prema svojim silama, te prosuđuje, nagrađuje i kazni njegove čine po njihovoj unutrašnjoj vrijednosti prema mišljenju, iz koga su proizašli. Učitelj mora biti jednako pravedan spram svih učenika, spram bogatih i siromašnih, slabijih i nadarenijih, umiljatih i odurnih. Njegovu pravednost ne smije pomutiti ni prijateljstvo, ni neprijateljstvo, ni ikakvi utjecaji iz vana ili iz nutra. Samo strogom pravednošću, koju učenici brzo opažaju, stječe učitelj poštovanje, ljubav i povjerenje.

Pravednost se mora vršiti vazda s očinskom zbiljom, istinskom blagošću pravom dobrostivosti, jer se inače izmeće u nesnosnu oštrinu i despotičnu strogost, te više može škoditi no koristiti.

Pravednost zahtijeva prirodnu oštromnost i temeljnu obrazovanost, pa je s toga teško biti pravedan; jer treba saznati izvor zla i procijeniti moralnost učenika i njegovih čina. „Učitelj se mora vazda pitati, kako je mogao učenik takova šta učiniti? Otkuda izvire njegova moralna pokvarenost? Kako misli i sudi učenik o prestupku i kazni? Je li učenik stalno uvjeren o tvojoj pravednosti? Ubija li ga, ili podiže i jača tvoja pravednost? Ako se učitelj ne bavi takvim pitanjima, a radi po svojoj volji ili po trenutnoj ćudi, može pasti u vrlo veliku pogriješku, da se drži za najpravednijega čovjeka na svijetu, dok ga učenici drže za personifikovanu nepravdu i za bezdušnoga tirana“ (Kehr).

Pravednost učiteljeva najljepše se pokazuje u nagradama i kaznama, o čem će se govoriti na drugome mjestu.

δ) Učiteljeva jakost.

Ovdje se ne misli tjelesna, nego duhovna i moralna snaga učiteljeva, njegova dosljednost, koja se očituje takvom odlučnošću, da neumorno i postojano ide moralnomu cilju bez ikakva obzira, hoće li to komu biti milo ili ne će. Od cilja i puta, koji je jednom priznao za pravi, ne smije ga skrenuti mekušnost ni plašljivost, ljubav ni mržnja nerazumnih roditelja, suprotnosti ni neugodnosti poziva i t. d. Odnosaj učiteljev prema učeniku zavisi dakle o njegovu vladanju. Isti prestupak ne smije se u istim prilikama sad jače, sad blaže kazniti, ili pače da se danas kazni, a sutra da se učitelj tomu smije. Što je danas zabranjeno, ne smije se sutra dopustiti. Učenik mora znati, kako stoji s uzgajateljem, mora napokon sasvim

tačno znati, šta smije, i što treba da radi da uzgajatelj bude s njim zadovoljan. Jakost i dosljednost učiteljeva upotrebljava moć privike za razviće čvrste, određene volje; ona čini prostijim i jačim vascijeli život. Dosljedan učitelj postizava tako jednaku volju, sigurnu poslušnost, a ako dosljednosti pristupi još ljubav, također hotimičnu i veselu poslušnost, pa tim živo obrazuje značaj.

§. 19. b) Autoritet i ljubav.

Ako je učitelj svojom osobom i svojim životom dobar primjer, ako ima vrline, koje su od potrebe za uzgoj u opće, a naročito za držanje stegè, tada će učenici ne samo usvojiti njegovo mišljenje i rad, nego će živo težiti, da uguše svoje težnje i da se povinuju volji svoga učitelja. Učenika živo podstiče, upravo zanosi, ili

1. učiteljev autoritet, t. j. duhovna nadmoć, reći bi neograničeno povjerenje prema njemu, ili

2. ljubav i privrženost k učitelju, t. j. unutrašnja potreba, da smo s njime u potpunome sporazumu.

Učiteljeva volja može se poslušati i od straha od kazne, ali budući da se tim u najboljem događaju postiže samo spoljašnja poslušnost češće zatajivanje i laž, ne treba se mnogo obazirati na taj motiv, ma da se upotrebljava u nižoj sferi školske stege. Učenik može napokon biti uvjeren o tom, da su odredbe učiteljeve prave i korisne, pa im se za to dragovoljno pokoravati. Ali budući da se uvjerenje osniva na spoznaji, koja se stječe obukom, koja dolazi tek poslije, ne može se očekivati, da će učenik uvijek raditi iz uvjerenja, ma da se mora o tom raditi sa svom zbiljom.

Autoritet i ljubav, koji izvire iz savršene ličnosti učiteljeve, jesu dakle glavni motivi za učenika, da se pokorava volji učiteljevoj.

Autoritet, taj biser u nakitu učiteljevu, taj čarobni prutić za stegu i red, vrijedi više nego čitav kodeks disciplinskih propisa. Vrlo lijepo veli Sailer: „Kao što povjerenje, tako dobiva i autoritet onoga, koji je prijatelj djece, na razviše moralna u toliko veći utjecaj, u koliko se u svoj svojoj pojavi ukazuje djeci kao slika dobra; jer: 1. Ne samo da djeca po prirodi svojoj podražavaju onomu, što vide, nego i vascijelo njihovo biće (povjerenje i vjerovanje, dobrostivost, zahvalnost, ljubaznost, poslušnost) tiho i snažno zanosi dobar primjer čovjeka, kojega vole i ljube, bio to otac, prijatelj, ili tko mu drago. 2. Učiteljeva riječ: Budi iskren, marljiv, miran, umjeren, nalazi u dobru životu učiteljevu jasan tumač, a u ljepoti kreposti, koja se zbiva na očigled, ima i draž, koja nuka da se točno nasljeđuje. 3. Prijetnja ima osobitu silu, što je dobiva od rešpekta, koji se ima prema dobru. Staro je dakle načelo, jezgra nauke o moralnom uzgoju: Budi dobar, da mogneš uzgojiti dobre ljude! 4. Slika dobra dobiva u dječjoj duši pogledom na uzgajatelja malo po malo toliko svjetlosti, sjaja i divote, da uzgajatelj i onda, kad je odsutan, zanosi osjećaje dječje i podstiče ih, da uvijek slušaju i dobro čine“.

Neograničeno povjerenje, neograničen autoritet tek je idejalan cilj. Koliko će mu se učitelj domaknuti, ne zavisi toliko od njegove spoljašnosti, koliko od umne i moralne valjanosti. S toga mogu, kao što iskustvo svjedoči, ljudi neznatne spoljašnosti ili će s tjelesnim manama imati veći autoritet, nego oni, kojima je priroda tijelo svačim ukrasila. Naprotiv ne da se poricati, da impozantna ličnost, snažan glas, i t. d. povećavaju autoritet. Ali nitko ne može sebi dati autoriteta; on se mora imati. Tu ne pomaže ni namrgođen pogled, ni psovanje, ni položaj i vlast, ni najjača strogost, ni najveća blagost. Sve to ne daje autoriteta, jer se djeca pokazuju jačima od svega toga, a rado se pokoravaju unutrašnjemu dostojanstvu i plemenitosti.

Autoritet (ugled, što ga učitelj ima kod učenika, štovanje, koje mu oni daju), u skladu je dakle s većom ili manjom umnom i moralnom snagom učiteljevom, ali leži i u ličnim svojstvima učenikovim. Različnost dobi, temperamenta, obrazivanja, kućne stege, i t. d. često je dovoljna, da za jednoga učenika vrijedi učiteljev autoritet, dok se prema drugima moraju upotrebiti i druga sredstva.

Potrebno je još nešto, što će nadopuniti autoritet, bez čega ne može biti pravoga autoriteta, što učenika s neodoljivom snagom goni, da vrši učiteljevu volju.

To je uzajamna ljubav između učitelja i učenika. Pa kako stječe učitelj ljubav svojih učenika? On mora istinski ljubiti svoje učenike, i to činima dokazivati. Djeca moraju osjećati njegovu ljubav, a to će biti, ako se spusti do njih, postane s njima zajedno dijete i skupa s njima raduje se i tuguje. Ali mora i djecu k sebi podizati, da misle, čute i teže isto tako, kao što i on. „To ne postiže onaj, koji svoju unutrašnjost sasvim zatvora pred djecom, a postiže svakako onaj, koji pred djecom ne krije svojih radosti, svojih briga, svojih nazora i težnja, razumijeva se u koliko ih ona mogu pojmiti i u koliko je dobro, da za njih saznadu“ (Kern). Samo takova ljubav učiteljeva, koja može da se spusti, ali koja i k sebi uzdiže, koja se žrtvuje i oduševljava za dobro učenika, pripravlja učitelju privrženost i iskrenu ljubav, koja veselo vrši volju učiteljevu.

No ljubav prema učitelju može i oslabiti poradi većih simpatija njegovih prema rođacima, prijateljima i t. d., ili zbog psovanja i kazna što ih dijeli učitelj. I ljubav dakle ima svoje međe, te se u izvjesno doba i u izvjesnim prilikama moraju tražiti jača sredstva.

Ali krivo ima, tko misli, da ljubav prestaje, ako učitelj kazni; vara se, tko misli, da je ljubav prijatan pogled učiteljev, koji učenicima mnogo oprašta, prijatna

riječ, koja ne zna za nalog i zabranu, ili blaga ruka, koja ne može da stavlja pregrade, ni da pruži korisnu ljekariju. To je slabost, nije ljubav. Takva ljubav izvor je varanju i licemjerstvu. Često puta jadikuju uznici u zatvoru: „Otac mi nije bio dosta strog, mati je dopuštala, da radim što hoću, a učitelj je bio predobar“. Tim tovaru na učitelja velik grijeh, jer je pomogao, da propane krasna mladost, da jedan ljudski život izgubi cvijet i krunu Ljubav, koja nosi na sebi takav žestoki prijekor, nije prava ljubav. Prava ljubav, koja paloga podiže, ožalošćenoga tješi, kolebljivu u pomoć pritječe i u dobru ga utvrđuje, koja mrzi na pretvaranje i licemjerstvo, strogo kazni opakost i surovost, koja nasuprot u djetinjoj duši oživljava, što je najviše i najplemenitije, i unosi u nju, što je najsvetije: takva božanska ljubav blagodatno utječe na uzgoj i onda, kad je već davno nestalo učitelja. Ima li učitelj takvu božansku ljubav, tada će uz pošteno htijenje i teženje njegovo ići i čini, koji će, makar i ne bili potpuno savršeni, kao što nije ništa na zemlji, ipak imati božansko obilježje. Blago tada školi i općini, jer ima pravoga učitelja!

Nema dakle sumnje, da učiteljeva ljubav ne smije prestati, da njegova oštra riječ mora izlaziti iz srca puna ljubavi, da njegovim kaznama mora upravljati ljubav, jednom riječi, da mora biti dosljednosti u ljubavi — i ljubavi u dosljednosti. Kao što se dakle u porodici dopunjavaju autoritet očev i ljubav materina, tako neka se i u učitelju ujedini autoritet s ljubavlju.

Jer gdje oštro sa mekim se zdvoji,

I krepost sa blagosti spoji,

Tu je pravi suglašaj. *(Šilerovo zvono).*

§. 20. Bez obuke nema stege.

Kad je tumačen pojam školske stege (§. 10.), kazali smo, da makar se u teoriji rastavlja obuka od stege, u

praksi ipak čine cjelinu, da u istini jedno bez drugoga ne može biti, da je jedno drugomu uvijek sredstvo k cilju. Oboje utječe jedno na drugo, te obuka unosi smrt ili život u organizam školske stega, isto tako kao što opet stega upravlja i osigurava, ili smeta i uništuje tijek i uspjeh obuke.

Budući da ovdje govorimo o sredstvima školske stega, a obuku smo označili kao najznatnije sredstvo školskoga uzgoja (§. 10.), za to ćemo razmatrati, je li baš tako i kakav utjecaj ima obuka na stegu.

Samom stegom ne postiže se, da učenik slobodno sam sobom upravlja. Ona ide poglavito za tim, da ga podvrgne utjecaju uzgajateljevu, da ga privikne na red u organskom zajedničkom životu i na osnovu toga odricanja, da se pokorava umu, koji mu dolazi iz vana. Sama stega ne osposobljava za slobodnu, unutrašnju odluku.

Za to je potrebno jače uzgojno sredstvo, koje uzgajniku pruža priliku, da uvijek dragovoljno i samostalno radi ono, na što ga nagoni i prinuđava stega. To jače sredstvo, koje prati školsku stegu i za njom uzastopce ide, iz koga, kao što smo već rekli (§. 10.), izvire sva stega, u kom se ujedinjaju sve njezine odredbe, jeste obuka, koja upoznaje učenika s istinom, s njegovim određenjem.

Spoznaja, koja se postiže obukom, ne smije međutim biti golo poznavanje istine. Ona se mora povoditi za moralnim idejama istine, ljepote i dobrote. Te ideje moraju ispuniti vascijelo mišljenje i učenika uzdići iznad običnoga života, moraju ga oduševljavati za najviše, i nagoniti ga, da se neprestano usavršava. One mu moraju biti živo blago, da odoljeva vanjštini i osjetilnosti. S toga je posljednji cilj uzgajateljev, da ostvari idejalnu ličnost. (Ziller). Treba li da tomu pomaže stega, onda je jasno, da je obuka najjače i najznatnije uzgojno i disciplinsko sredstvo, čija oblast nema granica, dok je stezi uvijek i svagdje jedina

svrha, da se učenik pokorava razumnoj volji učiteljevoj, i da zaista radi ono, što je naučio u obuci.

I obuka osnovne škole, koja još manje od drugih škola može dati potpuno znanje, mora usađivati u učenika toliko moralnih ideja, da ga podstiču, da hoće i da radi ono, što je dobro. To podsticanje, to težnje za vrlinom naziva se mar (interes), koji se može uzeti kao pretstupanj volje, ili ono stanje duha, u kome mišljenje prelazi u volju. Uzgojna obuka teži dakle, da razbudi najživlji ili empirijski mar, što ga daju spoznaje druženja i iskustva, ali i da izazove premišljanje o njima, težnju za razumijevanjem spoznaja, t. j. spekulativni mar. Nadalje teži, da učenika podstakne, da presuđuje o dopadanju ili nedopadanju, što ga vidi u osjetilnom i misaonom svijetu, potpomaže dakle estetični mar; teži da razbudi saučešće, saradost i sažaljenje, t. j. simpatijski mar, da u učeniku postaje dobrotivost, prijateljstvo i ljubav prema pojedincu kao i prema društvu, otadžbini i t. d. ili socijalni mar. A da mu se duševnost ispuni bogobojažljivošću i pobožnosti, teži da učenik misli na Boga, i tako da u njemu probudi religijski mar.

Obuka, koja ima pred očime taj viši cilj, razvija, ma da joj to nije konačni cilj, inteligenciju; jer vježba mišljenje na različnom obučnom gradivu tako, da učenik uči cijeniti i prosuđivati stvari i prilike, koje ga okružuju, po pravoj njihovoj vrijednosti. Ma da to procjenjivanje i prosuđivanje još nije moralnost, ipak se bistrina mišljenja, jaka moć zaključaka, tiha dubljina sudova pretvara prema danoj ili traženoj istini u stegu istine, koja učenika osposobljava, da jasno vidi u moralnom svijetu.

Takva obuka razvija mišljenje kao cjelinu, oplemenjuje maštu čistim slikama, jer sakuplja dječje mišljenje oko određenih stvari, a mar njihov tako zao-

kuplja, da živo primaju utiske i prerađuju ih, uzdiže ih do pažljivosti.

Budući da uzgojna obuka obogaćuje dječji duh zorovima i predodžbama, te ga osposobljava, da misleći shvaća općenost i potrebitost, pripravlja učenike za viši, duhovni, idejalni život, razvija im maštu čistim slikama i lijepim oblicima, procjeđuje im i oplemenjuje ujedno i čuvstvo, jača ih i uzdiže, da sve više napuštaju osjetilnost i obraćaju se ideji ljepote, t. j. savršenosti.

Ma da je stega od prijeke potrebe za razviće volje, ipak dobiva volja svoju pravu aktivnu snagu tekar obukom. Već prvi unutrašnji produkt spoznaje, predodžba, uzdiže volju s najnižega stupnja, nagona, na viši teženja, i bez svestrane kulture predodžbi ne može čovjek nigda biti gospodar svojim žudnjama i sklonostima. Još jači je utjecaj inteligencije na razvitak slobodne volje i značaja. Čovjek ne može da stvori odluku, a da prije ne razmišlja, a razmišljanje je temeljitije, što je mišljenje svestranije. Značaj se pak osniva na razumnim maksimumima ili načelima, a tih opet nema bez mišljenja i bez određenoga sadržaja mišljenja. Razvijajući spoznajnu snagu i davajući pozitivan sadržaj mišljenju, vježbajući produktivnost, samoradinost i samostalnost, koja je put do značaja, ima uzgojna obuka svagda mjerodavan utjecaj na čustva i na volju. Prema tomu ne kultivira samo jednu stranu duhovnoga života, nego harmonično razvija vascijeli duhovni organizam, i potpomaže duh, da dođe do slobode i da prevlada u svima pravcima. A sloboda je cilj uzgoju. I školskoj je stezi naročita zadaća, da priuči učenike, da slobodno rade. Budući da pak prema onomu, što je rečeno, upravo obuka svestranim vježbanjem probuđuje u učenika produktivnost i samoradinost, a tim krči put moralnomu karakteru (§. 12.), koji uvijek moralno radi po vlastitoj odluci, dok

stega samo s pomoću obuke postiže isti cilj, a bez nje je puka dresura: to je uzgojna obuka zaista najznatnije sredstvo školske stege; bez nje pače i nema valjane školske stege.

§. 21. B) Posebna sredstva stege.

Ma da je ugled učiteljev i njegova posebna uzgojna svojstva, ma da je autoritet i ljubav kao i obuka učiteljeva od velike znamenitosti i cijene za školsku stegu, ipak sve to još nije dostatno, da se valjano drži. Istina, da su to najnužnije i najpotrebnije pretpostavke, jer djelovanje svakoga drugog sredstva stege zavisi o njihovoj istodobnoj prisutnosti; istina da su to osnovi valjane stege i prema tomu njezina opća sredstva, ali uza sve to su ipak od prijeke potrebe i naročita sredstva stege. A ta su: 1. predupređivanje, 2. zanimanje (radnja), 3. zapovijed, 4. nagrada, 5. kazna i 6. privika.

1. Predupređivanje.

Predupređivanje nadzorom uređuje vladanje učenika.

Budući da učenika u ranoj mladosti mnogo šta okružava, čega ne pozna, ali bi uživao, ma da bi mu moglo zdravlju škoditi; budući da nadalje zbog nerazumnosti i slabosti volje često čini, što se ne pristoji, što je nemoralno, što mu može škoditi tijelu ili duhu; budući da dakle još nema spoznaje, koja traži da se hoće i čini dobro: dužnost je učiteljeva zapriječiti, preduprijediti, da se utjecajem zla i krivim zadovoljenjem požuda ne razvije u učeniku naopaka volja, da se ne ukorijeni porok, i da učenik nikakvu štetu ne nosi. Te pregrade, koje predupređuju krivicu i kaznu učenika, ušteđuju i učitelju mnogu ljutinu. Za to je znao već i Kvintilijan, koji je spočitavao

pedagozima veliku pogrješku, što su više kažnjavali, nego li sprečavali kaznu.

Vidi li naprotiv učitelj, da njegovi učenici hoće i čine, što je istinito, lijepo i dobro, što je umiljato i ugodno, što je na uhar tijelu i duhu, tada će im to dopuštati, dokgod misli, da je dobro, davat će im povoda, da rade dobro, gdje god i kad god mu se ukaže zgoda; jednom riječi uvijek će ih pridržavati u dobru.

Ako je učitelj prvi, koji u školu dolazi, i posljednji, koji izlaze iz škole; ako u školi učenike nigda iz vida ne pušta, pa i kad kući odlaze, malo pripazi na njih, može otkloniti mnoge nevaljalštine, a podržavati dobre običaje.

Budući da se predupređuje naročito nadzorom, a o tom se govorilo kod budnosti učiteljeve (§. 10.), dovoljno je samo tamo uprijeti prstom.

2. Zanimanje.

Ako se u djece živo ne izmjenjuju predodžbe, tada im je dosadno, postaju u njih različne mutne težnje, zle želje i sklonosti, koje traže, da im se zadovolji. Budući da je prema tomu istina, da je „besposlenost početak sviju opačina“, veoma je znamenito, da se udovolji duhovnoj potrebi za radom (koji sprečava dosadu), da se djeca dovoljno zabave. Zanimanja ne smiju se (prema načelima privike) često mijenjati, moraju se pravilno povraćati i slagati sa sklonostima djece, ili neka ih ona sama proizvodi. Nije tako lako nove učenike priviknuti na pravilnu radnju. No ako pravodobno dolazi pomoć učitelja i sudrugova, onda se i ta teškoća može lako svladati, u koliko se radnomu nagonu djece ostavlja primjerena sloboda. Radnja zadovoljava i tjelesnu potrebu. Djeca ne mogu dugo da miruju i šute; muka im je, kad moraju mirno sjedjeti, te ne smiju micati udovima. Tijelo samo traži, da se kreće. Zadovoljava li se

toj potrebi donekle dizanjem ruke, ustajanjem, i t. d., onda to biva još više pokretnim igrama, koje uza svu slobodu teku po određenim pravilima, i tako utvrđuju smisao za red.

Najznatnije sredstvo zanimanja u školi i školskoj stezi jeste bez sumnje obuka, koja s jedne strane potpomaže red (niža sfera), a s druge zasniva trajan mar i razvija krug misli, a to je za razviće volje od najveće znamenitosti (viša sfera, §. 20.). I lektira razvija mišljenje, ako se ne čita mnogo knjiga.

Kod svakoga zanimanja mora se uzeti u obzir teškoća rada, dob i sposobnost učenika, a kod domaćih radnja, i prilike, u kojima se moraju raditi i t. d. Nigda ne treba tjerati mak na konac, dok kod djece ne nastane mlitavost ili omraza; ali treba strogo paziti na točnu izradu. Rukovodi li se radljivost dobro, čemu podaju prilike i mali školski poslovi, tada se takvim neprestanim, pravilnim zanimanjem s korisnim i ozbiljnim stvarima suzbija samovolja, koja bi se porodila iz odveć velike živahnosti dječje, i u koliko to dopušta dječja priroda, razvija se malo po malo trijezno čuvstvo i smotren duh, koji u radu gleda i osjeća životnu potrebu i čuva ga od zamka, u koje ga vodi lijenost.

3. Zapovijed.

Spomenuta sredstva stege jesu za to, da nagone učenika, neka se pokorava volji učiteljevoj. Radi toga mora on poznavati volju učiteljevu. Volja se iskazuje riječju, najjasnije zapovijedi, nalogom i propisom, slabije zadatkom, željom, molbom ili savjetom. Nalog i propis prati iz početka primjer i neposredna privika. Tek kad obukom dobivene predodžbe i pojmovi jače uzmu utjecati na volju učenikovu, može nalog i propis samostalnije utjecati, ma da još traje posredna pomoć primjera i privike.

Nalog zahtijeva pozitivno, što učitelj hoće; zabrana kazuje to negativno. Nalog i zabrana izdaju se za pojedini slučaj, a moraju se obazirati na snagu predočivanja i subjektivno razviće dotičnoga učenika. Propis je općenije prirode, te vrijedi za svakoga u cjelini; ima dakle na umu cjelinu.

Kakav treba da je nalog i kakva zabrana u svakom pojedinom događaju, to se neda unaprijed odrediti; to je stvar pedagoškoga takta. Ipak se može općeno naznačiti, kakvi moraju biti nalozi i zabrane. Zahtijeva se da budu:

a) Mudri i opravdani, t. j. da su u skladu s istinskim načelima uzgoja, zadaćom škole, snagom i dobi učenika. I tada se nikako ne smije od njih odstupiti (konzekvencija) Ako u prkos nalogu ili zabrani učenik može birati, onda se ne uči slušati.

b) Jasni i razgovijetni, t. j. da učenik mahom znade, što mora činiti, a čega se ostaviti, da nema mjesta izgovoru, pa da se mogne u učeniku razviti čuvstvo dužnosti.

c) Kratki i određeni, t. j. u malo riječi bez ikakvih razloga, koje za učenika sadržava autoritet učiteljev. Kratka očeva zapovijed brže se poslušaa, nego širok materin nalog. Zapovijed mora da bude kratka i zato, da učenik na kraju ne zaboravi početka. S toga što je mlađi učenik, neka je kraća i zapovijed. Kratkoća zapovijedi mora sadržavati i njezinu određenost, a povećava je i ozbiljan, jači glas, koji uklanja svaku sumnju o tom, treba li, ili ne treba izvršiti zapovijed.

d) Rijetki, t. j. ne treba da ih bude mnogo na jedanput, da učenik ne bi i jednu i drugu zaboravio. Nalozi i zabrane ne smiju odveć stezati učenika, nego mu moraju pružiti prilike za sudjelovanje u dobru. Pri velikom broju djece lako se dogodi, da se izda mnogo naloga i zabrana, pa djeca lako dođu na misao, da ih učitelj daje

samo, da mu bude lakše ili ća zato, što hoće da istakne svoju vlast. — Naroćito treba biti oprezan sa zabranama, da se ućenik ne podstakne, da protiv njih pogriješi.

Sve ovo tiće se i propisa, makar da se oni protežu na vascijeli školski život. Opći propisi, koji se vrlo često nazivaju i školski zakoni, propisuju spoljašnje vladanje prema učitelju, sudrugovima, odraslima, odnose se na čistoću, red i t. d., no upravljani su i na unutrašnjost ućenikovu, jer traže od njega ljubav prema Bogu, roditeljima, otadžbini, istinitosti i t. d.

Mnogo se prepiralo o shodnosti općenih školskih propisa (zakona). No tu se ne radi toliko o samoj stvari, koliko o obliku.

Jedni davaju ućeniku u ruke štampane ili pisane školske propise (ća i u stihovima), jer misle da se u toćne rećenice uhvaćeni zakoni: 1. lakše pamte, da uvijek opominju ućenika na njegovu dužnost, da mu brže iznose pred oći njegovu krivicu, da ga 2. ćuvaju od slućajne pristranosti, ćudljivosti i samovolje učiteljeve, te da ga 3. pripravljavu za javni život. No pri tom ne vide, da spoljašnjim naćinom upravljena rijeć ostaje samo pustom spoljašnošću, pa se na nju onda nitko ne obazire.

Drugi opet kažu: 1. da je nemoguće kodifikovati sve slućajeve školskoga života, 2. da ućenici manje poštujvu zakone, ako ih je mnogo, a široki su. a uz to mnogi zakoni prijeće razviće slobodne volje, 3. da škola doduše pripravlja za život, ali da školsku zajednicu ne saćinjavaju kao politićnu odrasli ljudi nego nerazumna djeca; s toga da ne valjavu za nju policajni zakoni i propisi nego pedagojijski, pa se i na pedagoški naćin mora nastojati, da se slušavju, 4. da se učitelj neposredno druži s ućenicima u školi, kao što i roditelji kod kuće, pa kad ih izravno hrani svojim duhovnim blagom, treba da i neposredno

upravlja svima njihovim radnjama, 5. da slovo ubija, a duh oživljava, te da po tom živa riječ učiteljeva suvišnim čini svaki pisani ili štampani zakon.

Ma da uz posljednje pristajemo u svem, naročito u tom, da duh učitelj, njegova cijela ličnost mora sadržavati živi zakon, i da, gdje toga nema, ništa ne pomažu ni štampani zakoni, ipak treba spomenuti, da učenikova volja mora biti malo po malo slobodna, da malo po malo mora nestati ličnih utjecaja, i da se učenik mora naučiti živjeti po zakonu. I ako dakle u osnovnim školama ne treba pisanih zakona, u višim su na svome mjestu.

Prava vlast zakona ovisi o tom, da ima što manje odredaba, koje se odnose na školski život, da su što kraće i razumljivije, i da se čitanjem i kratkim tumačenjem na početku svakoga poljeća učenicima oglase i u pamet dozovu.

Od blažih oblika zapovijedi odnosi se odredba na radljivost učenika, da se priuči radu, a odvрати od lijenosti, dok zadatak izazivlje njegovu vještinu, da pokaže, što može uraditi. Najblažim oblikom zahtijevanja, željom i molbom, utječe učitelj na valjanost učenikovu, koja se osniva na uzajmčnoj ljubavi i saučešću. Želja i molba upotrebljava se vrlo rijetko i jedino kod dobre djece, a savjet samo kod razumnih i zrelih već učenika.

4. Nagrada.

Osjetilno nagnuće potamnjuje često zakon, t. j. učenik zaboravlja sadržinu naloga, propisa, zadatka i t. d.; s toga je potrebno, pobuditi učenika, da se odreče osjetnoga nagnuća, i da se oduševljava za savjesno vršenje dužnosti. Pozitivno sredstvo u tom pogledu je nagrada. Ona se ne upotrebljava mahom u najvećoj mjeri, nego postupno i pedagoški kao hvala i pobuđivanje, pa kao počast, i napokon kao prava nagrada.

a) Hvala je izraz zadovoljstva prema dosadašnjemu vladanju učenikovu, a pobuđivanje je ujedno i prijazna ponuka, da učenik i nadalje ide istim putem u dobru.

Ma da već prijatan izraz lica, blag pogled ili mig živo utječe na srce i duševnost učenikovu, povećava se taj utjecaj, ako učitelj, koga učenik štuje i ljubi, hvali i pobuđuje. Za to je dovoljno i malo riječi; n. pr. „Dobro! Tako je! Radi samo tako!“ i t. d. Te su riječi vrlo znamenite za buduće obrazivanje učenika; toga mračni, namrgođeni učitelj ne može da shvati. — Hvala i pobuđivanje mogli bi se prema prilikama češće upotrebljavati; ali to ipak ne smije da bude prečesto, da se ne oslabi ili pače ne uništi njihov dobar utjecaj.

Ovamo pripada i presuda učiteljeva o marljivosti, vladanju i napretku učenika, ako je povoljna. Ako se daje pismeno i saopćuje roditeljima, koji svakako mnogo drže do dobre ocjene, tada se time budi interes odraslih za rad škole. Podjeljivanje ocjena mora biti rijetko, najviše mjesečno, najbolje četvrt- i polugodišnje. (Ocjene o lijenim, neurednim uenicima mogu se radi popravka češće izdavati).

b) Počast stječe učenik, kad se valjanošću i marljivošću naročito ističe. Učitelj izlazi tim ususret dječjemu častoljublju. Kad ne bi bilo potrebe, da se zadovoljava nagonu za čast, kad bi učenik bio ravnodušan prema časti i sramoti, onda bi to bio žalostan znak moralne zakunjalosti.

To se na svu sreću rijetko opaža, pače mora se vrlo dobro paziti, da se častoljublje ne izmetne u samoljublje i častohleplje. Učitelj ima vrlo različnih povoda, da utječe na čuvstvo poštenja i stida (čistoća odijela, tijela i t. d., uljudnost i t. d.).

Počasna mjesta i počasna zvanja mnogo se dijele u školi. Počasna su mjesta prva mjesta u klupama, i učenici, koji tu sjede, pomažu učitelju u mnogim poslovima

(monitori), razdaju i sakupljaju pisanke i crtanke, otvaraju i zatvoraju prozore, taru školsku ploču, paze na čistoću i t. d., svojim dobrim vladanjem utječu na druge učenike i unapređuju red i dobre običaje u školi. Što učitelj te poslove povjerava prvim učenicima u školi, to je dokaz, da on ima u njima osobito povjerenje; njihovo je dakle zvanje počasno zvanje. Izgubi li učenik povjerenje učiteljevo, popusti li u moralnom vladanju, pojavi li se kod njega častohleplje i objest, tada se mora maknuti s počasnoga mjesta i oduzeti mu počasno zvanje, koje se predaje drugomu boljem učeniku. To je svakako skopčano s mnogim nezgodama i zahtijeva veliku opreznost.

Ovamo se računa i lokacija, t. j. ređanje učenika po napretku. O njoj su razdijeljena mišljenja.

Protivnici vele: Budući da vrlo marljiv, ali slabije obdaren učenik može lako doći na niže mjesto, nego onaj lijeni, ali vrlo nadaren, poradi čega je prvi povrijeđen, a drugi utvara sebi i postaje objestan; budući da nadalje uz napredak mora doći u obzir također marljivost i vladanje: ne može se ustanoviti točan red učenika, da se učitelj ne ogriješi; budući da napokon tašti i kratkovidni roditelji ljubomorno paze na red svoje djece u školi, te budu neskloni i školi i učitelju, ako njihovo dijete ne dobije mjesto, koje traži njihova roditeljska taština: bolje je, da se lokacija prema napretku sasvim napusti, i da se učenici poređaju po dobi, ili još bolje po abecedi.

Pristaše lokacije naprotiv kažu, da škola, kad treba da pripravlja za život, mora zauzeti praktično stanovište i lokacijom pripremiti učenike za budući život, gdje se također ljudi ređaju po zaslugi i časti. Ujedno se njome pobuđuje živahna surevnjivost, koja se samo onda uzdržava, ako najvaljaniji (kao što i u životu) dobije najprvo mjesto. Taština se suzbija radljivošću učenika i obučnim gradivom,

jer to utječe također moralno. Napokon ne treba mjestu davati prevelike vrijednosti, a to moraju opaziti i učenici i roditelji; slabiji pak učenici neka osjećaju, da i njih isto tako volimo, samo ako su valjani i marljivi. Lokacija je dakle valjana i vrlo potrebno sredstvo stege.

Budući pak da se kratkoviđa, nagluha, nemirna, tijelom i duhom slabija djeca moraju smjestiti u prve klupe, brbljava pak ne smiju sjedjeti jedna uz drugu, veća nadalje moraju sjedjeti otraga, a najvaljaniji na prvim mjestima u klupama. teško je provesti točnu lokaciju prema napretku. Gdje postoji, tu neka se ne mijenjaju često mjesta (naročito u višim razredima), a gdje je nema, ne treba ipak mimoići svaki premještaj (mijenjanjem mjesta nastaje raznovrsno pobuđivanje).

S pedagoškoga stanovišta i zbog reda neumjesno je i certiranje (natjecanje), kad se svakoga dana ili možda ča svakoga časa mijenjaju mjesta prema uspjehu u pojedinim predmetima; jer se pri tom ne uzimlje u obzir valjanost, marljivost i vladanje učenika i ne ocjenjuje njihova vascijela ličnost.

c) Prava nagrada često se osuđuje, a ipak se upotrebljava (barem kod vlastite djece). Mora se priznati, da se nagrada odveć i često neprikladno upotrebljava i u kući i u školi, naročito u zavodima; pa ipak ta pogrješka ne može uništiti običaja. Kod djece se isprva ne gleda na to, da dobro rade iz uvjerenja, nego da u opće dobro rade. Ne može dakle biti štetno, ako se djetetu obeća kakvo uživanje, da se tim ojačaju njegove slabe snage. Obecavaju li se usuprot svojeglavu ili lijenu djetetu darovi, onda bi ono slušalo i bilo bi marljivo samo zbog darova. Takovi su darovi škodljivi, razvijaju sebičnost i pohlepu za plaćom, te priječe razviće moralnosti.

Nagrade moraju se prema razvitku djece mijenjati i sve rjeđe bivati. Slatkiši i igračke ne dolikuju više od-

raslim dječacima ni djevojčicama; novac kao nagrada potiče na lakomost i mora se sasvim zabaciti. Naprotiv odobrava se, ako učitelj učeniku na koncu poljeća, godine ili kad ostavlja školu priznajući marljivost i dobro vladanje i potičući ga na istrajnost, daruje zgodnu knjigu ili kakvu drugu školsku stvar. Isto je tako opravdano, ako učitelj učenicima na koncu dana ili nedjelje ispriповijeda kakvu priču, nauči novu igru, malo se s njima prošeće i t. d. Dar nije onda svrha, nego posljedica dobra čina. U učeniku ne smije razbuditi radost materijalna vrijednost dara, nego namisao, kojom ga daje učitelj, a pri tom treba paziti i na to, da se nadareni ne precjenjuje.

Precjenjivanje je bila stalna posljedica nekadašnje pedagogije, kojom se probuđivalo častohleplje neprirrodnim načinom (emulacija). Uz mnoge počasti obećavala je za osobite radove sjajne nagrade, koje su se dijelile svečano i uz pratnju svirala, te tako postavljale kao svrha vršenja dužnosti. Budući da se takvim nagradama razvija pohlepa za plaćom, oholost i sebičnost, dakle obeščašćuje vrlina, moraju se osuditi i posve isključiti između sredstava stege. Mnoge su države zabranile takvo dijeljenje nagrada, pa ipak se opet tu i tamo unose u školu.

O pravom upotrebljavanju nagrada valja ovo pravilo: Nagrada neka bude zgodna, rijetka, umjerena i pravedna.

5. Kazna.

Pomenuta sredstva ne dostižu u najviše događaja, da učenika potaknu na poslušnost. Zaboravi li on, ili ne će li da poslušna naloga i zabrane, tad mora iskusiti, da učitelj može i silom iznuditi poslušnost. To biva negativnim sredstvom: kaznom; o njezinu biću, vrstama, stupnjevima i upotrebljavanju idemo da govorimo.

Što se tiče bitnosti i svrhe pedagoške kazne, ima tri mišljenja.

Pravo drži kaznu od mazdom. Pod ovim pojmom dolazi kazna, kad je krivica samostalna, objektivna. U uzgoju nema prekršaj naloga i zabrane nigda takva značenja. Pa opet i u pedagoškoj kazni postoji momenat odmazde, jer sama savjest, koja se probudila u djetetu, zahtijeva odmazdu, a gdje nema savjesti, mora se dijete kaznom opametiti i spoznati, da se njegova volja mora pokoriti umu i volji božjoj. Tim priznanjem vječitoga uma izmiruje se dijete s objektivnim silama.

Drugi drže kaznu sredstvom zastrašivanja. Tim se ne misli, da se dijete kazni za strah drugima, jer dijete se kazni za svoje krivice, i kazna se odmjerava prema njegovoj individualnosti, da se poslije plaši od zla. To dakako budi strah i u drugima, ali strah ne smije biti u uzgoju motiv kazne.

Trećima je kazna sredstvo za popravak. To mora i da bude konačni cilj pedagoške kazne, ma da joj nije najbliže i neposredno djelovanje. Pedagoška kazna ide ponajprije zatim, da djetetu dozove u pamet zaboravljeni nalog i zabranu, u opće propis, da ga sjeti na dužnost, da mu oživi čuvstvo dužnosti. I od toga momenta, kad u djece oživi nalog i zabrana, započinje se popravak, dok kazna sama sobom proizvodi samo zakonito, a ne i moralno vladanje.

Kazna mora što više biti primjerena krivici. S toga ima različnih vrsta kazne. Mogu se podijeliti u one, kojima se oduzimlje kakvo dobro, i u one, kojima se zadaje bol.

Dobro je ili imanje, ili užitak, ili čast. 1. Na prvi odnose se novčane globe, koje se ne bi smjele upotrebljavati u osnovnoj školi, jer djeca nemaju novaca,

te bi se tim kaznili roditelji, a ne djeca. — 2. Češće dolaze kazne, kojima se ograničuje ili sasvim oduzime potreban užitak, n. pr. isključenje od igre, od zajedničkoga ručka, šetnje, smanjivanje hrane, i t. d. Ali se te kazne moraju upotrebljavati razborito i oprezno, da se ne ošteti zdravlje dječje. Bez zazora naprotiv upotrebljava se kazna, koja oduzime duhovni užitak, kao čitanje omiljene knjige, slušanje pripovijetke i t. d. Ako se često ne upotrebljava, utjecaj joj je siguran. — 3. Oduzeti se može i čast. To se često događa u javnim školama, kad se učenik kudi, ili mu se oduzime počasno zvanje, kad se na kraće vrijeme, ili sasvim iz škole isključi.

Bol, koji kazna zadaje, ili je stid, ili fizična prinuda, ili pravi bol. Prema tomu se nazivaju kazne časti, kazne slobode i tjelesne kazne.

1. Kazne časti. Ljudi, kojima je do dobra glasa, žele, da ih svijet hvali i časti. I djeca se vesele, kad ih hvale roditelji i učitelji. Ako se pak kude, tad se zastide, povrijeđena im je čast, i to tim jače, ako to biva pred cijelim razredom. Kazna je časti nadalje i to, ako učenik mora stati kod vrata, kad zakasni; ako mora da stoji van klupa zbog prkosa, u klupi radi nepažnje; ako mu se oduzme počasno mjesto ili počasno zvanje i t. d. Kazne časti čine se učeniku blaže, nego druge, jer mu je čuvstvo časti slabije od čustva slobode. Pa ipak im je utjecaj dosta snažan, ako roditelji potpomažu školsku stegu, te školske kazne časti popraćuju jačim opomenama.

2. Kazne slobode jesu takve kazne, kad se fizičnom silom oduzme sloboda. Budući da je u djece jako silan nagon za kretanjem, pa s toga slobodu osjećaju i cijene kao veliko dobro, čini im se veliko zlo, kad im se oduzme. S toga kazne slobode jače utječu nego kazne časti. Najčešće se upotrebljava zaustavljanje u školi i naknadni

rad kod kuće. Drugu kaznu trebalo bi kao blažu prije upotrebljavati. Ne može li se postići njom cilj, onda se upotrebljava prva kazna. Tako se kazne najčešće nepažljiva i lijena djeca, ali i oni učenici, koji dosađuju drugima putem, svađaju se i t. d. Ali učenik se ne smije sam zatvoriti, nego mora biti pod nadzorom učitelja i štogod raditi. Svaki je drugi nadzor loš i ne smije se upotrebljavati. Ne valja ni zatvor u posebnoj, možda još tamnoj sobi, što se napušta i na višim školama. Zatvor se ne smije pretvoriti u tamnicu. Zatvoraњem u tamnoj sobi mogu djeca postati plašljiva, pa se i razboljeti.

Da se predusretne brizi roditelja radi toga, što se dijete u obično doba ne vraća iz škole, i da se pažnja njihova svrati na vladanje njihova djeteta u školi, nadalje da se predusretnu može bitne laži i poveća utjecaj kazne, dobro je, a i potrebno je, da se, ako je ikako moguće, obavijeste roditelji o tom, da im je dijete radi kazne dulje pridržano u školi.

3. Tjelesna kazna. Kazne, naročito tjelesne, koje su bile u prva vremena vrlo česte po školama, počele su se od vremena filantropa označivati kao nečovječne, te su sasvim zabacivane. Veli se: Napredak je školin veći, od kad se manje kazni u školi. Više nego kazne, koje su surove, utječe učiteljeva ličnost, točno poznavanje dječje prirode i sposobnost za harmonično razvijanje moralne i intelektualne sposobnosti učenika.

Valjan učitelj mora se izuzevši domaće radnje ostaviti tjelesne kazne u obuci kod svih, u uzgoju (disciplini) kod većine učenika. Naprotiv ako se uzgojne pogriješke kuće pojavljuju kao zle sklonosti; ako kućni život potpomaže moralno propadanje; ako inače dobra djeca prave izgrede: tada se moraju upotrebiti energične kazne, pa i tjelesne.

Ni u najidejaldnijem shvaćanju školske stege, makar i uz najsavršeniju ličnost učiteljevu ne može se sa svima učenicima bez ikakvih teškoća i samo s navedenim sredstvima stege prevaliti put od predupređivanja i privike do razboritoga, moralno-slobodnog čina. Budući da se učitelj mora boriti s mnogima grijesima domaćega uzgoja i lošima utjecajima života, i budući da mu se radi velike različitosti dječjih osobnosti uza svu strogost zakona mora dati i izvjesna sloboda, bilo bi za nj vrlo nesnosno, kad bi se dokinula stanovita vrsta kazna. Surov. bezobrazan i pakostan učenik teško se radikalno liječi kaznama časti i slobode; za njega je dobar lijek umjerena, ali osjetljiva tjelesna kazna.

Ma- da su različna mišljenja o tjelesnoj kazni, ipak su pedagozi u glavnom za nju. Diesterweg veli: „Uporna laž i prkos, nepristojnost i krađa mora se kazniti šibom. — Jao školi, u kojoj vlada štap; ali teško i onoj, u kojoj on nigda i nigdje ne smije da bude ultima ratio“. — Niemeyer kaže: „Kad bi nas pogolicalo mladenačko veselje, te na muke metasmo strpljivost učiteljevu, tada bi jedan jedini udarac šibe utolio buku i pomogao više, nego da su sva četiri velika i dvanaest malih proroka govorili kroz prozor“. — Kruse veli: „Tko šibanje zbog čovječnosti spram čovječanstva naziva surovošću i radi protiv šibanja, taj počinja čin nečovječnosti, jer otimlje potporu moralnomu razviću čovječje snage, koju tako živo zahtijeva povjest i iskustvo“ — Niedergesäss veli: „Tjelesna kazna posljednje je kazneno sredstvo; uzgajatelj neka gleda, da bude bez nje“. — Dittes traži, da se tjelesna kazna izbaei iz škole, ali dodaje: „Samo bi trebalo da školske vlasti, dokgod ima djece, koja prkose blažim sredstvima stege, same kažnjavaju veće krivice i jogunastu upornost, i da osnovnu školu očiste od škodljivih elemenata“. — Najveći

je protivnik tjelesne kazne Lindner, koji želi, da se izbaci iz javnoga uzgoja sa svima njezinim vrstama, oblicima i imenima. „Tko će kazniti? Učitelj? Sluga? Jedno je gore od drugoga. Kakvim raspoloženjem treba kazniti? Hladno? Bilo bi grozno, kad bi bilo moguće. U srditosti? Učitelj se ne smije zaboraviti, mora biti stišan. Dakle u moralnom gnjevu? To bi bilo svakako pravo raspoloženje, kad bi se mogli uzdržati na uskoj ivici, koja dijeli moralni gnjev od neuračunivoga afekta“.

Zbog nerazumnosti roditelja, slabosti učitelja i nemoći ostalih sredstava stege (i kod valjanih inače učitelja) potrebna je tjelesna kazna. Sve težnje, da se to kazneno sredstvo izbaci iz škole, dolazi otuda, što se ne pozna čovječja priroda ni školske prilike; one su dokaz loše humanosti, koja ne ide za dobrom djece, ili su izljevi samoživosti, koja hoće da ukloni časovite nepovoljnosti. No ako se s pedagoškoga stanovišta mora odobriti, da učitelj mirno, umjereno i humano šibom kažnjava, ipak se ona ne smije često upotrebljavati; ne smije ući u običaj. Utjecaj joj je jači, što se ređe upotrebljava. „Jer živa je istina, da se čestom tjelesnom kaznom ne može istjerati prkos i utjerati poslušnost, ali se može ubiti poštovanje i ljubav“ (Kehr). — Pravi će međutim učitelj doista blagosiljati svaki dan, kad nije morao kazniti.

No ako se ne može izbjeći šibi, onda neka učitelj bude oprezan i čovječan, neka pokaže moralni gnjev, a da ne prelazi u srditost, i neka ne prekorači razborite mjere, koja je dopuštena. Neka ne bude krvnik, nego otac svojih učenika. Neka se zadovolji s najprostijom vrsti tjelesne kazni, koja ga najlakše sačuva da ne prekorači mjeru, neka ne tuče po licu, ne vuče za uši i kose i t. d.

U prvoj dobi života još se najčešće upotrebljava šiba, jer jako prevladaju osjetilni utisci, i dijete hoće da zado-

volji svaku požudu. Što se više razvija duhovni život, to više treba upotrebljavati druge kazne. (Niža i viša sfera stege). Kuća dakle upotrebljava češće šibu, nego škola.

Ne samo svojom vrsti nego i stupnjem mora pedagoška kazna biti sasvim primjerena krivici. Stupnjevi kazne jesu: a) kazna pogledom i izrazom lica, b) kazna riječima i c) kazna činom.

a) Ako je učenik nepažljiv, nemaran, rastresen i t. d. onda je dovoljan samo pogled, izraz lica ili kakav znak, da ga opomene na dužnost. Ako to nije dosta, onda

b) kazni se riječju, kad se učenik tiho imenom zovne. Opomena je pojačano sjećanje učenika, da istraje u dobru, ili da se ostavi nevaljalština; to biva u četiri oka ili javno.

Budući da se pomenuta sredstva mogu za istu krivicu češće upotrebljavati, poradi čega djeca otupljuju, ne treba bez nevolje opominjati, ili ako je nužno, treba upotrebiti jača sredstva. — Opomena sjeća učenika na zle posljedice. Ako je beskorisna, učitelj prijeti neodređenom kaznom. Time postaje neugodno čuvstvo momentano jače od ugodnoga, i učenik se čuva zla. Ako pak loše ugodno čuvstvo dobije prevagu i učenik zaboravivši prijetnju zlo čini, tada se mora ispuniti prijetnja. Na osnovu toga ne smije učitelj prijetiti nečim, što bi s pedagoških razloga sam morao osuditi, ili što se u opće ne bi moglo izvršiti. Opominjati i prijetiti treba najprije u četiri oka, pa ako to ne pomaže, onda pred svima učenicima. Izvršenje prijetnje je kazna. Ona proizvodi neugodno čuvstvo, koje je učenik kod prijetnje samo naslućivao. Prave kazne riječi jesu: prijekor, kudnja, ukor najprije u četiri oka, a onda pred učenicima, gdje sudjeluje i stid.

c) Kazne čina jesu: stajanje kod vrata, u klupi, ostajanje u školi, isključenje sa zabava i igara, oduzimanje po-

časnoga mjesta i zvanja i t. d. i napokon tjelesna kazna, koja također može biti raznovrsna.

Radi toga što su pedagoške kazne vrlo raznovrsne, i što zbog toga proizvode raznovrsna neugodna čuvstva, jesu one od vrlo velike znamenitosti za školsku disciplinu.

Što se tiče upotrebljavanja negativnih sredstava stege ponajprije ćemo spomenuti, da je težnja filantropa, da nestane kazne, urodila takvim nazorima o stezi, koji su na različne načine škodili uzgoju moralno snažne mladeži. I danas se osuđuju nečovječne kazne, koje su se dotle upotrebljavale, ali se ipak razumna kazna shvaća kao vrlo potrebno uzgojno sredstvo jake i čiste ljubavi, da se subjektivna volja pokori višemu umu. Samo onda, kad se kažnjava strastveno, nerazumno i prekomjerno, protiv se kazna ljubavi.

Da kazna bude razumna, nije od potrebe, da se strogo drži gornji red kaznenih sredstava, pa da se jače sredstvo upotrebljava tekar tada, kad su već sva slabija upotrebljena. Naprotiv učitelj će procijeniti svaki pojedini slučaj, i prema njemu upotrebiti sredstvo bilo jače bilo slabije.

Ali neka ne iscrpi sva sredstva odveć brzo, da slabija posve ne izgube svoje sile. Neka ne uzimlje odmah najjače sredstvo, jer onda ne bi mogao pojačati kazne, kad bi učenik na novo isto skrivio. Dostiže li pogled, ne treba znaka; ako je dovoljan znak, ne treba učenika zvati po imenu; djeluje li opomena, ne treba prijetnje; pomaže li ukor, ne treba druge kazne. U izboru kaznenih sredstava mora biti učitelj oprezan, jer sva treba da budu lijekovi, a nijedno ne smije da bude univerzalno sredstvo za sve krivice. Poznato je, da ima liječnika, koji sve bolesti liječe univerzalnim sredstvima; jedan vodom, drugi vinom, treći promjenom uzduha, četvrti kretanjem, a svi skupa liječe jednu te istu bolest različnim sredstvima. Isto tako biva

i u školi. Jedan učitelj kazni sve šibom, drugi zaostavljanjem u školi, treći radnjama za kaznu i t. d. To je naručno i vrlo jednostavno. Pedagoško liječenje zahtijeva isto kao i medicinsko, da se uzme obzir na narav djeteta i vrstu krivice. Tek kad se ustanovi diagnoza, mogu se upotrebiti zgodni lijekovi; tek tada treba odrediti, kakovu kaznu valja upotrebiti, i da li pripada nižoj ili višoj oblasti školske stege, t. j. je li, kao što bi Herbart rekao, kazna stege ili vođenja. Prema prvoj treba da prinudi poslušnosti, prema drugoj da preobrazi unutrašnjost, da popravlja.

Ovo bi bila pravila za upotrebljavanje pedagoških kazna:

1. Kazna neka je prirodna, t. j. takva, da je učenik drži prirodnom posljedicom svojih djela i nedjela. Lijenčini ne treba dati odmora, kao onomu, koji je marljiv; sloboda se suzuje ili oduzima onomu, tko je zlo upotrebljava; lašcu se ne vjeruje, i t. d. Izbjegava li se pri tom svaka samovolja i dolazi li kazna mahom iza čina (naročito kod kazna za red i kazna časti), tada ujedno i najjače djeluje prirodna kazna.

2. Ne treba kažnjavati hladno, ali oprezno i promišljeno, tako da se uvijek samo ono radi, što je pravo pred Bogom i pred ljudima. Prenagljena i nepromišljena kazna često je uzrokovala nesreću; preveliko posramljenje otuđuje za uvijek učenika od učitelja. Ako bi učitelj htio, da lijepim ili ča laskavim riječima i t. d. izglati utjecaj kazne, tada se ukazuje učeniku kao krivac i gubi za uvijek svoj autoritet.

3. Učitelj neka kazni umjerenom. Obrazovanu uzgajatelju ne pristojne oštre kazne; one proizvode poslušnost od straha i zatucanost; česte kazne otupljuju i rađaju nemarnost.

4. Kazna neka je pravedna, t. j. treba kazniti istinsku krivicu, ne po spoljašnjoj njenoj pojavi, nego

koliko je moguće prema namisli, iz koje je potekla. S toga treba krivicu brižljivo ispitivati, i pri tom uzroke, dob, spol, temperamenat, zdravlje, prilike, i t. d. uzeti u obzir, pa vršiti pravdu, koja ne samo ukroćuje, nego i uzdiže. U ostalom svraćamo pažnju na ono, što smo rekli (§. 19.) i pravednosti učiteljjevoj.

Moralni i pedagoški takt učiteljjev zahtijeva napokon, da s obzirom na čovječju prirodu kažnjava poslije svestranoga obavješćenja dotične krivice s vjerom u mogućí popravak, s ljubavlju spram nemoćnoga bolesnika i s nadom na blagoslovan uspjeh.

D'jete kazni otac i boli njega sama;
Vrlina je oštrina, ako si ti mama.

(Rückert.)

Istrage protiv nepoznatoga krivca često su teške i opasne. Ali se ne mogu uvijek izbjeći zbog pravednosti. Treba ih voditi samo u krajnjem događaju i ne za vrijeme obuke, bespristrano, i što brže. Treba krivca prinuditi bez svakoga zastrašivanja, da prizna krivicu u četiri oka, ili pred svom djecom. Sav se razred okrivljuje, ako više učenika znade za prekršaj. U tom događaju najbolje je krivce zaustaviti poslije škole, a ako je potrebno i sav razred; jer se onda krivci brzo pronađu.

6. Privika.

1. Već je (§. 13. i 21. točka 1.) spomenuto, da uz negativni utjecaj predupređivanja mora rame uz rame ići i pozitivni utjecaj, da se mora dati povod za pobudu i proizvođenje plemenitih nagona i za njihovo ponovno zadovoljenje, t. j. za vježbanje. To namjerice proizvedeno ponovno vježbanje u dobru, koje ponovno pokreće iste redove predodžbi, i koje ponovno zadovoljuju težnje, što no se tada probuđuju, jeste privika.

2. Svrha je privici, da ono što je dobro prevlađuje u mišljenju, a u radnji da prijeđe u običaj. Istu svrhu ima i školska stega, da pravilno i moralno mišljenje i rad tako prijeđe u običaj, da otuda izvire moralno slobodan čin i krepost. Gdje se, kao što u školi, često daju povodi i prilike za probuđenje plemenitih nagona i za njihovo ponovno zadovoljenje; gdje na djecu utječe stalno uređen život: tu nestaje nagona i težnja, smanjuju se zahtjevi i potrebe, povećava se red, čistoća i pristojnost, oplemenjuje se estetično čuvstvo i olakšava vladanje nad samim sobom. Nikako se ne da poreći, da dobro i krasno mišljenje i rad mnogih ljudi potječe upravo od najranije, trajne i dosljedne privike. Ako se privika ne pojavi pravodobno i dosljedno, ako se zlo ne predusreta i ne odvikava; ako nerazmišljenost ili nerazumna ljubav sve pušta djeci na volju: onda korov strašno raste, onda nema samozataje, naprotiv jer se ne mogu zadovoljiti sve požude, ima nezadovoljstva i mnogo nesreće. Budući da privika za postignuće svoga cilja upotrebljava sva do sada navedena sredstva, to je ona zaista najopsežnije uzgojno sredstvo. S toga se i veli: „Vaskoliki uzgoj jeste privika“.*

3. Plod privike naziva se navada. Ona ima takvu moć, da se provlači kroza sav život. Već je Saloman rekao: „Što je dijete naviklo, od toga ne odstupa čovjek ni kad ostari“, a narodna poslovice veli: „Šta cura navikla, to žena ne odvikla“.

Pa ipak ne možemo čine, koji se mehanično rađaju iz privike, držati izjavama moralne slobode. Privika mora s pomoću razboritosti, što je daje obuka, malo po malo

* „Uzgajatelj neka ne miruje, dok se dijete ne privikne na ono, što je dobro, dok privika ne zahvati mišljenje i radnju, dok se ne pretvori u život, u duh života, jednom riječi u drugu narav“, veli Sailer.

prelaziti u zakonito moranje i napokon u slobodno htijenje, o čem se poblize govori na drugome mjestu (§. 24.).

4. Zadaća školske stege u pogledu privike ili je lakša, ili teža prema dobi djece i osebnosti domaćega uzgoja. Kod manje djece ima manje teškoća, nego kod veće, jer kod njih još nema stalnih navika. Naprotiv posao je s njima teži, jer se kod njih još nijesu razvile dobre navade; još ne umiju tiho ustajati ni sjedati, ići, redovito pozdravljati i t. d. Ne treba zaboraviti, da se mlađi učenici obično ugledaju na svoje starije sudrugove (§. 18. tačka 1.). S toga neka učitelj dobro pazi, kakav duh vlada starijim učenicima, pa neka što može prije bilo poukom, bilo uzdanjem uguši opozicijoni dnh, indiferentizam, objest, nepoštovanje i t. d., što se rado među djecom pojavljuje.

Škola mnogo lakše radi, ako se dijete u kući privikava na ono, što je dobro, dok učitelj mora mnogo više i mnogo teže raditi, ako kuća zanemaruje svoju dužnost u pogledu disciplinovanja djece.

Treći odsjek.

Metode školske stege.

U ovom odsjeku ustanoviti nam je :

1. momente i tijek školske stege (teorijski dio), i
 2. rukovanje školskom stegom (praktični dio).
-

A) Teorijski dio.

§. 22. Momenti metode.

U predidućem odsjeku govorili smo o sredstvima školske stege. Njima treba da se postigne svrha školske stege. Ali to se ne da samim sredstvima. Učitelj ih mora tako prirediti, kao što to zahtijeva priroda njihova, i tako upotrebiti, kako to zahtijeva individualnost dječja. Ma da se o sredstvima stege govorilo s toga stanovišta, ipak ište praktična strana ove knjige, da se točnije promotri tijek, oblik i način stege ili postupak ; jednom riječi metoda stege.

Tijek stege jeste spoljašnja priprema sredstava, t. j. izbor i red, kojim se upotrebljavaju.

Uzgoj mora ponajprije razvijati tijelo dječje ; ali i u najranijoj dobi ima posla s duhovnim bićem, u kom treba da se prirodni život očovječi, dijete privikne na red i običaj,

i koliko je više moguće razvije toliko, da pozna svoje prirodne potrebe i način, kako im treba razumno zadovoljiti.

Fizična je dakle privika prvi momenat u školskoj stezi. Ma da je većim dijelom u rukama roditelja, ne smije je ipak iz vida puštati ni škola, nego se mora starati za zdravlje dječje, mora ih u tome pogledu privikavati na redovni život, jer tjelesni organizam osnova je subjektivnomu duhu, a svestrani njegov razvitak uvjet je svestranoj duševnoj djelatnosti.

Budući da se dijete u školi nalazi u zajednici, za koju i samo radi, ne smije zaboraviti, da mora biti u pravom odnošaju prema učitelju i sudrugovima, prema cijeloj školskoj zajednici, da pazi na pravo društveno vladanje.

Društvena je privika drugi momenat u školskoj stezi, koja u interesu cjeline i s obzirom na svrhu stega treba da učenika privikne:

- a) na spoljašnji red u školi u opće;
- b) na red pri obuci napose.

Ma da ne valja precjenjivati dobro spoljašnje vladanje, da se u spoljašnosti ne izgubi unutrašnjost, u ljusei jezgra, ipak je od najveće znamenitosti za moralno obrazivanje stalno privikavanje na ono, što se naziva pristojnost. Školska stega mora iz vana prodirati unutra, a u društvenoj privici, ma da se ne izmeće u afektaciju, zahtijevat će takvo vladanje, kakvo učenik poslije sam od sebe mora odabrati. Pravo društveno vladanje jeste dakle predstupanj pravoga moralnog vladanja, a društvena privika je prijelaz k moralnoj privici. Ovom postiže stega svoju konačnu svrhu, moralno jak značaj (§. 12.). Društvena privika, život i individualne sposobnosti utječu doduše u velike na težnje i mišljenje čovjeka, koji se razvija, ipak težnje i mišljenje čovjeka najvećim dijelom zavise od kruga misli, što ga

stvara obuka. Moralna privika ne može dakle biti bez obuke. Samo njenom pomoći može stega svršiti svoj posao, može zasnovati trajno htijenje prema istini, ljepoti i dobroti (§. 19.).

Oblik je drugi momenat metode stega, t. j. zgodno podešavanje sredstava stega s obzirom na razviće učenika. Toga radi potrebno je, da se pozna individualnost učenika, naročito njihov duhovni život. Oblik je ili unutrašnji ili spoljašnji. Unutrašnji oblik, kojim se prima duh stega, ili je gledanje primjera, ili predočivanje onoga, što se upravo zahtijeva, ili je razmišljanje o općem propisu. Spoljašnji, ili oblik, kojim se utječe na učenika, jeste zapovijed, t. j. zabrana i nalog, koji za svaki pojedini događaj traže, što se mora, a što se ne smije raditi; jeste zadaća, jeste opći propis, koji daje veću slobodu, jeste kazna, koja sili na vršenje zakona, jeste savjet, koji ništa ne zahtijeva, nego samo jako rasvjetljuje odsudne momente, kojima bi trebalo da se volja sama stvara (§. 21.). „Najbolji oblik stega pruža sunce, koje stvorovima: 1. uvijek daje svjetlo i toplinu, 2. često kišu i vjetrove i 3. urijetko munju i gromove“ (Komenski).

Treći momenat stega jeste način, koji unutrašnjost učenika sklanja, da sredstva, koja mu se daju, samostalno upotrebljava. Ta sklonost, koja stvara pravi duh i pravi život u uzgoju, izvire iz pravoga ličnog odnošaja između učitelja i učenika, a osniva se na uzajamnome poštovanju i ljubavi (§. 20.).

Ako metoda školske stega pazi na ova tri momenta; ako se drži pravoga puta, uzimlje pravi oblik i pravi način, te zahvata i unutrašnjost učenika: onda ona i uzgaja. Ta tri momenta školske stega ne idu jedan za drugim i svaki za sebe, nego istodobno jedan uz drugi, samo što u izvjesnom vremenu uvijek jedan od njih prevlađuje.

Budući da se o načinu, kao što je već kazano, ne može potanko govoriti, a o obliku je dosta kazano kod sredstava discipline, ostaje da se govori o tijeku stege. pri čem se ipak ne mogu posve iz vida pustiti ni ostala dva momenta. U tom se ne mogu izbjeći ponavljanja.

Stega treba da razvije volju učenika; njezin dakle put mora biti isti, koji je i put razvića volje. O tom se raspravlja u idućem članku.

§. 23. Tijek u razviću volje i školske stege.

Kao što se u intelektualnom uzgoju (obuci) metodično potpomaže spoznaja ili razboritost, tako je isto i zadaća školske stege, da metodično upravlja razviće volje (t. j. po osnovi, a u suglasju s prirodnim tijekom razvića, pa stvarno i prema svrsi izbirajući, ređajući i upotrebljavajući sredstva stege), da se učenik poslije može sam odlučivati na ovo ili na ono. Njezin je posljednji cilj, razviti pravu razboritost, htijenje, koje će biti u skladu s moranjem, pa obrazivati plemenit i jak značaj, koji u punoj svijesti čini dobro radi dobra.

Ali dok čovjek bude slobodan; dok njegovi čini budu mogli izlaziti iz njegove moralne unutrašnjosti; dok on savlada sve svoje osjetne nagone i požude, i dok sav svoj život i rad udesi prema zakonima uma: treba žive uzgojne radnje i od strane uzgajatelja i od strane uzgajnika. Ta radnja seže daleko preko škole, a u razumnom životu i ne postiže se savršenost — cilj, za kojim nam ipak neprestano valja težiti.

Od prvih nagona, koji se javljaju u najranijoj mladosti, pa do slobodne volje dugačak je put, posut zaprekama svake vrste, koje zbuduju i iskusna uzgajatelja. Zapreke su pače tako mnogobrojne i silne, da ih mora silom

uklanjati. Sila opet ne voli slobode, koju bi trebalo postići. Radi toga mora se uzgajatelj često zapitkivati, kad i koliko silu smije upotrebiti, da se dijete slušajući volju uzgajateljevu ipak priučava slobodno raditi; koliko smije zahvatiti u prirodni tijek razvijanja, koliko ga smije određivati, i koliko na njega utjecati. Razvijanje čovječjega duha ide postupno i usporedno s razvijanjem tijela; isto tako i razvijanje volje. U razvitku volje razlikujemo tri stupnja, koji se stapaju u glavnom s dobi, a ujedno se nalaze i u tijeku školske stege.

Stupnjevi u razviću volje mogu se označiti glagolima: moraš, trebaš i hoćeš, koji su u skladu s dobi djetinjstva, dječastva i mladićstva.

Na prvom stupnju (djetinjstvu) volja je sasvim u vlasti prirode, duševni je život sasvim još prirodan. Boj protiv prirode mora uzgajatelj početi negativnim načinom i nastaviti pozitivno; dijete, koje je pod utjecajem prirode, mora se priučavati, da bezuvjetno sluša uzgajatelja.

Njegova je prevlast ponajprije negativna, jer predupređivanjem čuva dijete od svega, što mu može škoditi.

No on je vrši i pozitivno:

- a) kad djeteta ne priječi u radu, dokgod dobro radi;
- b) kad ga primjerom uagoni na podražavanje;
- c) kad mu naklanja priliku, da može dobro činiti.

Prijećeći zlo, a čuvajući ga u dobroučeniku se priučava posljednjemu; on ne može činiti zlo nego dobro. Privika je dakle moć, i na ovome prvom stupnju privika na безусловnu poslušnost (moraš) najbolje je sredstvo (§. 21. točka 6.).

Treba li da se taj znatni pedagoški utjecaj proteže samo na malu, a ne i na školsku djecu? Treba li i poslije strogo zahtijevati poslušnost? Dakako, ali tako, da poslušnost ima malo po malo sve veću vrijednost. Čini, koji

su mehanično nastali privikom na poslušnost, još nijesu izljevi moralne slobode. Kad bi se djetetu, koje je doraslo za školu, dala puna sloboda, palo bi opet u neograničenu vlast prirode. Njegova volja, koja se do sada bezuvjetno pokoravala volji uzgajateljvoj, mora biti slobodna. Dijete se penje na stupanj trebanja (kad pođe u školu), na kom se uzgajatelj odriče neposrednoga vladanja, pa se obraća probuđenomu razumu uzgajanikovu nagoneći ga na razmišljanje i davajući mu zapovijedi, koje treba da izvrši. Volja uzgajanikova podvrgava se zakonu, koji poslušnost postavlja dužnošću. Zapovijedi i zakoni jesu putovođi, ograde i obrane na putu k slobodi. Učenik na osnovu mišljenja, t. j. na temelju razboritosti, što ju je stekao obukom, može ići određenim pravcem, ali može i zalutati. Volja mu nije uvijek dosta jaka. Prirodnost bi uvijek rada da ga opet uvuče u svoje mreže. On napušta označeni put, ne sluša opomena, u njemu postaje opaka volja, postaje svojeglav, uporan, čini zlo mjesto dobra, ne sluša, prestopa zakon i potpada pod kazuu, koja povraća vlast zakona i prinudava učenika na poslušnost.

Taj stupanj voljina razvića zapada školu. Djeca, koja od 6. do 13. ili od 7. do 14. godine idu u školu, stoje pod zakonom. Prva im je dužnost: „pokoravanje zakonu“. Da se naviknu na to, ne treba učitelj stvarati osobitih prilika, jer dužnosti, koje se moraju vršiti, daje u dovoljnoj mjeri školski život.

Pokoravanje zakonu nije krajnji cilj uzgoja. Stroga stega zakona tek je prelazni stupanj. Djeca još ne rade s punom slobodom, ako rade, jer moraju, jer znadu, da će se prinuditi na poslušnost. Slučajnost njihovih odluka moraju malo po malo zamijeniti odluke, što proishode iz stalnih maksima i moralnih načela, koja opet prevladuju u vascijelom krugu misli; trebanje mora prijeći

u svijesno htijenje. A to je treći stupanj razviće volje (mladićstvo).

Toga radi mora uzgajatelj malo popustiti uzde uzgajaniku i ne smije više zapovijedati ono, što se postiže slobodnom voljom i odlukom. Ali priroda ne skače. Dosta će vremena proći, dok stane raditi slobodna volja; s toga se sloboda daje malo po malo. Gdjekad čini učenik zla, koje ne bi htio, a ne čini dobro, koje bi htio. Što više intelektualno napreduje, što mu više jača razumna spoznaja i razboritost, što više spoznaje i osjeća, da dobro, što ga učini po svojoj volji, više vrijedi od onoga, što ga je učinio po zapovijedi, tim više mu se daje slobode.

Uzgojni utjecaj ne prestaje ni na ovom stupnju, na kom se mladić pripravlja da bude čovjek. Sad je doba, što bi prije bilo neumjesno, da se mladiću daju i razlozi i savjeti, da može pogledati u plemenite namjere uzgajateljeve, ali uz to treba pripaziti na unutrašnje posljedice, koje u njemu proizvode njegovi činovi (veselost, kad dobro, a nemir, kad zlo uradi). Prema koncu ove perijode morao bi biti mladić toliko zrio, da dobro zna, što je u istinu dobro za njega i za cijelo čovječanstvo, da može raditi samo po svom umu i po svojoj savjesti, da se može sam uzgajati, samostalno ići za idejalom savršenstva, za Hristom.

Ako se dijete uči poslušnosti od apsolutnoga „moraš“ (bezuvjetna poslušnost) preko kategoričnoga „trebaš“ (zakonska poslušnost) do voljnoga i veselog „hoću“ (hotimična poslušnost) — „tada ulazi u slobodu, koja ga čini čovjekom; tada u njemu prevlađuje moralnost i može se bez straha pustiti u široki svijet iskušenja i borba“ (Kehr).

Prema tomu jasno je, da privika igra glavnu ulogu u kući, stega zakona u osnovnoj školi, dopuštanje u mladićkoj dobi. Ali otuda ne slijedi, da privika i dopuštanje

nema mjesta u stezi zakona, dakle u školi, ili da stega i dopuštanje ne stoje pod utjecajem privike.

Privika ne prestaje, kad dijete stupi u školu; ona je uz stegu zakona potrebna, s njom dobiva jaču snagu, a dobiva pravu silu tek na trećem stupnju. Uz priviku opet nije suvišan zakon; kao što je opravdano, kad se slobodom ograničuje zakon. U školi dakle, gdje poglavito vlada zakon, ne smije manjkati ni slobode, jer ona ublažuje zakon i čini ga snošljivim; učitelj ne smije biti samo gospodar, nego i otac i prijatelj učenika. Razumije se, da zakon ima vlast i na trećem stupnju, jer učenik se mora priučiti, da ga vrši s punom svijesti. Ni privika, ni stega zakona, ni dopuštanje ne mogu biti izlišni ni na kojem stupnju, ma da svako od njih prevladuje na jednom od stupnjeva, i ma da privika i stega zakona na trećem stupnju ustupaju mjesto dopuštanju, ipak je oboje neka viša privika. Vaskolika stega, kao što i uzgoj, jeste dakle privika; s toga nalazimo i u tijeku školske stege momente fizične, društvene i moralne privike, koji se slažu s ova tri stupnja u razviću volje.

Sva tri se pojavljuju već u predškolsko doba. No budući da kuća najviše raspolaže sredstvima tjelesne njege i ima najviše povoda i prilika za fizičnu priviku, ima ona ovdje i najjaču silu. Čim dijete stupi u veću zajednicu škole, izbija na površinu društvena privika, a da se ne zanemaruje fizična i moralna. Društvena je privika osnova moralnoj, koja prestaje tek onda, kad je mladić podoban, da sama sebe disciplinuje.

Ta tri stupnja moralnoga razvitka čovjekova udesila je sama priroda, koju stega mora uvijek na pameti imati. Postupno idući od osjetilnosti do duhovnosti zadaća je sviju disciplinskih težnja, da učenik s punom svijesti teži da dostigne božanski ugled savršenstva, koji imamo u

Hristu. Ali otuda opet ne slijedi, da učenik u prvim školskim godinama nije sposoban za čisto duhovne stvari. Šta više na svakom stupnju razvića opaža se uzdizanje k višem i plemenitijem i veći polet duha; opaža se silan, makar i nesvijestan nagon, koji čovjeka kao plemenitije njegovo biće prati na svakom koraku u životu, dok malo po malo ne stigne potpunu obrazovanost. Ali prije nego čista ljubav prema dobru i prema Bogu može biti putevođ u radu i životu, mora se dijete naučiti, da se Boga boji preko svojih roditelja i učitelja, a u njihovim zapovijedima vršiti božanske. Strah božji i ljubav prema Bogu, taj najviši autoritet i ta najveća ljubav, moraju biti i za učitelja ono, što ga naprijed kreće, jer samo u njima nalazi pravi i istinski duh školske stege, pravo pobožnu, činovnu i vedru revnost za pravdu, istinu i vrlinu, što no stvara pravi način stege, koja opet nalozima, opomenama, prijetnjama i kaznama daje pravu znamenitost, pohvali pravu vrijednost, a kreposti željeno duhovno jedinstvo.

B) Praktični dio.

Održavanje školske stege.

Ova načela, o kojima smo govorili i koja određuju tijek stege, vrijede i za praktično održavanje stege, o čem idemo da govorimo.

§. 24. I. Fizična privika.

Ovamo ide sve, čim se njeguje tijelo. Njega tijela postaje stega, čim je dijete svijesno svega, što mu škodi i koristi zdravlju. Ostavlja li jednostran uzgoj zle posljedice, zanemarivanje tijela proizvodi upravo bolest tijela i nepovoljno stanje duha. Budući da je duša najuže spojena s tijelom, to moraju sve tjelesne boli i slabosti slabiti i

duh, dok tjelesna vedrina i zdravlje olakšava svaki duhovni napor, proizvodi veselost, a volji daje odvažnost i snagu. (Dittes).

Ma da je tjelesna njega ponajprije briga roditelja, a škola pri tome može da utječe tek posredno, to ipak mora i ona zbog harmonijskoga obrazivanja i općega dobrostanja najveću pažnju obraćati njegovanju dječjega zdravlja; mora ne samo duh obrazivati, nego uzgajati i tijelo, da bude zdravo, jako, okretno i lijepo. To je tim potrebnije, jer se današnjom jačom kulturom i vrlo finim običajima (s njihovim materijalnim pravcem) duh odveć iscrpljuje, a zdravlje opada. „Ne da se poricati, da zdravlju dječjem prijete u školi najveće opasnosti, da naročito jednostrano razviće duha, i to formalno razviće njegovo, čini štetu tjelesnomu zdravlju naše djece“ (dr. Virchow).

Budući da je škola odveć i jednostrano naprezala učenika, a nije se osvrkala ni na najjednostavnije prilike i uvjete, koji su potrebni, da se održi zdravlje, morale su državne vlasti odrediti, da škola svoju pažnju obraća i tijelu dječjem, da posveti naročitu brigu dječjemu zdravlju, i da ukloni sve, što bi moglo štetno utjecati na tjelesni razvitak i na zdravlje učenika.

Škola se brine za zdravlje svojih učenika posredno i neposredno.

1. Posredno se škola brine za zdravlje učenika upućivanjem i nastojanjem, da se i roditelji, općine i školske vlasti brinu za zdravlje svoje djece.

Mnogi ljudi ne paze na svoje zdravlje zbog nemarnosti i lakoumlja, a još više zbog neznanja. Radi toga mora učitelj poučiti učenike o čovječjem tijelu, o njegovim organima i potrebama, o hranjivosti i probavnosti raznovrsne hrane, o koristi od umjerenosti i šteti od neumjerenosti, o posljedicama hladnoga pića i promaje, o škodljivi-

vosti tijesna odijela i obuće, tjelesne nečistoće, i t. d. Ako se istinski brine za zdravlje svojih učenika, tada će u obuci, n. pr. kod prirodopisa, fizike, čitanja, kod svaki-
dašnjih događaja upućivati svoje učenike o zdravlju i ži-
votu. Danas se šta više zahtijeva da se u višim razredima
osnovne škole predaje i nauka o zdravlju kao poseban
predmet obuke. To je jak dokaz za to, da i fizična privika
treba obuke.

Jači utjecaj ima škola, ako učitelj radi u suglasju
s kućom, ako svraća pažnju roditelja na opažene mane i
bolesti n. pr. kratkovidnost, zaglunulost ušiju, nezgodno
odijelo, svrab i t. d., ako im predočuje, kolika je to šteta
i opasnost za djecu. Neupućeni i nemarni roditelji brinut
će se tada više za zdravlje svoje rođene djece. Koliko je
god u tome pogledu kriva bila škola, toliko je isto bila
kriva i obitelj. Ipak se zbog toga rado okrivljuje sama
škola, ma da je i kuća sukrivac.

Pravo se kaže, da učitelj nije kriv mnogim manama
škole (naročito u pogledu dječjega zdravlja). Ali upravo
to ponukava učitelja dosta puta, da kod općine i školskih
vlasti uznastoji, da se štetnost otkloni ili predupredi. Ne može
li i ne mora li primiti na sebe odgovornost zbog pogrješnoga
građenja i uređenja školske zgrade i školske sobe, mora
li raditi u prostorima, koje su za školu određeni, ipak
može i treba da utječe na to, da se, kad se gradi nova
ili pregrađuje stara školska zgrada, pazi na higijenske
zahtjeve. O tom treba da vode brigu učitelji u manjim
gradovima, a naročito na selima, dok se veći gradovi obično
upravo natječu u tom, koji će sagraditi ljepšu i udobniju
zgradu za školu.

Što se tiče školskih klupa, morale bi se onakove uzi-
mati, koje najviše zadovoljavaju sanitarnim, disciplinskim
i didaktičnim zahtjevima, a to bi bile po mišljenju zna-

menitih stručnjaka klupe s jednim ili dva sjedala. Iskustvo je dovoljno pokazalo, da se sve dađe udesiti, kako treba. Ni protivnici tomu ne prigovaraju, samo upiru prstom na financijske i prostorne teškoće. Dobre klupe znatno utječu na dječje zdravlje. Iskrivljenje hrptenice začinje se redovito u školi, a tomu je kriva loša klupa, koja nema pravoga naslona.

Učitelj treba kolikogod može da se brine za to, da se korisni popravci i novine na školskome posoblju i t. d. unose u njegovu školu.

2. Što se tiče hrane i odijela škola može samo posredno utjecati, jer je to poglavito stvar kuće.

Učitelj pazi, da djeca ne jedu, kad je obuka, i kad što rade; naprotiv mora im se dopustiti da za odmora štogod založe. Nije dobro za kaznu oduzimati djeci hranu, jer su onda obroci odveć razmaknuti, naročito ako djeca nijesu kod kuće doručkovala. Ako se djeci dopušta, da svaki čas jedu, onda postaju oblaporna, ali ako im se ne daje dosta hrane, ili je ne dobiju u pravo vrijeme, onda jedva čekaju, da im se dađe hrane, pa postaju proždrljiva.

U koliko škola može, treba da djecu privikne na umjerenost u jelu, i da u svakom osjetilnom uživanju pokazuju potpunu sabranost i slobodu. Škodljivo je, ako se prigodom šetnje premalo zadovoljava prirodnoj potrebi u pogledu jela i pila, ali je još škodljivije, ako joj se odveć udovoljava. Šetnje se ne čine, da se svraćamo u krčmu, nego da se okrijepi tijelo i uživa u prirodi.

I na odijevanje djece može škola slabo utjecati. Odijelo štiti tijelo od spoljašnje topline i studeni. Preteško odijelo razmažuje tijelo, a u prelaganom mu je studeno; oboje je škodljivo zdravlju. Sve, što učitelj u tome pogledu može učiniti jeste to, da djecu privikne, da suvišno odijelo

(kabanice, marame i t. d.) u školi skinu, te ih opet obuku, kad kući pođu; da ih priuči da paze na svoje odijelo, da im je uvijek čisto, da je cijelo; ako se podere, da ga dadu zakrpati; da im odijelo ne bude tijesno, te im ne smeta u kretanju, ni prostrano, da im ne bude u njemu hladno.

3. Neposredno utječe škola na zdravlje djece, kad pazi na čistoću, da ima svježega uzduha, dovoljno topline, da je pravilan razmjer između kretanja i počinka.

a) Čistoća je pola zdravlja, jer u nečistoći školske sobe, u prašini, nečistom uzduha i t. d., nastaju bolesti u pluću i na koži. Čistoća je od koristi i duševnomu zdravlju, estetičnomu i moralnom razviću.

Spoljašnja je čistoća zaloga čistoga srca. U koliko se škola stara, da moralnom privikom sačuva i uzdrži čistoću duše, u toliko se mora brinuti i za spoljašnju čistoću, koja je uvjet duševnoj. I to je u prvom redu stvar kuće, ali i škola može u tome mnogo učiniti.

Učitelj se mora na žalost vrlo često boriti sa štetnim utjecajima, kojima su djeca izložena kod kuće. Uzmimo samo na um toliku sirotinju po gradovima i mnogu seljačku djecu. Neumivena, neočešljana, blatna i pohabana odijela dolaze u školu iz divljačnih i tužnih domova nevolje, iz blata prostote, iz bunovnoga života tupoglavosti. Ne mora li se škola zauzeti za ove nevoljnike i privikavati ih na čistoću, kad ne umije kuća?

Škola bi morala da i u tome utječe na kuću. Sve, što je u školi i u školskoj sobi, mora biti čisto. Pod se mora često mesti i prati bar svakoga mjeseca; prozore valja često prati i prašiti; zidovi moraju biti bijeli i čisti od prašine i paučine, klupe i stolovi moraju biti također čisti i ne smiju se kvariti. Da se u školsku sobu ne unosi

velika prašina i blato, moraju djeca strugati obuću na strugalu, ili ako toga nemá klipom (daščicom). Naročito se mora paziti na čistoću zahoda, koji moraju biti posebni za dječake, a posebni za djevojčice, da je lakše nadziranje.

U mnogim školama ništa se ne pazi na to. Zavjese na prozorima su istrgaue, zemljovidi zamazani i isparani, zid crn i obrušen, pokućstvo, naročito klupe izrezane i pune prašine, po podu blato, prozori neoprani i t. d., u svačem najveći nered. Kako će se tu učenici priučavati čistoći?

I najbliža okolica škole, školsko dvorište, školski vrt prostor pred školom mora biti što čišći. U svačem, pa i tu pomažu sami učenici uzdržavati čistoću.

U čistoj školi moraju i učenici biti čisti. Učitelj mora na to paziti i što češće točno pregledavati djecu, jesu li umivena, jesu li im uši i ruke čiste, je li im odijelo čisto i cijelo, da nijesu prnjava, jesu li se nedjeljom preobukla, i t. d. Kod koga nije što u redu, najbolje je, da to smjesta učini, ako mu je kuća blizu, a ako nije, onda preko podne ili najdalje do sutra već prema tomu, može li se to učiniti u školi, ili mora li se kod kuće krpiti pohabano odijelo.

I svoje školske stvari, knjige, pločice, zadaćnice, pisanke i crtanke, moraju učenici držati u najvećem redu. Ako učitelj strogo pazi na čistoću, i ako u tome pogledu sam prednjači dobrim primjerom, onda ne samo da će se djeca sama priučiti čistoći, nego će tu naviku prenositi i u svoje kuće i na svoje buduće potomstvo. Najveću brigu mora učitelj posvetiti seljačkoj i radničkoj djeci, koja se lakše zablate nego druga, i ne smije se obazirati na to, što se matere na njega vrlo često ljute. Ako je oštar i dosljedan, ali uz to oprezan i mudar, postići će neočekivane uspjehe.

b) Učitelj se mora osobito brinuti za svjež uzduh

u školskoj sobi, koji je potreban ne samo za disanje nego i da djeca budu vedra. Da bude u školskoj sobi uzduh uvijek čist, moraju školske sobe imati dobre naprave za ventilaciju. Budući da ih vrlo često nema, mora se učitelj dvostruko više starati, da otvoraanjem prozora i vrata, kad su djeca za odmora vani, unese u školsku sobu svježā uzduha. Prozori se mogu otvoriti, i ako su djeca u sobi, samo ako tada ne nastaje jaka promaja, koja bi djeci škodila.

c) Zimi se moraju školske sobe grijati, jer i najbolje odijelo ne može sačuvati tijelo od studeni, naročito kad djeca moraju mirno sjedjeti. U velikim gradovima grijanje soba tako je udešeno, da se učitelj bar za to ne mora brinuti. U mnogim gradovima i po selima mora to biti naročita briga učiteljeva. On mora paziti, da školska soba ne bude ni studena ni pretopla, nego uvijek jednako ($+ 15^{\circ}$ C.) ugrijana. Četvrt sata prije početka obuke mora soba biti topla. Kad školski poslužitelj zagrije peć, mogla bi se djeca vrlo lako starati, da uzdržavaju u sobi uvijek jednaku toplinu s pomoću toplomjera, koji visi na zidu. Djeca, koja sjede blizu peći, čuvaju se od velike topline toplobranom. Ljeti drži se škola zbog velike žege samo prije podne.

Takovo staranje učiteljevo silno utječe ne samo na djecu, nego i na odrasle, te unosi u narod bolje higijenske nazore i veći mar za tjelesno zdravlje. Kad je učitelj na svome mjestu, kad je zaista učitelj svoga naroda, tada se njegova riječ i njegovi savjeti posvuda ne samo rado primaju nego još radije slušaju.

d) Da se tijelo pravilno razvija, mora biti između kretanja i odmora pravi razmjer. Kad tijelo radi, onda živilje radi srce i pluća, krv brže teče po žilama, toplina je tijela veća, veće je izlučivanje potrošene hrane, nastaje potreba, da se prima nova hrana, i da se tijelo odmori snom. Što može u tome pogledu činiti školska stega?

Spomenuto je (§. 22. toč. 3.), da se djeca kreću i za same obuke, kad dižu ruku, ustaju, sjedaju i t. d. Ali to još ne uništuje napora, što ga uzrokuje mirno sjedenje. Moraju se dakle preduzimati posebne vježbe: pokretne igre, šetnje, kupanje, a naročito gimnastika. Pedagoška gimnastika preduzimalje se, čim dijete stupi u školu. Počinje se s najlakšim vježbama, koje se nadovezuju na izvježbanost stečenu kod kuće, a onda se postupno prelazi na sve to teže, koje su opet u prirodnom skladu s razvićem tijela.

Mnogi učitelji ne njeguju tijela dječjega u tome pravcu izgovarajući se, da nemaju dvorane za gimnastiku. Ako se to i desi, učitelj će, ako je pravi prijatelj djece, naći mjesta, gdje će se s djecom malo poigrati i vježbati. Nema li nigdje prosta mjesta, eto mu školskoga vrta ili školske sobe, gdje može preduzimati proste i redovne vježbe. Samo nekoliko minuta igre i gimnastičke vježbe za odmora dovoljno je, da se povrati i ojača svježina, veselost i pažljivost kod učenka, tako da se tim izgubljeno vrijeme bogato naknađava.

Razumno udešavanje tjelesnih vježbi, koje se mora prilagoditi individualnosti, a čuvati pretjeranosti, ne pospješuje samo zdravlje i snagu tijela, nego mu daje i okretnost, ljepotu i pristalost. Kretanja, koja se izvode s punom sviješću, postavljaju duh za gospodara tijela, vježbaju u brzoi odluci i brzoi radnji, bude i jačaju prisebnost, srčanost i samostalnost. Učenik se napokon osjeća kao član cjeline, uči se pokoravati njezinim zakonima i privikava se na red, zajedinstvo i poslušnost. I tako to znamenito sredstvo fizične privike biva vrlo korisno i za društvenu i moralnu priviku.

Kao što vježbe i posao, tako se moraju i same vježbe pravilno izmjenjivati, a napokon moraju se učenici i odma-

rati. U školi se odmaraju, ako mirno sjede u klupi leđima naslonjeni na naslon; kod kuće kad spavaju, što najbolje okrepljuje.

4. Učitelj se stara, da se živci i osjetila učenika odveć ne naprežu. Živci ne sudjeluju samo kod pokreta tijela, nego i kod sviju osjeta i osjetilnih radnja; oni su dakle most između tijela i duše. Osjetila primaju spoljašnje utiske, živci ih unose u moždane, a tu ih prihvaća duh. U osjetilima nastaje duševni život; zbog toga se moraju čuvati kao i živčevlje.

Povoljno utječu na živčevlje odmoredni moždani, što biva poslije dobra sna. To u školi ne može biti, ali ona se mora brinuti, da se odstrani sve, što bi moglo biti od štete.

Učitelj mora paziti, da spoljašnji utjecaji na glavu učenikovu ne budu jaki, kao velika studen i toplina, udarci i t. d., jer to uzdrmava i ozljeđuje moždane. Pušenje, šmrkanje i piće žestokih pića nije za djecu; jer to njihove nježne moždane odveć razdražuje i živce otupljuje.

Nedorasla djeca (prije 6. ili 7. godine) ne bi se smjela podnipošto primati u školu, jer su nezrela za redovnu obuku. Roditelje, koji bi to ipak protivno svima propisima zahtijevali, samo da se otresu nestašne djece, treba odlučno odbiti i uputiti na štetnost, koja otuda proishodi.

U školi mora obuka teći polagano i postupno brižno izbjegavajući pretrpavanje duha i mnoge domaće radnje.

Učitelji, koji sva četiri razreda zajedno obučavaju, obično griješe, što manju djecu drže u školi, koliko i stariju. To sitnoj djeci škodi, jer tako dugo ne mogu da izdrže duševni napor. Obuka za malu djecu morala bi u početku trajati kratko vrijeme, a poslije bi se mogla postupno prodruživati, jer djeca postaju malo po malo sposobnija za dužu obuku.

Škola se može najviše brinuti za njegu vida i sluha i za njih se mora naročito starati.

To se mora imati na umu mahom kod izbora i namještanja školskoga namještaja, kod građenja školske zgrade. Učiteljeva je dužnost, da poučava učenike, kako će čuvati i jačati vid, sluh i ostala osjetila. U čitankama ima lijepih štiva o čovječjem zdravlju, pa će ih učitelj upotrebiti za podlogu svojih uputa o čuvanju zdravlja u opće, a osjetila posebice. A inače će učitelj sve brižno uklanjati, što bi bilo na štetu osjetilima, naročito vidu i sluhu. Učitelj će paziti, da u školskoj sobi nije ni odveć ni premalo svjetla, da djeca ne pišu, ne čitaju i ne crtaju jedno iza drugoga, da pišu krupno i dosta tamnim crnilom, da glasno i razgovijetno govore i t. d.

Budući da kratkovidnost sve to više otimlje mah u školama, učitelj će živo nastojati, da djecu sasvim privikne na ono, čim će sačuvati zdrava osjetila. A nigda ne će zaboraviti, da pozove u pomoć roditelje, kad opazi, da koje dijete treba liječiti na očima ili ušima.

5. Što može učiniti škola u pogledu bolesti, koje se pojavljuju među djecom? Mora nastojati o tom, da ukloni povod bolesti, i da se drži propisa, koji su izdani za kužne bolesti.

Kod školske djece javljaju se ove bolesti:

a) **Kongestije**, koje postaju zbog velike duševne napetosti i neprestanoga sjedenja, te uzrokuju glavobolju, krvotok iz nosa, a uz sudjelovanje studeni i nazebu, kašalj i t. d. Čim se takove bolesti pojave, mora učitelj učenika pustiti van na svjež uzduh, ili možda samoj kući otpustiti. Da se učenici ne izlažu velikoj studini, treba ih zimi oprostiti od polaska svakidašnje službe božje, a u školi treba obuku počinjati kasnije, nego ljeti. To vrijedi naročito za manje učenike.

b) Kad se pojave kužne bolesti, treba se točno držati propisa, koje je izdala uprava i školska vlast. Učenici, koji boluju na šarlahu, koji imaju svrab, kraste i t. d., ne smiju dolaziti u školu, dokgod liječnik ne kaže, da su potpuno ozdravili i da bolest ne će prijeći na drugu djecu.

Učiteljeva je dužnost, da djecu pouči, kako će se očuvati od takvih bolesti ako se budu držala svega onog, što im kaže on sam, liječnici i vlasti.

c) I ako rijetko, ipak se i u osnovnoj školi pojavi među dječacima onanija, koja strašno narušava i tjelesno i duševno zdravlje. Učitelj mora sokolskim okom paziti na spoljašnost, držanje i vladanje učenika; mora ih priviknuti, da ruke uvijek drže na klupi, i uvijek ih mora buditi iz zanesenosti, u koju vrlo lako padaju. Savjesno njegovanje stidljivosti, pa pravilno kretanje tijela najbolji su ustuk tomu zlu. Opazi li učitelj, da je koji učenik već žrtva te strasti, mora se živo zauzeti, da je što prije uguši, dok nije zahvatila druge učenike. Mora ga lijepim riječima poučiti i predočiti mu svu štetnost i nesreću, koja će ga zbog toga desiti. O tom treba obavijestiti i roditelje, da i oni pomognu, koliko mogu.

Ma da je radnja učiteljeva u higijenskome pogledu samo negativna, ipak je potrebna, i ako se savjesno vrši, mnogo koristi i tjelesnom i duševnom zdravlju učenika. I to tim je korisnija, što stega razumno udovoljava prirodnim potrebama njihovim, a tim ih privikava društvenomu redu, moralnosti; jednom riječi pravomu životu.

§. 25. 2. Društvena privika.

Kao što fizična privika uči učenika, da mu je tijelo hram duha i da pristojno živi, tako ga društvena uči pravomu životu u zajednici ili društvu (§. 11. i 23.).

Da škola bude organizam pun života i morala, mora u njoj vladati red. Budući da nam se red ukazuje kao stalna zakonitost kod sviju stvorova, koje oko sebe gledamo, i budući da je na njemu osnovan društveni, građanski i državni život, mora biti podloga i školskomu životu. Rad uspijeva samo ondje, gdje je red. Ako ćemo dakle da obuka napreduje, ne smije se dopustiti, da svako dijete radi, što hoće; šta više svako se mora pokoriti potrebama cjeline, mora biti ne samo mirno i pažljivo, nego se mora i uživjeti u red, koji treba da bude u školi i za obuke.

Uči se redu na svaku ruku,
Time si uštediš mnogu muku.

Cilj školske stege u pogledu društvene privike jeste uspostaviti i držati red u školi i priviknuti učenike na nj. Samo je onda dobar spoljašnji red, kad se sve događa na svome pravome mjestu i u svoje pravo vrijeme. Govorit ćemo dakle o redu u prostoru i o vremenu.

I. Red u prostoru (u školskoj sobi).

Školska soba mora biti dosta prostrana, svijetla i lijepo uređena. Sve mora biti na svome pravome mjestu. Čvrste i dobre klupe moraju se tako postaviti, da djeci ne pada svjetlo u oči, no da im dolazi s lijeve strane.

Svakomu učeniku označi se njegovo mjesto, koje ne smije ostavljati bez učiteljeva dopuštenja, i za koje je odgovoran. Ne smije rezati klupu nožem, mazati crnilom i t. d.

Bolji učenici dolaze po pravilu u posljednje klupe, oni pak, na koje se mora uzeti naročiti obzir (bolešljivi, kratkovidni i t. d.), na koje se mora više paziti (živahni, svojeglavi i t. d.), ili koji trebaju pomoći (slabije nadareni, koji su zaostali i t. d.), dolaze redovito na prva mjesta.

Reditelji sjede na prvome mjestu u klupi s desna

ili s lijeva. Oni pomažu učitelju držati red. To su redovito najbolji učenici, te moraju da dobrim primjerom prednjače svojim sudrugovima, paze na red u svojoj klupi, opominju i prijavljuju one, koji prave nered. Oni se staraju, da je spužva i ploča u redu, i kreda pripravljena, otvaraju i zatvoraju prozore, dižu i spuštaju zavjese, čiste učiteljev stol, razdjeljuju i skupljaju pisanke, olovke, crtanke i t. d. U koliko mogu paze na red i van škole, naročito kad djeca idu kući.

Za svoju ličnu poslugu ne smije učitelj reditelja nigda uzeti. Rečene poslove obavljaju reditelji prije ili poslije obuke. A da sve ide brže i urednije, razdijele se poslovi među reditelje tako, da svaki zna, što mu valja raditi. U sakupljanju i razdavanju pisaćih i crtaćih stvari pomažu rediteljima svi učenici, da svi imaju posla.

Budući da dobar primjer najviše utječe, mora učitelj paziti na red i točnost sam na sebi, u svom stanu, a naročito u školskoj sobi. U ormanu, u stolu i na stolu sve mora biti na svome mjestu, a ne porazbacano i isprevtano. Slike i zemljovidi raspoređaju se lijepo po zidu. Reditelji paze, da sve bude u redu, i da se ne kvari, jer se svaka šteta mora naknaditi.

Čistoća u velike podržava red. No o tom se već prije govorilo (§. 24. toč. 3.).

Za držanje reda u školi (a i za estetičko obrazivanje) od osobite je znamenitosti takt. To je izvrsno sredstvo, kojim se i najprostije i najprozajičnije vježbe i radnje oplemenjuju i oduhovljuju. U sve sitnije poslove u školi, koje nerazumni učitelji i školski nadzireteli drže za nezatne, koji se sami po sebi razumijevaju, unosi se taktom stalan red, kojim se poljepšavaju. Svi poslovi reditelja, koji su spomenuti, i koji nijesu spomenuti, moraju se obavljati po taktu.

II. Red u vremenu.

Sve na svome pravome mjestu, ali i sve u svoje pravo vrijeme.

U školi mora se raditi sve u svoje pravo vrijeme, kako prije satova, između satova i poslije satova obuke, tako i za same obuke.

a) Red izvan satova obuke.

1. Prije početka obuke. Kod nas se počinje škola obično u 8, odnosno u 9 sati prije podne, a u 2 ili 3 sata poslije podne. Četvrt sata prije početka obuke mora biti učitelj u školi. Prije njega ne ulazi nijedan učenik u sobu, a ako i ulazi, mora paziti, kako će ući. Mora ulaziti mirno i pristojno bez buke, mora pozdraviti učitelja i prisutne učenike, tiho zauzeti svoje mjesto i pripravljeni se za obuku.

I sam učitelj čini pripreme za obuku, posmatra obavljaju li reditelji svoje poslove, i kako učenici ulaze u školu. Koji ne pozdravi ili dolazi blatan, strogo se opomene, da se ući redu, i da se dotjera. Ništa se ne smije trpjeti bilo u hodanju, bilo u stajanju ili sjedenju, što kvari red i dobre običaje.

Prisutnost učiteljeva uklanja buku i nemir, te nagoni djecu, da dolaze čista u školu. Ulazi li učitelj u školu poslije učenika, a paze li na red reditelji, tad ne samo da nastaje veći nered, nepravda, podmićivanje i t. d., nego i za učitelja nastaju nepravilike, što obuku mora otpočeti kažnjivanjem krivaca. A to je vrlo nezgodno.

Učitelj dakle mora biti najprvi u školi i sa svom ljubavlju i brigom paziti na djecu.

2. Pri početku obuke. Kad dođe vrijeme, otpočinje se obuka po staroj navadi molitvom, kojom se moli

blagoslov od Boga. Učitelj moli skupa s djecom. Tko dođe kasno, stoji za kaznu kod vrata.

Odmah poslije molitve pregleda učitelj domaće radnje, jesu li valjano i u redu izrađene. Taj posao zauzimplje mnogo vremena, ako je mnogo učenika. Dosta je dakle, ako učitelj svagdje samo zaviri, da vidi da li je zadaća u opće izrađena; gdje koje ipak točnije pregleda. Kadšto pregleda zadaće reditelja točnije, pa onda njima povjeri da pregledaju i isprave zadaće ostalih učenika.

Sve to valja brzo obaviti, najviše za 5 do 10 minuta, prema tomu, radi li učitelj u jednom ili više razreda. Naročito u posljednjem događaju mora se taj posao brzo obavljati, da djeca ne dangube, jer u dangubi se javlja najveći nered. Dok učitelj jednu klupu ili razred pregledava, dotle se drugi tiho spremaju za obuku. Kad je gotov, mahom se otpočinje obuka. Dok učitelj s jednim razredom radi, treba da se drugi na tiho zabavljaju naukom.

Mahom na početku obuke treba učitelj da ukloni svaki povod neredu. Neka privikne učenike, da pristojno sjede na svome mjestu, ruke da drže na klupi, a noge spuštene na podnožje; da uvijek gledaju u učitelja, jer se time najlakše uklanja svaki nered (vidi §. 19., 2. α. i §. 22, 4.).

3. Među satovima obuke. Učitelj određuje, kad se svršava obuka, i tada se djeca odmaraju. Na dani znak izlaze djeca redom iz klupa, poređaju se u dva reda i izlaze na dvorište ili gombalište, često pjevajući kakvu pjesmicu. Već je napomenuto (§. 25, ad 3, d), da ih tu nadzire učitelj i upućuje u igrama i vježbama. Učenik, koji hoće da obavi kakvu nuždu, ide na određeno za to mjesto odmah iz razreda, i vraća se mahom. — Iza 5, odnosno 10 minuta, vraćaju se djeca opet u redovima u razred. Dok su ostali učenici vani, reditelji se izmjenice moraju brinuti za to, da se otvore i zatvore prozori.

Poslije drugoga sata obuke traje odmor 10 minuta. Tada mogu učenici štogod založiti; ali im se ne smije dopustiti, da lete kući ili u dućan po jelo. Voda za piće drži se ljeti vani, a zimi u sobi, da ne bude prestudena.

Nijedan ne smije bez dopuštenja zaostati u razredu. Kad pada kiša, ili je inače nevrijeme, ostaju djeca u sobi, i tu se preduzimlju, u koliko je to moguće, proste i redovne vježbe.

4. Na kraju obuke. Konac djelo krasi. Obuka se mora svršiti u najboljem redu.

Ako škola nema zvona, onda učitelj sam označuje, kad prestaje obuka. Tada zadaje domaće zadaće, bilježi odsutne i daje potrebne napomene. Učenici tiho i bez buke spremaju svoje stvari. Učitelj, naročito kod manje djece, pazi, jesu li sve stvari metnuli u torbu, obukli se, kao što treba, i tada izlaze kao uvijek u redovima i idu sve do prvoga raskršća, gdje se razilaze na različne strane. Dotle ih prati i učitelj, jer se tim uklanjaju mnogi povodi neredu i drži se na uzdi savjest dječja.

Ako koji od učenika ostaje za kaznu preko svega vremena u školi, onda ne smije biti dokon, i mora ga sam učitelj nadzirati. Ne valja taj nadzor prepustiti drugima: reditelju ili podvorniku.

b) Red za obučavanje.

Nema sumnje, da red izvan satova obuke, o kom smo govorili, dobro dođe i samoj obuci, jer se lakše postiže potrebni red i raspoloženje za obuku, a time i jači utjecaj same obuke. Ali to još ne dosiže. Za obuke potrebne su za držanje reda takve odredbe, koje su u svezi s oblikom i metodom, sa sredstvima i predmetima obuke. Stega prilazi tu tako blizu samoj obuci, da ih ne možeš

razlučiti i nehotice se sjećaš Diesterwegovih riječi: „Disciplina je istovetna s obukom“.

Red za obučavanja drži se, ako su svi uvjeti (mir, tišina, pažljivost, marljivost, usmeni saobraćaj) tu, od kojih zavisi blagoslovna obuka, i ako se pazi na sve, što je potrebno za samu obuku.

1. Uvjeti uspješne obuke. Učenici moraju biti tihi i mirni, jer bez toga nema prave obuke. Nije dosta, da im miruje tijelo, da ne mlataju rukama i nogama, da ne šapću i t. d., nego mora biti miran i duh, moraju ugušiti jake požude i strasti, sklonosti i pokrete samovolje i samoživosti i t. d., da mogu primati, što im obuka dava.

Istina maloj je djeci teško mirno sjedjeti, jer im vruća krv ne da mira, ali drugojačije ne može biti. Ni najmanji nemir ne smije se mimoići i premućati, jer smeta obuci. Ako se učitelj pokaže slab i uvijek mora vikati „mir“, onda ne staje dosljednosti, opreznosti i energije. Razuman učitelj mora imati na umu živu prirodu dječju i dopustiti djeci kretanje, naročito među satovima (§. 25. ad 3.), jer iza kretanja bolje i lakše djeca miruju. I u prirodi nastaje iza bure tišina.

Ako će učitelj da svoje učenike navikne na mir i tišinu, mora i sam biti tih i miran u govoru i držanju, u vladanju i ćudi. Ako je učitelj nemiran, ako leti po školi, ako viče, onda će biti nemirni i učenici. Bukač stvara bukače ili plašljive šaptavce. Svi učenici moraju raditi i biti pod ostrim nadzorom. Jedan pogled ili poziv dovoljan je, da smjesta uguši nemir; vjetrogorja se izazove i van, te ga strog nadzor malo po malo privikava, da bude u školi miran i tih. Mir se najbolje postiže zanimljivom obukom, i tako opet dolazimo do pređašnjega mišljenja, da je valjana obuka najbolje sredstvo stega.

Nema uspješne obuke, ako učenici nijesu pažljivi

i marljivi. Istina i to zavisi o načinu obučavanja i o svojstvu obuke, koja izaziva jaču pažnju, ako je zanimljiva, ali su to i potrebni preduvjeti dobre obuke i moraju prije nje tu biti, da ona može uspijevati, mar probuđivati i nehotičnu pažnju izazivati.

Pažljivost je, kad se naše misli usredotoče oko jednoga predmeta (osjeta, predodžbe, kruga predodžbi), dakle koncentracija svijesti. Djeca će biti pažljiva, ako učitelj stoji ili sjedi na jednome mjestu, odakle može pregledati svu djecu i svaki nemir mahom ugušiti. I učenici moraju gledati učitelja u oči. U očima je srce. Kroz oči gleda učitelj u dječju dušu; jer su to njezini prozori. U vatrenom oku vidi učitelj živi mar, u nemirnom razdraženu maštu, u mutnom i pospanom duševnu izmorenost.

Nerazumno je siliti djecu na hotimičnu pažljivost kaznama. Budući da su djeca još nezrela, ne može hotimična pažnja da dulje potraje, a djeca povrh toga u takvu stanju i ne mogu primati nove predodžbe onako, kako bismo možda htjeli. To može da bude samo zornom, živom, duhovitom i svježom obukom, koja lako rađa nove, jake osjećaje, koji se nehotice utiskuju u svijest. Takova pažljivost, koju izazivlju spoljašnji predmeti, naziva se prvotna ili osjetilna. — Obuka izazivlje nehotičnu pažljivost i tim, što novima probuđuje srodne predodžbe, te ih sređuje, ispravlja, popunja i tako omogućava, da se nove predodžbe željno primaju i prečišćene apercepue. To je aperceptivna ili umna pažljivost.

Dakako da napetošt, koju obuka zahtijeva za sebe, ne smije dugo trajati, jednoličnost ne smije ići do potpunoga umora. S toga mora biti dovoljna izmjena između obuke i vježbanja, između oblika i predmeta obuke, između rada (obuke) i odmora; u nižim razredima trebalo bi s toga da obuka traje samo pô sata.

U jakim razredima sa 70, 80 ili više učenika jako je teško uzdržavati pažljivost. No mnogih teškoća nestaje, ako učenici iskreno vole učitelja. Zaista je milina gledati, kad vascijeli razred s s napetom pažljivošću prati obuku. Tko pazi, napolak nauči.

Marljivost je uvijek spremna pripravnost i veselost učiniti, što je zapovjeđeno, ma to bilo uz muku i napon snaga. Spremnost za radnju mora dijete donijeti u školu, ali se ona mora i u školi pothranjivati. Odvažnost i veselost uzdržavaju i potpomažu marljivost. Učitelj će dakle priviknuti svoje učenike marljivosti, ako je sam primjer marljivosti, veselosti i radljivosti, ako uklanja sve, što bi dječju veselost nasilno ugušilo, ako umije u djecu unijeti odvažnost i veselost za rad, ako im znade uvijek dati posla, i ako lijenštine moraju naknadno raditi.

I poslušnost se često naziva preduvjetom uspješne obuke. I to sasvim pravo, „jer tekcar poslušnost osposobljava učenika za obuku. To je prva dječja vrlina, u kojoj su sve ostale združene, i iz koje se razvijaju“. Uzgajanje u poslušnosti počinje se, čim dijete stupi u školu, jer nam iskustvo kaže, da su učenici idućih godina onakvi, kakve ih stvorimo prve godine. Poslušnost je s toga sveta dužnost učenika u društvenoj kao i u fizičnoj i moralnoj privici. Prema tomu traži školska stega posvuda i svagda poslušnost, samo što teži, da učenika vodi od bezuvjetne do zakonite, a od ove do slobodne poslušnosti (§. 24.). Autoritet i ljubav glavni su motivi poslušnosti, ali se ona postiže i ostalim sredstvima stega, kao što je to razloženo u drugom odsjeku ove knjige.

Posljednji preduvjet uspješne obuke jeste usmeni saobraćaj između učitelja i učenika. Pretpostavlja se, da će učitelj govoriti pravilno; učenik će se tomu privikavati naročito obukom.

„Govorom izlazi čovjek iz sebe, govorom ulazi u njega drugi. Govor je put od jedne duše k drugoj. Onaj vlada duhovima, tko za pravu stvar ima pravu riječ. Ovu vladu mora učitelj imati u punoj vlasti, kad obučava, jer to biva govorom. Mnogo dakle čini, kad učitelj pravilno govori i naglašava. A kako učitelj govori, moraju govoriti i učenici. Tim se ne samo pobuđuje mar i pažljivost učenika, nego se postiže pravilno razumijevanje i uspjeh vascijele obuke.“

Učitelj neka ne trpi ni brza ni troma govora, ni nejasne ni nepotpune riječi ili rečenice, ni odveć tih (šuškanje), ni odveć jak govor (vikanje), ni onaj ružni školski, monotoni glas. Naprotiv mora sa svom dosljednosti priviknuti učenike, da govore srčano i sigurno, glasno i oštro, razgovijetno i razumljivo, i da točno naglašuju.

Samo tada bit će obuka i mogućna i uspješna.

2. Stega za same obuke.

a) U različnim oblicima obuke. Kod akroamatičkoga oblika, bilo da učitelj djeci što kazuje, pripovijeda, pokazuje ili što radi pred njima, mora paziti, koliko na predmet sam, toliko i na učenike, koji to primaju. O tom će se najbolje uvjeriti, ako zahtijeva, da za njim kazuju i čine ono, što im je kazivao ili pokazivao.

Kod erotematičkoga oblika treba pitanje upraviti na cijeli razred, da paze i rade svi učenici. Ako se najprije prozove učenik, a onda tek pita, tada učenici ne paze svi, naročito nemarni, jer znadu, da ne će odgovarati.

Tko može odgovoriti na pitanje, diže desnu ruku. Ali to mora biti tiho, ne mlatati rukom, povješavati se preko klupe, vikati: „Ja, ja ću,“ i t. d. Prozvani učenik odgovara, a drugi slušaju, i ispravljaju na poziv učiteljev. Ako treba da svi odgovaraju u zboru, neka i onda govore prirodnim naglasom i tonom.

Učenik se proziva svojim pravim imenom rodbinskim. Ako se proziva samo s „ti“, onda može nastati zabuna i nered, naročito u jačim razredima, jer se ne zna pravo, koji je od učenika pozvan. Svaki učenik kao individuj zaslužuje toliko obzira, da se naziva svojim imenom, a dijalog bi napokon mogao da prijede u razgovor, koji bi se vrlo lako izmetnuo u pusto zabavljanje. S toga je prva briga novoga učitelja, da što prije upozna po imenu sve svoje učenike.

Učenici se ne prozivaju na odgovaranje po nekom redu. Svaki učenik mora očekivati, da će odgovarati. S toga će učitelj prozvati sad s lijeve, sad s desne strane; sad iz prednjih, sad iz zadnjih, sad iz srednjih klupa; sad onoga, koji nije digao ruke. Time prisiljava sve da bolje paze i učestvuju u obuci. Što više dolazi pojedini učenik na red, to je obuka dublja.

Prozvani učenik mora se brzo i tiho ustati, mirno i uspravno stati, pa glasno i razgovijetno odgovarati. Nikako ne smije okretati se, igrati se prstima i t. d., jer onda nije sabran. Odgovarati mora, u nižim kao i u višim razredima, u potpunim rečenicama, da se nauči pravilno misliti i govoriti. Kad je odgovorio, sjeda mirno, i pažljivo sluša dalju obuku.

Vrlo je zlo, ako se djeca nauče prišaptavati odgovore. Zlo je, jer onaj, koji odgovara, vara, ili hoće da prevari učitelja i kiti se tuđim perjem; zlo je, jer šaptač potpomaže prijevaru; a najveće je zlo s toga, što se učenici ne uče misliti svojom glavom, nego se oslanjaju na prišaptavanje. S toga se to ne smije podnipošto dopustiti.

Ako učenik ne odgovori na pitanje, mora učitelj sam sebe pitati, nije li tomu kriva plašljivost i tupoglavost, sporo mišljenje, nepažljivost i rastresenost, neznanje ili nesposobnost, samovolja ili pakost učenikova, ili je pak on sam kriv nespretnim pitanjem ili osornom i odvratnom

ličnošću, koja izaziva prkos ili uljeva strah. Što točnije učitelj istražuje te uzroke, to će lakše pronalaziti svoju sopstvenu krivicu i ne će morati oštro kažnjavati i držati duge moralne pouke, koje otupljuju učenika, nanose štetu učitelju i troše dragocjeno vrijeme. Kratko zastajkivanje, oštar pogled, tiho kucanje, i t. d. uštedi mnogo riječi i ljutosti.

b) Kod upotrebljavanja sredstava obuke i kod predmeta obuke. Spoljašnji red zahtijeva, da sredstva obuke budu u pravom redu i stanju. O tom smo već govorili (§. 24.), a kazano je i to (§. 25.), da je takt od najveće znamenitosti za stalno privikavanje na stalan red. To valja naročito za upotrebljavanje sredstava obuke, osobito onih, kojima se djeca služe. Treba li da izvade pločice, čitanke, računice i t. d., moraju se priučiti, da to urade što brže i u najvećoj tišini. Nije od potrebe, da se komanduje kao kod gimnastike, ali se svakako djeca moraju priučiti, da stvari drže u pripravnosti, kako će ih moći brzo izvaditi na klupu, moraju se priučiti, da odmah učine, što im se reče. Obuci mnogo smeta, ako djeca za takve sitnice trebaju mnogo vremena.

Učenici moraju svoje stvari, kao što je već spomenuto (§. 23, 3.), čisto držati i čuvati, da se ne kvare. Pločice moraju biti čiste, osim ako imadu na njima izraditi domaću radnju, po knjigama ne smiju pisati, ni listove im presavijati i t. d. Nije lijepo vidjeti, a obuci mnogo smeta, ako djeca svoje stvari ne drže u potpunom redu. Što bi se o tom još trebalo reći, kazat će se kod pojedinih predmeta obuke.

Platonova riječ: „Sama blizina božanskoga čovjeka unosi u nas dobrotu, kao što nas ohrabruje blizina hrabroga vojnika“, naputak je za učitelja, da kod obuke, naročito kod obuke u vjeri treba da proizvodi svim svojim

bićem ono uzvišeno raspoloženje, koje unosi njegove riječi u samo srce, i koje isključuje izvanredna sredstva, osobito tjelesnu kaznu.

Kod pisanja, bilo da je kakvo mu drago: krasnopis, diktat, izrađivanje zadaće, ili da sami što pišu, moraju se učenici mahom od prvoga početka priučavati, da sjede, kako treba, da pero i pisanku, odnosno pločicu drže, kako treba, da ne uzimlju u pera suviše mnogo crnila, da ne razgovaraju, nego da sa svom pažnjom rade svoj posao. Moraju se priučavati na stanovit red pri sakupljanju i razdavanju pisanaka i drugih stvari, kad prestanu pisati da ostavljaju pero i pisaljku tako, da se ne kotrlja niz klupu, da pero otaru krpicom ili papirom. Ako koji učenik što god treba ili ne razumije, pita učitelja, a ne svoga susjeda, koga uznemiruje i bez potrebe pravi nered.

Sve to valja i za crtanje. U višoj pučkoj školi, gdje učenici sve svoje stvari sa sobom donose, dobro je prije obuke često pregledavati, ima li svaki sve stvari, koje mu trebaju za pisanje i crtanje, dali su dobre i u pravome redu, dali su im ruke čiste i t. d.

Kod ostalih predmeta govori samo onaj učenik, koga učitelj prozove, ostali slušaju s najvećom pažnjom. Kako treba da učenik govori, kazano je gore kod odgovaranja.

Izlaze li učenici iz klupe, što biva najviše kod računanja, zemljopisa, pjevanja, moraju to činiti u najvećem redu, bez lupanja, guranja i vike.

Gimnastika je sama po sebi sredstvo stege, pa ako igdje, to se mora tu paziti na najtočniji red i bezuvjetnu poslušnost.

Za obuke, ne smije učenik izlaziti van, osim ako nastupi kakva nenadana potreba, ako mu se otvori krv iz nosa, smuča i t. d.

Tko kvari red, opominje se ili prema potrebi kažnjava.

Obuke ne smiju prekidati tužbe učenikove ni učiteljeve istrage. Sve to obavlja se prije, ili poslije obuke.

Učitelj se mora brinuti da ne uklanja samo povode neredu, koji dolaze od učenika, nego i one, koji bi iz vana došli. Tako se ne smije dopustiti, da mu roditelji, kumovi i prijatelji prekidaju obuku kojekakvim tužbama i molbama.

Ako učitelj dosljedno pazi na red i točnost, tada i učenicima napokon bude mrzak svaki nered i bezakornost, razvija se u njima čuvstvo za čistoću, ljepotu, red i zakonitost, privika na dobar spoljašnji red postaje stalan običaj, tada zajedništvo postiže svoj cilj, tada se društvenom privikom jako potpomaže i fizična, a osobito moralna privika, jer zakonita poslušnost most je slobodnoj poslušnosti i moralnomu razviću karaktera.

Takova privika blagoslovna je ne samo za školsku zajednicu i školsku obuku, nego i za sav život; jer će od djece koja su uzrasla u takovim prilikama, postati ljudi, koji će voljeti red i točnost, i koji će biti korisni članovi zajednice, u koju uđu.

§. 26. 3. Moralna privika.

a) Opće napomene.

Fizična privika ima da osposobi učenika, da na razuman način zadovoljava svojim prirodnim potrebama i osjetilnim interesima. Društvena privika teži da ga privikne na pravi zajednički život, koji počiva na zakonskoj poslušnosti. Moralna privika želi, da ga uzdigne do hotimične poslušnosti, do moralna života, u kome bi idući k najvišim ciljevima sav svoj rad udešavao prema moralnomu raspoloženju.

Gdje je idejalno mišljenje u skladu s voljom, tu je krepost; gdje volja u prkos svima nadražajima i mekama ipak ono radi, što odgovara pravoj spoznaji, tu je unu-

trašnja sloboda; gdje je vascijelo teženje takvo, tu je moralno jak značaj.

Taj viši cilj ne smije školska stega smetnuti s uma ni kod fizične i društvene privike, ma da su to samo pripreme za moralnu priviku. Sva sredstva, koja one upotrebljavaju, dobro su došla i moralnoj privici, makar što ona stojeći na višem stanovištu upotrebljava više duševna sredstva (§§. 11, 12, 23). Ali i u fizičnoj i društvenoj privici red i čistoća, takt, točnost u poslu i slobodi i t. d. razbuđuju i pothranjuju čuvstvo ljepote, oplemenjuju ćud, te tako obrazuju i moralno.

Ovdje valja naročito spomenuti obuku, koja je od najveće znamenitosti po moralnu priviku, jer obrazuje vascijelo mišljenje, a tim razbuđuje moralne misli, pretvara ih u čuvstva i stanja duševnosti (§. 20.), iz kojih se razvija težnja prema predmetu s obzirom na njegovu prikladnost, dakle volja i rad.

Htijenje i radnja onoga, što je moralno dobro, ne da se ni zamisliti bez spoznaje istine i bez dopadanja ljepote. Moralni je karakter samo onda, ako je to troje uvijek u potpunoj harmoniji.

Pravo procjenjivanje stvari osnova je moralnosti, pa se uzgajatelj mora osobito brinuti, da se djeca priučavaju pravo procjenjivati stvari i odnošaje, jer otuda postaju prave sklonosti, pojmovi i načela, koja se moraju uvijek razvijati i raditi, da ne preotmu maha zli nagoni i sklonosti. Da moralna načela kod učenika postanu moralni zakon, mora se učitelj starati, da u svojoj ličnosti otjelovi moralni zakon. Ako nigdje, tu se učitelj najmanje smije pretvarati; jer bi tim zadao veliku štetu sebi, a ogromnu djeci.

Treba li da ljubav prema dobru bude putevođ za život i rad, to mora učenik čuti glas, koji je jači od učitelja, a ipak izlazi iz njegovih usta, mora se učiti slušati

božanske zakone, mora biti pobožan i Bogu ugodan. Jer „hoće li čovjek, da u svom zemnom životu imade jak oslonac, uvijek isti idejal svoje moralnosti, jasno svjetilo svomu duhu, moramo ga upoznati s njegovim Stvoriteljem i snabdjeti ga kotvom vjere“ (Dittes).

U moralno-religijskom karakteru ističu se nekoje kreposti upravo kao osnovni i poduporni stupovi. Ovamo računamo: strah božji, ljubav i povjerenje u Boga, ljubav k otadžbini, poslušnost, savjesnost, vlast nad sobom, istinitost, pristojnost, nevinost, udvornost, skromnost i uslužnost.

Moralna privika treba da tim krepostima obrazuje moralni karakter. Ako se učenici svakodnevice privikavaju tim krepostima, sve više će nestajati mana mladosti, kao što su: nesmotrenost, zaboravnost, lakoumnost, nemarnost, samovolja, nered, nestrljivost, brbljavost, razuzdanost i t. d., i najbolje se suzbijaju mane duševnosti, koje su prave krivice prema moralnomu zakonu, dakle poroci kao što su: tvrdoglavost, neposlušnost, laž, prijevara, potkazivanje, nesošljivost, neuljudnost i t. d. Jer što se više upoznaju s istinom, ljepotom i dobrotom, s pravim čovječanskim i kršćanskim krepostima, to se bolje čuvaju od poroka i zla. Ovdje dakle ne dijelimo pozitivne i negativne moralne privike, jer u praksi idu rame uz rame, a gdjekada se i ukrštaju, nego ćemo samo naznačiti, kako bi trebalo udesiti rad, da se razviju navedene kreposti.

b) Uzgajanje u glavnim krepostima.

1. Strah božji, ljubav i povjerenje prema Bogu. Strah božji jeste živo osjećanje, da je u blizini našoj Gospod Bog, koji ne da, da kršimo njegove zapovijedi; ljubav božja je unutrašnji nagon, koji nas goni, da radimo onako, kako mislimo, da je Bogu milo; povje-

renje prema Bogu jeste tvrda nada i uvjerenje, da on upravlja našom sudbinom, i da nam daje sve dobro. Sve to donosi spoznaju božanstva.

S toga treba temeljitom, zornom, razumljivom i spasonosnom obukom vjere upoznati djecu s božanstvom, ali ne treba smetnuti s uma, da je to zadaća vascijele obuke. Sve treba najbrižljivije uklanjati, što bi moglo kvariti uzvišenost religijske obuke.

Budući da ni ozbiljne, ni prijazne i usrdne, šta više ni najsvečanije riječi ni pouke ne utječu tako živo kao dobar primjer, neka učitelj i činom pokaže, da se Boga zaista boji i da ga ljubi. Neka privikava učenike, da Boga prizivaju za pomoć pri svakome poslu, i da mu zahvale za obranu. To biva: svakidašnjim molitvama, koje se mole prije i poslije obuke, ako i učitelj i djeca marljivo dolaze u crkvu i t. d.

Nadalje treba da učitelj upućuje djecu, da oštro ispituju svoja djela i čine, da vide, jesu li ili nijesu li radili, kako Bog hoće. Neka sjeti učenike na djela božja i darove u prirodi i kod ljudi, gdje sve, što se vidi i čuje, pokazuje njegovu moć. Napokon neka gleda, da učenici dokažu svoju ljubav spram Boga tim, da ljube svoje roditelje, sudrugove, i t. d.; jer tko ne ljubi brata svoga, taj doista ne ljubi ni Boga.

2. Ljubav prema otadžbini treba naročito njegovati.

Kao što dijete voli i poštuje svoju očinsku kuću i sve, koji joj pripadaju, tako treba da voli i poštuje i svoju otadžbinu, svoj narod i svoga vladara. Istina učenicima u osnovnoj školi mogu se usaditi samo klice tih patrijotskih čuvstava, koja tek kod mladića i čovjeka potpuno ojačaju. Ali školska stega može i treba da njeguje plemenito čuvstvo zajedništva, da se u docnijem životu prometne i ojača u

ljubav prema otadžbini. Učitelj će dakle predočivati ljubav prema domovini kao svetu, moralnu i religijsku dužnost; upoznavat će djecu s ljepotom i osobitostima otadžbine i njene povjesti, s junačkim djelima, otaca i narodnih junaka; tumačit će im i pjevati s njima patrijotične pjesme, naročito prigodom svećanih narodnih dana, koji bi morali biti i školske svečanosti, kao što su: rođendan, imendan vladarev, znameniti historijski narodni dani; naročito mora prednjačiti svojim patriotizmom, da sudjeluje kod osnivanja i radi u društvima, koji su od koristi po otadžbinu.

3. O uzgoju poslušnosti ne treba ovdje mnogo govoriti, jer je već pokazano, kako će se učenik stegom privikavati najprije bezuvjetnoj, onda zakonskoj i najposlije hotimičnoj poslušnosti, i da je to vaskoliki rad školske stege (§. 23.).

Ako je poslušnost u pokoravanju volji uzgajateljевой, onda je neposlušnost opiranje i neizvršivanje naloga uzgajateljevih. Neposlušnost, koja se kao svojevolutnost bez uzroka zaustavlja sa svojim odlukama, kao prkos se svijesno i hotimice protivi uzgajateljevim zapovijedima, a kao upornost svom silom hoće da zadobije prevagu svojoj samovolji, imade vrlo različne uzroke. Ili su u bolesnoj dispoziciji i prevelikoj razdraženosti tijela, ili u živom i sklizavom temperamentu, ili u slabosti razuma, ili u razdraženom i neprijatnom raspoloženju, koje je nastalo zbog velike oštine, ili u nepromišljenom, prebrzom popuštanju uzgajatelja, ili u krivome mišljenju učenika, da nepravdu trpe, i da se od njih odveć zahtijeva, ili u razmaživanju, kojim se odlikuju gdje koji roditelji, ili u prevelikoj vjetrenosti, koja sve previdi i sprečava. Sve to suzbit će učitelj jakom voljom, energijom i stalnošću, i ako uvijek jednakom istrajnošću i dosljednošću ide za ciljem, tada će djeca napokon spoznati, da ne mogu ništa raditi od svoje volje,

i da je bolje slušati. Uza to neka bude učitelj postojano miran, neka bude dobar i blag i prema kažnjenomu učniku, neka prijazno sasluša razloge i prigovore, ako se skromno iznose, pa ako su umjesni, neka odustane od svoga naloga ili zapovijedi.

4. Uzgajanje savjesnosti ide za tim, da se učenik kloni od zla, a čini dobro, ne zbog vanjskih posljedica nego zbog savjesti, da ne zna za uzvišeniju dužnost, nego činiti dobro. Poslušnost je bez sumnje najbolja škola savjesnosti, a najbolje sredstvo, ako učitelj vazda savjesno vrši svoje dužnosti.

5. Umjeti vladati nad sobom isto je tako znatno, jer tom vrlinom pobjeđuje se bijesna vojska strasti, lijenost se pretvara u marljivost i naporan rad, staje se na put niskim željama i mislima, riječima i djelima, drži se u redu i poštuje svoje i tuđe dobro i t. d.

I za to je primjer učiteljev najbolje sredstvo (§. 18, ad 1. i 2.). Samo ne treba pohlepnost dječju ničim razdraživati.

6. Istinitost ogleđa se ne samo u riječima, nego i u mržnji svake prividnosti; ona se i riječju i djelom drži bitnosti i istine. Istinsko čustvo, duševnost, koja voli istinu, jeste kao uglađeno ogledalo, u kome se sve vjerno ogleda, jeste kao gvozdена škrinja, u koju smo stavili naše najveće dragocjenosti. Istinitost i poštenje jesu svojstva, koja su kao nikoja druga osnovni uvjeti za uspješan uzgoj, bez kojih nema ni pravoga utjecaja na uzgajnika, ni pravoga uspjeha.

Istinitosti protivna je neiskrenost i laž kao veliki porok. Laž je nesuglasje između riječi i misli, sakrivanje istine radi prijevare. Ona se najteže suzbija naročito u djetinjstvu. S toga ćemo se s njome poduže zabaviti.

Laž se očituje kao pretvaranje izbjegavajući ili prikrivajući istinu ili iznoseći neistinu.

Pobude i poticaji laži mogu biti u psihološkim događajima ili u pogrješkama, koje u praktičnom uzgoju učine učitelji, roditelji, braća i druga čeljad.

Vrelo mnogih dječjih laži je odveć živa mašta, koja rađa šalama, što no su pusta laž. — Srodne su im laži zbog vjetrenosti, raztresenosti i nerazmišljenosti, koje su također puste laži, ako su učinjene hotimice. — Opasnije su laži iz pohlepe za čašću, koje se obično onda pojavljuju, ako je jaka težnja za priznanjem i pohvalom, a slabe duševne sposobnosti i slaba volja, ili kad bi se rad izbjeći postideenje i kazna. — Laž, koja potječe iz pohlepe za koristi i dobitkom, jeste kćerka noći i majka mnogoga zla. Ako požuda ne može dosta brzo da postigne, što želi, laže radi svoje koristi, a na štetu drugomu. — Najopakija je laž, koju rađa pakost (ogovaranje, potvaranje), jer siplje otrov sumnje i neprijateljstva, kojim se želi drugi poniziti i uništiti.

U uzgoju priučavaju se djeca laganju, kad roditeljima nije baš Bog zna koliko stalo do istine, kad djecu zbog kućnih nezgoda upravo nagone da lažu („Reci učitelju, da si bio bolestan“, a on je morao čuvati janjce). Nagoniti na takovo pretvaranje i varanje, na svakovrsne izgovore, šepRTLjanje i prazan govor, pa i sami komplimenti i fraze nijesu ništa drugo do direktno privikavanje laganju. A to je od toliko veće štete, u koliko je dijete mlađe, i u koliko je uglednija osoba, koja to radi.

Neistina unosi se, pothranjuje i jača u duši dječjoj, kad se laž odobrava, mjesto da se suzbija. Ako se dijete izvuče iz neprilike lukavo smišljenom laži, pa se roditelji dive njegovu razumu i odobravaju lažne domišljaje, tada pojačavaju u njemu sklonost laganju.

Još više se djeca privikavaju laži, kad im stavljamo beskorisna pitanja i ne vjerujemo svemu, što kažu, ili kad

ih preoštro ispitujemo. Pitanjima: Kaži mi istinu! Nemoj lagati! dijete se upravo upućuje, da laže. Ako mu još ne vjerujemo, oštro s njim govorimo i prijetimo mu, tada se uhvati makar za što, samo da izmakne kazni. Ono instinktivno osjeća, da bi sve mirno prošlo, kad ne bi bilo učinilo, što je zaista učinilo, pa mahom izvrée događaj i laže.

Tomu je protivna velika lakovjernost uzgajateljeva, a ima i iste posljedice. Lukava glavica dječja brzo opazi, da je učitelj, ili da su roditelji zadovoljni, ako što brže i drzovitije ispriča događaj, pa je dijete, što dalje, sve to drzovitije.

Napokon prevelika oštrina u postupanju s djecom, naročito kod manjih krivica, vrlo je često uzrok, da traže raznovrsne izgovore, samo da umaknu kazni. Ta u kakvu odnošaju stoji šteta, što ju je učinilo dijete, razbivši n. p. čašu, prema oštrim prijetnjama ili kazni što ga često stigne? Oštrina i nepravедnost ne rađa otvorenost i povjerenje, a šiba, koja u mnogim događajima dobro dođe, ipak učini, da dijete otvrdne.

Kad smo ovako saznali uzroke i svrhu laži, idemo da ispitujemo, kako treba suzbijati sklonosti i iskušenja, koja su u prirodi djetinjooj, i kakovo treba da je uzgajanje, pa da djecu sačuva od laži.

Kako treba suzbijati sklonosti i iskušenja, koja su u prirodi djetinjooj? Ako su djeca obdarena živom maštom, a uz to sklona igranju i šali, pustimo ih s mirom, dok se šale i igraju. Pojavi li se kakva zla namjera, ili ako koje stane u šali lagati i tamo, gdje i kad ne bi smjelo, onda treba laži odmah stati nogom za vrat, pa reći: Sad prestaje šala, kazuj šta je bilo? Dobro se treba čuvati, da se mašta dječja ne razgrije strašnim pripovijetkama i fantastičnim slikama.

Ne kaže li dijete istine zbog vjetrenosti ili rastre-

senosti, ne treba to u pojedinom događaju uzeti odmah kao pravu laž, nego treba gledati, da bude sabrano, da se privikne na red u svom mišljenju i govoru, u svjema svojim stvarima. Treba nastojati, da mu ojača pamćenje, da promišlja prije, nego će što reći, a da gdjekad osjeti i posljedice svoje neurednosti i rastresenosti.

Laž iz pohlepe za čašću najbolje se suzbija neprestanim privikavanjem na čednost, smjernost i poštenje. Radi toga ne valja odveć hvaliti, da se ne pothranjuje pohlepa za časti; ne valja dopuštati potajno dolagivanje i ogovaranje, kojim bi se denucijant rado istaknuti nad svoje drugove.

I od laži iz pohlepe za dobitkom i koristi treba da čuva stega i da je suzbija. S toga ne valja uza svaku zapovijed obećavati i nagradu, samo ako dijete poslušna. Ne valja od nagrade praviti cilj vršenju dužnosti; ne valja novac držati za najveću sreću, a njegovu nestašicu za najveću nesreću; naprotiv djeca treba da znadu i osjećaju, da s trudom i marljivošću stečeno dobro više vrijedi, nego nepošteno stečeno. Isto tako mora učitelj ugušiti svaku klicu i svaki trag radosti i težnji, koja bi s prijevarom išla za dobitkom, bavila se preprodavanjem, išla za igranjem na novac i t. d., a ako je potrebno treba to i oštro kazniti.

Laž iz zavisti i pakosti najbolje se suzbija ranim privikavanjem. Uzgajatelj dakle ili učitelj neka privikavaju djecu na međusobnu ljubaznost, uslužnost, popustljivost, slogu i iskrenost, a suzbijaju ogovaranje, pravdanje i peckanje. Sam treba da postupa s njima ljubazno, i da im vjeruje, dok može.

Ružno je prituživati, pa to ni djeca ne vole. Opadač je gori, nego lažac.

Kakvo treba da je uzgajanje, koje će djecu sačuvati od laži? Želi li učitelj u svoje učenike usaditi duh istinitosti, neka se sam drži istine u svako doba

i na svakome mjestu; neka mu bude mišljenje, sav govor i rad prožet i vođen istinom. U saobraćaju s djecom neka dobro pazi, da istinu govori, neka ne precjenjuje i ne omalovažuje stvari, koje djeca poznaju, i neka ni u šali ne govori, što nije istina. Učenici moraju osjećati, da istina sve nadilazi, i da nikakvo iskušenje ne može i ne bi smjelo biti toliko, da bi morali lagati. Neka priučava djecu, da ne cijene spoljašnost i sjaj predmeta i govora, da se čuvaju pretvaranja i licemjerstva, neka ne traži od njih čuvstava, kojih još nemaju, jer će baš tim izazvati licemjerstvo i brbljavost. Neka ne hvali lukavo smišljenu laž, nigda neka ne odobri govor, koji nije sasvim istinit, nego neka kod svake laži pokaže negodovanje znacima, riječima i kaznama.

Naročito neka se učitelj čuva, da ne bi izazvao laž svojim pitanjima, samim ispitivanjem i preslušavanjem učenika. Neka ne pita zavijeno i za ono, što već zna, nego neka pita, kao da zna za sve.* Djetetu treba što se može više ostaviti iskrenosti, da osjeti, kako je to milo i ugodno biti otvoren i iskren. Što je dijete slobodnije, to je i iskrenije.

Zlo je, ako učenik laže na račun učiteljeve lakovjernosti. Učitelj mora biti jako oprezan, mora učenike dobro motriti, ne smije se dati varati, i smije samo onomu vjerovati, koji istinu govori.

Ako učenik svoje mane i krivice otvoreno prizna, treba prema njemu biti blag i prijazan, da ne izgubi srećnosti i u gorim prilikama istinu priznati. Teži li prikriti svoju krivicu, treba ga strogo kazniti, jer mora znati, da laž krivicu još povećava, a otvoreno i pošteno priznanje da je smanjuje.

Sada ćemo kazati, šta treba činiti, kad koji

* Ako se od djeteta traži više no što može učiniti, tada se ogleda za tuđom pomoći, te laže i vara učitelja.

bezobrazno slaže, a šta s onim, koji je ogrezao u laži. I odmah odgovaramo: Bezobraznu laž treba strogo kazniti; naviknuto i tvrdokorno laganje treba brižno liječiti.

Bezobraznu laž treba kazniti! Tu se misle oni događaji, gdje ne može biti bez kazne. Takav lažac mora steći osjetljivo iskustvo, da se njegov položaj laganjem sve više pogoršava, jer mu krivica u svoj svojoj veličini izlazi pred oči. Učitelj ne smije zaboraviti, da kaznu omjeri prema laži, i da neprestano nepovjerenje ne popravlja lažljivca, nego ga još više zastrašava i otvrdnjuje. Ma da se obično lašcu ne vjeruje, ipak nepovjerenje mora prestati, ako učenik dokaže, da je promijenio ćud.

Uz kaznu mora usporedo ići i liječenje, i to tim jače, što je učenik dublje zagazio u grijeh. Prvo je sredstvo, da se moralni bolesnik ozbiljno i blago uputi Bogu, koji je sama sušta istina, i da se pobudi, da sam sebe ispituje.

Ispred takove djece neka učitelj ukloni svaku priliku, koja bi ih nagonila na laž, neka se ostavi suvišnoga ispitivanja i istraživanja, neka učenike čuva od dosade i zabavlja ih poslom, neka ih zgodnom prilikom kratko, a jezgrovito opomene, neka ih sjeti na ljubav prema Bogu i na dobar glas među sudrugovima; sve to duboko, trajno utječe. Kod starijih učenika utječe pozivanje na čast i poštovanje, pa opomena, da lažac gubi povjerenje dobrih ljudi i ispada iz čestitoga društva. Glavno je, da učenik sa svojom laži ništa ne postigne. A učitelj mora imati na umu, da se laž ne može iskorijeniti, ako se ne očisti srce. Toga radi mora nastojati, da su učenici u svem i svačem potpuno iskreni, pošteni i vjerni, da drže svoju riječ, i da točno vrše svoje dužnosti. Kod takove djece treba strogo osuditi i laganje u šali, zavođenje i peckanje, varanje i zalučivanje.

Iz rana treba probuđivati i jačati poštovanje tuđe

imovine. Nigda se ne smiju trpjeti ni najmanje štete tuđe imovine; nigda se ne smije djeci dopustiti, da što prisvajaju na nepošten način, pa bilo to kako mu drago neznatno, da nađenu stvar prisvoje i upotrebljavaju kao svoju. Nadzor, uputa, zabrana i nalog staju ovdje na put, ugušuju svako trgovanje¹, pohlepu za dobitkom i t. d., i idu na ruku moralnomu razvitku.

Na taj način usađuje se u dječju dušu gotovo besvjesno, a opet duboko i jako načelo, da najviše vrijedi poštenje i iskrenost, vjernost i istinitost. Na taj način obratit će se ljubavi i istini, a odvratiti od laži.

7. Pristojnost je spoljašnji vidljivi znak unutrašnje obrazovanosti čovječje, jeste izraz poštovanja i smjernosti prema drugima, a i prema sebi, koja se osniva na moralnosti.* Ona je dakle ljepša nego pusta spoljašnja uglađenost, iza koje se kao iza obrazine često kriju pravi osjećaji srca. Prema tomu uzgajanje pristojnosti ide iz nutra prema van. Ma da se ne može pretpostaviti, da će kod djece unutrašnjost vazda upravljati spoljašnošću, i ma da se moraju pristojnosti tek učiti i privikavati, ipak treba da školska stega istodobno utječe i iz vana prema unutra, kao što je to na široko kazano kod fizične i društvene privike. Kod moralne privike mora se učitelj ozbiljno starati, da učenike dobro uputi o svem, što je pristojno, da im razvije čuvstvo za sve, što je lijepo, ljubazno i ugodno; mora sam pokazivati, koliko je ružna surovost i prostota, koju treba da vazda i kazni, naročito mora biti svojom osobom i držanjem uzor pristojnosti

* „Poštovanje ljudi i opća dobrostivost u svezi s unutrašnjom obrazovanosti moralnoga čuvstva — to su jedina čista vrela spoljašnje moralnosti i udvornosti. I samo u koliko izviru iz toga vrela, u toliko su sastojine moralnoga uzgoja“ (Niemeyer).

U širem smislu ubrajamo u pristojnost stidljivost, udvornost, skromnost, prijaznost, pogodnost, uslužnost i smirenost.

Učitelj mora vrlo ozbiljno njegovati stidljivost, tu nježnu čuvaricu nevinosti, koja se pomnjivo kloni svega, što se protivi čistoći. Ali je utjecaj škole razmjerno slab, i ograničuje se na oživljavanje straha božjega, na oštrenje savjesti, na čistoću i utvrdnuće tijela, a naročito na živu budnost. Doklegod seže vlast učiteljeva, neka jezgrovitim, a lijepim riječima opominje i čuva svoje učenike od loša društva i loših knjiga, od neslane šale i pjesama, od lijevnosti; neka ne da djeci, da se dugo zadržavaju na zahodima, naročito da ne idu tamo zajedno dječaci i djevojčice; neka pazi, da se nigdje i nigda ne povrijedi stidljivost, osobito ako su spolovi pomiješani. Sam pak mora biti uzorom prave stidljivosti u svojim pokretima, govoru i djelima; jer mora imati na umu, koliko štetno utječe na djecu bestidno vladanje i besramni govori, i kako užasne posljedice imadu nemoralna djela ne samo za djecu, nego i za njega samoga. Školski nadzornici moraju učitelja u tom potpomagati i prigodom pregledavanja škola naročitu pažnju obratiti moralnosti među školskom djecom.

Udvornost i skromnost ukrašuju svakoga čovjeka, naročito mladež. Udvornost ima moralnu vrijednost, ako je osnovana na pravoj cijeni čovječjega dostojanstva i na istinskoj dobroti, dok skromnost izvire iz svijesti nesavršenosti. Učitelj ima dosta prilika privikavati tim vrlinama. Učenik n. pr. mora poštivati ličnost i imovinu učiteljevu, mora mu svagda dati prednost; mora učitelja lijepo pozdravljati, kad mu u stan ulazi tiho kucati i pristojno kazati, što treba. Sve starije od sebe, a i svoje sudrugove mora poštivati, jer tko druge ne poštuje, ne će ni njega drugi. Vrlo je lijepo vidjeti, kad seoska djeca pozdravljaju

stranca. U takvim je selima školska stega zaista dobra. Drugo je pitanje, moraju li se djeca mahom ustati, kad u školu uđe školski nadziratelj, nadzornik i t. d., a da ne čekaju, dok im učitelj to kaže. Mi se slažemo s Kehrom, da učenici ne trebaju ustajati, dok ih ne pozove učitelj, jer su njemu u rukama i rade na njegovu zapovijed. Razumijeve se, da to mora ići brzo.*

Svakidašnje udruženo življenje tolike djece daje dosta prilika, da budu zahvalna, usrdna i uslužna. Tim iskazuju poštovanje prema dobročiniteljima, prema starijim osobama i spremaju se za ljubav prema bližnjemu. Primi li učenik što god iz ruke učiteljeve, mora lijepo zahvaliti, manjka li kojemu od učenika pero, olovka, i t. d., treba mu posuditi i t. d.

Prijateljski obzir prema drugima zahtijeva, da se dade, što je tuđe, i da smo snošljivi, prijazni i predusretljivi i prema neučtivim sudrugovima. Skromnost, kruna sviju vrlina, traži, da se ne preuznosimo onim, što jesmo i što činimo, a smirenost, da se ne mjerimo prema drugima, da se ne hvastamo, koliko smo napravo utekli, nego da se uvijek ogledamo u svojim idejalima, i da uvijek idemo za njima.

Predaleko bismo otišli, kad bismo potanko htjeli govoriti, kako bi ove i druge vrline valjalo razvijati. Neka bude dosta spomenuti, da školska stega mora vazda imati na umu vascijeloga čovjeka i savjesno se brinuti za njegovo obrazivanje, oplemenjivanje i potpunu moralnost. Učenik mora se učiti i usavršavati, da bude sve to sličniji Bogu.

* O engleskom kralju Jakovu I, a i o pruskom kralju Fridriku II. pripovijeda se, da su spočitnuli učitelju, što mu se djeca nijesu mahom ustala, kad su oni ušli u školsku sobu: „Veličanstvo! odgovori učitelj, za sada ne smiju učenici znati, da je tko veći od mene. Ponajprije moraju se učiti mene slušati, da poslije mogu slušati Vaše Veličanstvo“.

§. 27. Školska stega sa stanovišta slobode.

Kazano je već (§. 23.), da fizična, društvena i moralna privika moraju ići rame uz rame, isto tako kao što u razviću volje mora biti udružena privika, stega zakona i dopuštanje, ali opet tako, da svaka u svoje vrijeme gospoduje. U školi je dijete ponajviše pod stegom zakona, ali se ne smije sasvim prekidati jaka nit privike, a uz to mora se pojavljivati i sloboda, da oživljava, oplemenjuje i dopunja, ako želimo, da stega zakona ne postane mrtvo slovo.

Držimo, da smo dostatno istaknuli, da zakonski život mora biti prožet slobodom, da stega ne smije ubijati, ne smije biti barbarska i da ljubav mora biti uzgajatelju uvijek zvijezda prethodnica, ako hoće, da mu u školi bude moralna atmosfera, a među učenicima da vlada dobar duh zajedinstva. Svaki novi učenik rado se podvrgava dobru redu u školi. Izrijeком smo spomenuli mnoge momente slobode, koji zasijecaju u zakonski školski život, kao što su odmori među satovima, svečani dani i t. d., pa i slobodno razviće individualnosti učitelja i učenika. O posljednjem ćemo reći još nekoliko riječi, da pokažemo, kako može učitelj prateći djecu na putu slobode začiniti školski život, koji je uvijek jednak, kako može otvoriti vrelo dječjoj radosti i svježoj veseloj ćudi, i kako će jače učvrstiti ljubav između sebe i svojih učenika. „Ta ljubav je vršenje zakona.“

Ponajprije ćemo ukratko govoriti o praznicima i školskim svečanostima, pa se sjetiti humora i šale, dobrovoljnih radova i najmilijih poslova.

Praznici nas uvode u carstvo idejala. Proza učenja i svagda jednakoga školskog života mora se zasladiť poezijom, koja je toliko potrebna dječjoj duševnosti. Praznici su najveća poezija učeničkoga života, pravi idejal učeničke

sreće. „Praznici, praznici!“ Slađe riječi nema u rječniku učenika. Što poštenije i savjesnije učenik radi, to su mu slađi praznici. Oni oporavljaju tijelo, daju duhu novu snagu, a radinosti novo poticanje. Da nije promjene, niti bi nas što žalostilo, niti veselilo; život bi nam se smrzao u ravnodušnosti. Tek kontrasti pokreću život, razbistruju osjete i povećavaju sreću. Samo zato, što smo bili okovani, osjećamo potpuno i duboko svu sreću slobode. Zato i proglašuje Jean Paul „pronalazača praznika svecem“. S toga se ne smije zlo tumačiti, što se i najbolji i najmarljiviji učenici vesele, kad nastaju praznici. Radovanje praznicima jeste najnevinije čustvo slobode. Tko ne voli praznika, taj će zaista biti filistar. A koji učitelj mrzi na praznike?

U praznicima data je svakomu učeniku prilika, da se predaje svojim najmilijim sklonostima, da se po miloj volji zabavlja, da crta, piše, čita, švrlja po polju i šumama i t. d. Takova sloboda nije opasna, no uvijek korisna, jer se učenik relativno zasiti svega, pa se rado vraća ozbiljnomu poslu i školskoj stezi.

Školske svečanosti isto su takove svijetle točke u prozaičnom školskom životu. Stari, a naročito srednji vijek, imao je dosta školskih svečanosti. Tada je škola slabo privlačila djecu k sebi, pa su se morale zavesti različne svečanosti. Njihovih školskih svečanosti nema danas u školi, jer nijesu ni potrebne u onakvim razmjerama. Tada se morala držati ravnoteža veličajnim svečanostima, jer je školski uzduh bio veoma zagušljiv. I makar da se, kao što veli Diesterweg, hladna tamnica i zatvor pretvorio u ljudsko obrazovalište, u koje rado i veselo hrlje djeca, ipak ne može ni današnja škola biti bez tih veselih dana, koji ugodno prekidaju jednovitost duševnoga rada i stege zakona. Zato bi i danas trebalo priređivati školske svečanosti, da djeci zasija sunce radosti kroz školske pro-

zore i da se njihova mlađahna snaga sačuva od prevelikoga napora.

S učenicima treba ići u šetnje i činiti mala putovanja. Dobro je, ako učitelj jedan ili dva puta u godini iziđe sa svojim učenicima s barjakom i pjesmom u božju prirodu, da uče poznavati ljepotu djela božjih, da se u njima probudi ljubav prema otadžbini, i da im ojača i duh i tijelo. Ako se tamo zajedno blaguje (imućnija djeca donesu i za siromašniju), ako se pjevaju lijepe pjesmice, sigraju vesele igre i izvode gimnastične vježbe tada se trud, koji učitelj uloži u takve ekskurzije, bogato naplaćuje u školi, jer ne samo da djeca, nego i roditelji zavole učitelja.

Učitelj mora utjecati i svojom individualnošću. Jedan je ozbiljan, drugi prijatan. U tom svaki ima svoje pravo; jer svaki može prednjačiti onim, što ima. I humor ima mjesta, ako se osniva na moralnoj ozbiljnosti, a ne izmeće se u lakrdiju, neslanu šalu ili u dosadno milovanje. Šala mora vazda proistjecati iz veseloga raspoloženja i ljubavi, a ići za tim, da obnovi raspoloženje u učenika i da im učitelja približi; ali vazda mora biti i takova, da može ustupiti mjesto ozbiljnomu radu. Šala dakle ima svoju vrijednost.

I učeniku treba dati prilike, da radi svoje poslove, izrađuje svoje zadaće, drugima pomaže i t. d. prema svojoj individualnosti. Gdje svaki smije pokazati svoj sopstveni rad, tu će se uvijek naći radnika, tu će nastati plemenito natjecanje, koje će oživljavati školski život, a u kojoj školi ima dosta takvih učenika, tu vlada u školi dobar, moralan i slobodan duh.

§. 28. Završetak.

Tako smo prikazali ona tri stupnja u tijeku školske stege, koji idući od osjetilnosti do duhovnosti, i jedan

drugoga dopunjavući treba da spomenutim sredstvima uzdignu učenika do takove moralne visine, s koje može otvorenim pogledom i jakom voljom ići svome cilju. Ova teška zadaća nagoni nas, da se još jednom osvrnemo na valjanu ličnost učiteljevu, koja je temelj i sljeme dobre školske stege.

Ako je učitelj potpuno moralan čovjek, koji — sabravši u sebi sve kreposti — spoznaje, osjeća i čini, što je istinito, lijepo i dobro; stara li se uvijek očinski za tjelesno dobro svojih učenika; priučava li ih neumornom strpljivošću i strogošću redu i zakonu; privlači li nježne dječje duše k sebi prijatnim djetinskim raspoloženjem božanskoga meštra; priučava li i pothranjuje li krepost, predupređuje li i suzbija li porok sa svom zbiljom, koju ublažuje sunce ljubavi; tada će škola biti raj za djecu, koga će se sjećati i u starosti; učitelj će im biti idejal i bit će mu zahvalni za učinjena dobra. Ako učitelj nije djeci idejal; ako nema strpljivosti, ljubavi, ozbiljnosti, požrtvovnosti; ako nije jak hrast, uz koji bi se mogao podizati slab bršljan; onda mlađani duhovi ne umiju težiti za vrlinom, onda se ne mogu spremati za kojekakve vihrove života.

SADRŽAJ.

PRISTUP.

Položaj školske stega u uzgoju.

	Strana
§. 1. Potrebnost i sposobnost čovjekova za uzgajanje	5
§. 2. Pojam, cilj i zadaća uzgoja	6
§. 3. Sredstva uzgoja	6
§. 4. Zavodi i vrste uzgoja	8
§. 5. Pojam, cilj, zadaća i sredstva školskoga uzgoja	9
§. 6. Potreba i znamenitost školskoga uzgoja	10
§. 7. Ograničenost školskoga uzgoja	13
§. 8. Različnost pojmova: školski uzgoj, školska disciplina, školska stega	14
§. 9. Teorija i praksa	15

PRVI ODSJEK.

Bitnost i svrha školske stega.

A Školska stega prema svrsi škole.

§. 10. Pojam, svrha i zadaća školske stega; njezin odnošaj i znamenitost napram školskoj obuci	18
§. 11. Niže područje školske stega (policija)	23
§. 12. Više područje školske stega (vođenje)	25
§. 13. Teškoće u držanju školske stega	28

B. Školska stega prema ostalim uzgojnim faktora rima i prema općoj svrsi života.

§. 14. Uzajamne dužnosti škole i kuće u pogledu stega	30
§. 15. Uzajamne dužnosti škole i ostalih uzgojnih faktora u pogledu stega	35
§. 16. Granice disciplinske i kaznene vlasti školine	37

DRUGI ODSJEK.

Sredstva školske stege.

	Strana
§. 17. A. Opća sredstva školske stege	39
§. 18. a) O primjeru učiteljevu	40
1. U opće	40
2. Posebne vrline učiteljeve	42
α) Učiteljeva budnost	43
β) Učiteljeva mudrost	46
γ) Učiteljeva pravednost	46
δ) Učiteljeva jakost	47
§. 19. b) Autoritet i ljubav	48
§. 20. Bez obuke nema stege	51
§. 21. B. Posebna sredstva stege	55
1. Predupređivanje	55
2. Zanimanje	56
3. Zapovijed	57
4. Nagrada	60
5. Kazna	64
6. Privika	73

TREĆI ODSJEK.

Metode školske stege.

A. Teorijski dio.

§. 22. Momenti metode	76
§. 23. Tijek u razviću volje i školske stege	79

B. Praktični dio.

Održavanje školske stege.

§. 24. 1. Fizična privika	84
§. 25. 2. Društvena privika	94
I. Red u prostoru (u školskoj sobi)	95
II. Red u vremenu	97
a) Red izvan satova obuke	97
b) Red za obučavanja	99
§. 26. 3. Moralna privika	107
a) Opće napomene	107
b) Uzgajanje u glavnim krepostima	109
§. 27. Školska stega sa stanovišta slobode	121
§. 28. Završetak	123

TISAK C. ALBRECHTA (JOS. WITTASEK), ZAGREB.

